

Tamási Áron
Ragyog egy csillag

ELSŐ FEJEZET

1

Annyi bizonyos, hogy amikor engemet, mint fiatal szellemet, az a vén görög parancsnok leküldött szolgálni a földre, még nagyon járatlan és bohókás voltam. Jókedvvel tettem, amit tettem; s tiszta lélekkel mondhatom, hogy ami örömet és hasznót a különböző állatok alakjában hajtottam, azt mind hajtanám ma is. Sőt a mostani eszemmel még nagyobb buzgóságot fejtenék ki, hiszen akiket szolgáltam, azt a két embert azóta apámnak és anyámnak mondhatom.

Ebben a csendes órában is tisztán és vidáman emlékszem arra a nevezetes hajnalra, február elején, amikor tűz alakjában hazamentem a faluvégi házhoz. Ott a lámpavilágnál nagy sürgő-lődést tapasztaltam mindjárt, s amikor vigyázkodni kezdtem, hogy micsoda kutya és hol van eltemetve, akkor gyermeksírás hangzott fel az ágyból. Éneket, muzsikát és más különböző hangot eleget hallottam volt én azelőtt is, de ez a sírás úgy jött, mintha egy újszülött gyermek által az egész nép kiáltott volna segítség után. Olyan volt, mint a kétszerkettő, hogy nekem, mint szabad és jó szellemnek, abban a pillanatban el kell indulnom a megsegítés útján. Egy villanással tehát az ágy felé repültem, mert az volt a szándékom, hogy az újszülött gyermekben gyorsan felüssem új sorsom tanyáját.

Igende mi történt velem?

Ha valaki erre okosan felelne, bizonyosan azt mondaná, hogy velem az történt, amire nem számítottam. S ez úgy is van pontosan, mert amikor én egy gyors villanással belérepültem a kisdéd gyermekbe, már ott találtam két másik szellemet is. Erre pedig csakugyan nem számítottam. Ma sem tudom elgondolni, hogy miképpen előzhettek meg engem, hiszen sem az időt nem vesztegettem, sem a repülésbe kényelmet nem kevertem. Akkor melegiben különösképpen ölt a csoda, de okoskodni és gondolkodni más alkalom kell, mint a cselekedet perce. Annyit azonban megtettem, hogy amikor megpillantottam a két másik szellemet, tűzre lobbantam, és rájuk kiáltottam:

- Mit kerestek itt?!

Nem feleltek a kérdésekre, mert éppen nagy veszekedésben voltak, hogy kettőjük közül melyik maradjon a gyermekben, egyedül uralkodni. Amikor azonban másodszor is rájuk ugrasztottam bátor és tüzes szavaimat, felém fordult az egyik szellem, és gorombán azt mondta nekem:

- Ne járjon a szád!

Abban a pillanatban Gábor arkangyalt láttam magam előtt, győzedelmes állásban, a tüzes és tisztító pallossal a kezében. Az ő védnöksége alá helyeztem magam, és eltökéltem, hogy bármilyen nagy és hosszú háborút meg fogok harcolni, csak hogy rendelkezhessem a gyermek élete és sorsa felett; s csak hogy apámnak és anyámnak mondhassam, akiket oly nagyon szerettem.

Közelebb léptem a pökhendi szellemhez, és így szóltam hozzá:

- Ki vagy te?

- Iván - felelte kurtán.

- Micsoda nemzetségből való vagy?

- Albán.

- S ki a parancsnokod?

- Egyenesen Lucifer.

Nagyon fekete és vészrebbentő madár volt, amit egyszerre feleresztett előttem; s tudtam bizonyosan, hogyha ezt meg nem foghatom, akkor jót adott az Isten minden további rügyező dolognak. Süllögve és felparázsló erővel állottam ott, valamint a küszködő bakszén a viharos szélben, melynek szárnyai izzadnak. Erőm és elszántságom lett volna, hogy rögtön harcba vessem magamat Ivánnal, de annyit megtanultam volt már különböző szolgáló állatkoromban is, hogy erőszakkal csak a lejtőn lefelé lehet valamire menni. Így hát az eszemet azon kezdtem törni, hogy kitalálhassak valami olyan fondorlatot, amely elég hathatós lehet arra, hogy a gonosz szellemtől megszabadulhassak. Jutott is eszembe többféle gondolat, s azok közül egy különösképpen alkalmasnak tetszett arra, hogy szándékomból korona nőjön. Munkához láttam tehát késedelem nélkül; s ezt úgy kezdettem el, hogy először szomorúvá tettem magam, mint aki vesztes lett valamiféle csatában.

- Hát akkor minden jót! - mondtam Ivánnak.

Azzal megfordultam, és kifelé indultam a gyermekből, aki éktelenül sírt a két szellem nyomorgatása miatt. Amikor kiérkeztem onnét, mindjárt láttam, hogy szerencsésen indul a dolog. Mátyás ugyanis, aki már apám kezdett lenni, ott üldögélt még az asztal mellett, s nagy figyelemmel nézegette a naptárt, melyből a fiának nevet keresett. S ott ült a boldogság felhői között Mócsi bácsi is, az én hajnalodó nagyapám. Éppen ez a kettő és senki más nem kellett nekem ahhoz, hogy tervemet keresztülvihessem.

Jól van, de akkor jutott eszembe, hogy jó a szándék és kecsegtető a terv, ellenben azt közölni is kéne valahogy a két emberrel. S miképpen közölhessem, mikor így test és más felszerelés nélkül csak a szellemekkel tudtam értekezni! Megpróbálhattam volna a sugalmazás módját, s bizonyosan meg is próbáltam volna, ha egyszerre észre nem veszem vala Bátor, a nagyapám kuttyját. Ott hevert az asztal alatt, a jó meleg szobában; s mivel én egy ízben már laktam volt benne, olyan természetesen bújtam belé, mint aki egyenesen hazamegy. Amikor ez szerencsésen megtörtént, fölkeltem az asztal alól, odaállottam apám elé és azt mondtam neki:

- Mátyás, a gyermeked sorsa mérlegen van!

Csak most lobogott fel valójában előttem, hogy micsoda fegyver és hatalom volt a csodálatos fokhagyma, amelyért olyan nagy és hősi csatákat vívtunk. Mert apám és nagyapám, akik ettek volt abból a fokhagymából, rögtön megértették a kutya-szót, és felszöktek az asztal mellől.

- Mit beszélsz?! - kérdezték.

- Azt beszélem - feleltem nekik -, hogy a legénykéért javában dúl a harc, a jó és a gonosz szellemek között. Most válik meg, hogy tekergő útirabló lesz-e belőle, vagy követendő csillag.

- Mi csillagpártiak vagyunk! - mondta az öreg, mire én is eléadtam hamar a megváltó tervet, melynek a főbb pontja az volt, hogy nagyapám játsszék Lucifert s apám pedig egy istenes nagy vitézt. A nagy vitéz tegyen úgy, mintha ütné agyon Lucifert, aki viszont nagy bajában egyebet ne csináljon, csak Ivánt kiabáljon.

- Megértették-e?

- Meg.

- No, akkor rajta!

A bábaasszony, aki az ágy körül pizmogott, eléggé tátotta a száját, hogy két meglett ember miképpen beszélget egy kutyával, de a férfiak ezzel nem sokat törődtek. Nagypám, hogy jó Lucifert mutasson, felgerjesztette magát rögtön, mint egy vén bakmacska. A tíz ujjával neki-futamodott, s egy pillantás alatt úgy megboronálta a feje bőrét, hogy amennyi haja szála volt, az mind annyifelé állott. Azután a hátát megpúposította, s a bajuszát elé s hátra mozgatni kezdte.

- Üthetem-e? - kérdezte tőle apám.

- Gyere, ha mersz - mondta nagypám.

Én az asztal alá húzódtam, és onnét néztem a játékháborút, amely ádázul kiütött. De amikor kiáltani kezdte Ivánt az öreg, nagy száguldással visszatértem a gyermek testébe, s ott rákiáltottam a gonosz szellemre:

- Gazdádöt ölik! Nem hallod?!

Először csak nyugtalanul villogott Iván, de sokáig az új hajlékhoz tapadni nem tudhatott, mert ahogy a testnek vannak törvényei, éppen úgy van a szellemeknek is. Az alaptörvény pedig bármiféle szellemre nézve úgy szól, hogy amikor bajban van a szellemparancsnok, akkor még az Ábrahám kebeliből is arrafelé kell sietnie a szellem-katonának. S mivel Lucifer, vagyis nagypám, egyre harsányabban kiáltotta Ivánt, hamar áldhattam az eszemet és a jó szerencsém.

Az a szegény másik szellem, aki szintén felesleges volt nekem, megnyomorodva idétlenkedett, Iván úgy elkínzta volt. Maradék erejét azért valahogy összeszedte, s laposan és kenetesen így szólt:

- Köszönöm, hogy megszabadítottál.

Mindjárt láttam, hogy a barátságomba akar férközni, s hogy ezzel valami célja van. Nem takargattam hát a való igazságot s így szóltam:

- Nem téged tekintettelek, hanem magamat.

Ez ránézve elég kedvezőtlen beszéd volt, de ő mégsem vette zokon, hanem további férkőzés miatt Ivánról kezdett beszélni. Lehet gondolni, hogy nem valami jókat. Például az sem volt jó, hogy apját-anyját a halálba üldözte; hogy kirabolt szegény hegyi embereket, majd azoknak életét vette; s hogy a tetejébe agyonlőtte egy szerb minisztert is.

Amikor a minisztert is agyonlőtte, így szóltam hozzá:

- Ebből elég! Hát te ki vagy?

Megzsugorodott s úgy mondta:

- Én szegény zsidó-szellem vagyok.

- Hogy hívnak?

- Berger.

Mindenre gondoltam volna, csak éppen arra nem, hogy az apám fiába egy Berger nevű szellem költözzék belé. Nagy ámulatomban s hamarjában nem is tudtam, hogy most már mit csináljak. Mert csatába ereszkedni egy ilyen jámbor és meghúzódo szellemmel, az hozzám nem lett volna méltó. Úgy határoztam tehát, hogy inkább nyílt és emberséges leszek hozzá. Ezt azzal kezdettem el, hogy így szóltam:

- Hallgass ide, Berger! Én már hosszú ideje szolgálom azt a két embert, akinek a fiában most ketten ezt a beszédet folytatjuk. Nem titkolom azt sem, hogy már mostantól fogva a népet szeretném szolgálni, amelyikhez test és vér szerint ez a gyermek is tartozik. Egyet-mást ismerek már ennek a népnek a természetéből, s így becsületesemre mondhatom, hogy nem lesz könnyű szolgálat ez az enyém. S nehezen is csak úgy tudom majd bétölteni, ha egyedül uralkodhatom a gyermekben.

- Jól van, uralkodjál - mondta Berger.

Hihetetlen volt, hogy ilyen könnyen megadná magát.

- S hát te?

- Én közben meghúzódok, mintha nem is lennék.

A nyilvánvaló ravaszság miatt egyszerre derű borított el.

- Hohó, ismerem én az ilyen meghúzódást - mondtam. - Mert először csak egy bótot nyitanál a gyermek kicsi lábujjában, de mire felnőne, már a tiéd lenne tetőtől talpig.

Berger is mosolygott azon, hogy én pillantás nélkül is a háta mögé látok. De legfőképpen azzal szereztem boldogító örömet neki, hogy olyan nagy hódítónak tekintetem. S ahogy ott fontoskodott előttem, puha kunkorodással, egyenesen kedvesnek és mulatságosnak találtam, s nagyon megkedveltem. Gondoltam hát, hogy segítek rajta, ahogy tudok. S mivel abban a percben csak úgy tudtam, ha jó tanáccsal szolgálok neki, azért így szóltam:

- Akarsz-e okos lenni?

- Akarok.

- No hát, ha akarsz - folytattam -, akkor indulj el szépen, s keress magadnak egy gazdag úri háztájt, ahol az úrnő várandós. Ott pedig állj lesbe, a selyempaplan alatt, s az új babánál legyél az első és egyetlen honfoglaló. Ha ezt csinálod, sok keserves munkát és sanyarúságot fogsz megtakarítani magadnak; s lesz mindjárt sokféle cuclid és fényes babakocsiban forgalmaznak téged.

- Kecsegtető! - mondta Berger.

Bizonyos voltam benne, hogy most már ha akarnám se tudnám visszatartani a barátomat, de ő még mindig habozott.

- No, mi van a begyedben? - kérdeztem.

- Van egy feltételem - mondta.

El kell ismernem, hogy okos és előrelátó szellem volt Berger, mert a feltétele azt bizonyítja. Ugyanis olyan egyességet ajánlott nekem, hogy ő elmegy és megkeresi a gazdag háztájt s a várandós úrnőt; s hogy megtalálja-e vagy nem, annak a kockázatát is vállalja. Hanem ezzel szemben az a kikötése, hogy ő hozzám bármilyen testben éljek és boldoguljak, mindig visszajöhessen.

- Nem felezek! - ráztam a fejemet.

- Ismét nem értesz engem - mondta egy kicsi, de savanyú megvetéssel, pedig ez volt az első eset, amikor efféle egyáltalán rám foghatott.

Szelíden feleltem:

- Hát magyarázd meg.

- Tegyük fel - folytatta Berger -, hogy én nem tudok majd olyan jól boldogulni, ahogy szeretnék. Te pedig olyan kitűnően fogsz, hogy azt nem is gondold most. Ebben az esetben én fel foglak téged keresni és azt fogom mondani: itt van Berger, segíts rajta, ahogy tudsz.

- Jól van, keressél fel - mondtam.

Rám sandított Berger, és úgy kérdezte, mintha fenyegetne egy kicsit:

- De biztos?

- Csak becsületes szavamat adhatom erre - feleltem neki -, mert iskolába még nem jártam, hogy a kötelezvényt írásban is kiállíthassam.

Most az egyszer odaadással bólogatott a barátom; s ahogy én láttam, még táblát is akasztott volna rám, ha megtehetette volna: olyan táblát, amelyen nagybetűvel áll a hitel. Így hát elvégeztünk mindent és búcsúzhattunk. Ő jó boldogulást kívánt nekem, én pedig nagy és könnyű szerencsét neki.

Azzal eltűnt, s én egyedül maradtam.

Derű és békesség borított el; s úgy éreztem magam, mint a harcos, aki becsülettel védte az anyaföldet és annak jelképében az egész érdemes világot. Boldog voltam és egy kicsit elcsigázott. Lenyugodtam hát zsenge babérjaimra, hogy így, ebben a kellemes és biztonságos állapotban, végiggondoljam a szükséges teendőket. Mert itt volt már javában az ideje annak, hogy végre hatalmamba vegyem a kicsi testet, s azt okos és gyöngéd egyengetésekkel medrébe vezessem.

Ahogy gondolkozni kezdtem, és terveket szőni, egyre jobban éreztem, hogy különös izgalom babusgat. Először lassan és játékosan csörgedezett ez az izgalom, de apránként sodra lett neki, mint a hegyi pataknak, mely szelíd és virágos lejtő után iramosabb földet kap maga alá, majd hegynek csúcsára érkezik, s onnét megnöve száguld tengeri jövőbe. S míg a hegyi pataknak hűvösen illatozó és tisztán játszadozó vize van, addig az én izgalmam áradása fényből és melegségből volt. A fény futva özönlött belém, nagyokat csillámlott néha és ugrott is nagy hajlatokban, mintha unokája lett volna valamelyik mámorosan szaladó szivárványnak. S véle együtt a melegség is gyors iramlásban szállott meg engem, és lázított fel csodálatos öröme.

Lobogtam, mintha mennyből szakított volna valaki.

S akkor egyszerre az Isten jutott eszembe, akinek kezdetben ugyancsak olyan gondjai lehettek, amilyenek nekem voltak most, apró szellem-unokájának. Mert Őelőtte is ott feküdt valamikor a világ mérhetetlen teste s a szellemek ősapjának abba belé kellett bújni, hogy a szerkezet meginduljon és törvény alatt legyen: víz és föld párosodjanak, tűz és levegő cimborák legyenek, élet és halál egy bot végén üljenek, s közből virágok nyíljanak, és fák gyümölcsöt teremjenek.

Szép gondolatok voltak ezek, úgy éreztem. De a szépnél többet ért nekem most, hogy egyrészt erős rokoni fonalat találtam az Istenhez, másrészt pedig őbenne olyan őst derítettem ki magamnak, aki jelen helyzetemben és terveimben példaképem lehetett. S mivel a példakép nemcsak arra való, hogy elismerje és dicsérje az ember, hanem arra is, hogy cselekedetekben kövesse: gondoltam, ezt fogom tenni. Fölkeltem hát a babérjaimról, ahol ilyen hasznos látomásokat szereztem, s mégpedig pihenés közben, s jókedvűen elindultam, hogy a gyermek szerkezetét én is tanulmányozzam, s annak működését törvényem betöltésére csalogassam.

- Vajon hol kezdjem? - tűnődtem magamban.

Mindjárt királyok jutottak eszembe, akik népszerűek akartak lenni birodalmukban, mert az jólesett volna nekik. Némelyik király úgy gondolkozott, hogy népszerű leghamarább azáltal lehet, ha bolyong az országban, s annak minden szege-likát felkeresi; s közben a hatalmát alulról úgy megerősíti, hogy legalább halála napjáig tartson.

Hát én is úgy gondolkoztam.

Vagyis elindultam először a gyermek lábaiba, hogy az országjárást és a hatalom építését alulról kezdjem. Elsőnek a jobb lábszáram húzódtam lefelé, s boldogan állapítottam meg, végig a jó puha úton, hogy sehol semmi hiba nincs. Ha akartam, rúgott a láb; s ha pedig akartam, nyugalomba ereszkedtem, mint esti szállatkor a fodros bárány. Jók és hiánytalanok voltak a lábujjak is, de mozogni nemigen akartak, mert kicsi és buksi ügyetlenségükben egymást elhagyni nem volt bátorságuk.

Ugyanilyen kedvező dolgokat tapasztaltam a bal lábat illetőleg is.

Feljebb, a középső részen, ahol jórészt a közlekedés bonyolódott, sok és tanulságos időt töltöttem, mert az útvonal mellett sok csodálatos és különös szerkezetű építmény állott, amelyekbe mind ellátogattam. Így először is betértem a lép-sátorba, ahol a vérfelügyelőség székel, s ahol a sejtek elbeszéltek nekem, hogy semmire sem haragszanak annyira, mint a számfelüti vörös vérsejtekre; s egyben megmondották azt is, hogy felőlük nyugodt lehetek, mert ha valami nagyobb veszedelem mutatkoznék, akkor megnövekedéssel fogják azt jelezni nekem. Utána a máj-házba mentem, ebbe a lapos hajlékba, amelyet gyárnak is nevezhetnék, mert ott állítják elé az epét, ami igen alkalmas arra, hogy a zsírból közcélú erőt és melegséget varázsoljon. A cukor mirigynek is nevezi ezt a becsületes máj-házat, s csúfolódásán én nem csodálkoztam, mert hiszen a szegény cukorral itt olyan kegyetlenül bánnak, hogy az keservében epévé változik. Innét a máj-házból a vese-palotába tértem, amelyből kettő van; s mind a kettő egyforma és csinos, még szép hajlatú árokösvény is van rajta, amelyen végigmentem. Közben megtudtam azt is, hogy bent állandóan és lázasan folyik a választás: ami a közjót szolgálja, az maradhat, de a többinek takarodni kell kifelé.

Ha már ezen a tájékon voltam, megtekintettem a forgalmi főnökséget is, mely a hasnyálmirigyben székel; s még tovább a víztartályt, melynek vezetéke útján a kised és játékos örömagyúhoz jutottam. Itt erősen fogadkoztak a tüzersejtek, ami a jövőt illeti, mire én nem szólottam a kedvük ellen semmit, pedig már akkor megmondhattam volna, hogy nem vagyok háborúspárti. Siettem is, hogy elmenjek innét, amit meg is tettem hamarosan. Ismét a közlekedési hálózatot választottam útnak, s ott folyton felfelé tartva, elérkeztem a lég-gyárba, melyet közönségesen tüdőnek neveznek. Itt semminek sem volt olyan nagy becsülete, mint a láthatatlan oxigénnek, mert abból lehetett kimesterkedni a gőzt, mely nélkül az egész szerkezet nem élhetett volna, hanem rövid pufogás után megállott volna.

Innét nem volt messze a legszebb és a legcsodálatosabb kazán sem, melyhez hasonló művet bárki és bárhol hiába keresne. Ez gyönyörű piros volt és a neve szív. Ő szabályozta a vérolajnak a forgalmát, és egyforma gyöngéd biztatásokkal folyton indította és útnak tartotta a piros olajat, hogy a birodalomnak semmi kis része ne maradjon nélküle. Legbőségesebben mégis a kormányzósági palota részesült ebből a piros olajból. Ez a kormányzósági palota legfelül épült, erős védőcsontok között, s annyi tekervényes útja volt neki, hogy ott eligazodni nem lehetett, hanem csak ámuldozni és tisztelni értetlenül az alkotó titkait. Én ámuldoztam is eleget, mialatt bójártam a különböző osztályokat, melyek közül csak azokat említem, ahol a beszédet, a látást, a hallást és a szaglást kormányozták.

Amikor úgy gondoltam, hogy itt immár elvégeztem a látogatást, és indulhatok tovább, akkor olyan érzés fogott el, amilyen eddigelé soha, pedig jártam és tapasztaltam volt már a teremtet világban eleget. A beszéd gyarló és a szó gyenge ahhoz, hogy megértessem, amit szeretnék. Talán az ember, aki legszárnyasabban tud gondolkozni, és a legnagyobb rajongással örven-dezni, talán csak az foghatja ezt fel. S az ilyen ember is csak akkor, ha már valami olyan csodálatos dolgot látott, amit képzelete nem tudott volna semmiképpen előidézni, s amire lelkének legvágóbb tisztaságában sem tudott gondolni.

Ebbe az állapotba a kormányzósági palota megismerése döntött engem.

Ha akartam, ha nem, meg kellett nyugodnom egy kicsit, míg a bűvölet egy része illanni kezdett. Nem mondhatom, hogy valami jó helyet választottam volna erre a pihenésre, mert mint a fáradt vándor az árokba, úgy én is abba a velő-csatornába húzódtam, ami a kormány-zósági palotából lefelé húzódtott. Itt pedig folytonosan zengett, zsongott és bűgött a hálózat, amely millió ideg-drótcskákból állott, s amelyen szünet nélkül küldték a híreket a kormány-zósági palotából a birodalom minden részébe.

Nemsokára útnak indultam hát ismét, és megtekintettem a két csillogó golyót, amely a tömérdek sok fényt olyan kicsi helyre gyűjtötte, s amely mindent lefényképezett. Elmentem a két fül-barlangba is, melynek különös szerkezete volt, s amelynek bójáratát, e különös szerkezet felett, kifeszített hártya takarta el. Ez a hártya nagyon jó volt arra, hogy kívülről semmi egyebet ne eressen a szerkezetbe, csak egyedül a hangot és a zajt.

Amikor mindezeket elvégeztem, s magamban újból végiggondoltam, amiket láttam és tapasztaltam: nagyon boldognak és szerencsésnek éreztem magamat. Nagy nyugalom és áhítat szállott meg; s ezzel bizonyosan más jóra való szellem is úgy lett volna, hiszen olyan birodalmat kaptam hatalmam alá, amely erejénél és épségénél fogva alkalmasnak látszott arra, hogy eltökélt célokat követhessem és Istennek szolgálhassak. A boldogság és áhítat folytán könnyen és természetesen jött az a gondolatom, hogy most már hivatalosan is átalveszem ezt a birodalmat. Ebből a célból odamentem a homlok mezejére, mint ahogy kiül a boldog csillag a boltozatra, s így szóltam:

- Isten rendelése szerint és a magam öröméből uralmam alá veszem ezt a csodálatos alkotmányt, amit közönségesen embernek neveznek.

Egy ideig némán maradtam utána, hadd terjedjen széjjel a szavam és az akaratom a világ minden tája felé, és jusson el annak minden zugába. Aztán az én kicsi birodalmamnak főbb tájai felé fordultam és állomásai irányába, melyeket meglátogatók vala az előbb, és így könyörögtem:

- Ti lábak, engedelmeskedjete nekem egy életen keresztül: legyetek erősek, fűrgék és jó úton járók. Ti vérfelügyelők, cukorgyári sejtek, hasnyál közreműködő, gondosan kiválasztó takaros vese, csendes természetű hólyag, pajkos öröm-ágyú és játszadozó csorgó, légi minisztérium és csodálatos piros vérkazán, legbámulatosabb kormányzóság, hírvivő hálózat, fénygyűjtő két drágakő, hanggal játszadozó dobszerkezet; te piros olaj és ti más titokzatos nedvek, nemkülönben a nyelv és a soktevékenységű kezek: külön-külön és együtt kérlek titeket, hogy engedelmeskedjete nekem, és mindnyájan legyetek segítségemre abban, hogy a magam öröme és az Isten rendelése szerint szolgálhassak egy népet, és általa fényeket lobbantsak az útra, melyen új hit és boldogság teremhet az emberi világnak.

Leborultam a homlok oltárára, s ahogy ott magamba merülve időztem, egyszer csak hallottam az én görög parancsnokomnak a hangját:

- Énekeljete!

S akkor felhangzott az ének, melyet az én szellemtársaim énekeltek, akik között annyi játékos időt töltöttem gondtalanul. Ahogy hallgattam ezt az éneket, lassan illatos gyöngeség kezdett ringatni, mint valami tónak nyári vize a virágot. Észrevétlenül és bársonyos múlással elvesztettem az erőmet, csak azt éreztem, hogy könny gyülekezik a két szememben, és arcomra gurul, mint a gyöngyszem.

Ez volt az első, amit a hatalom átvétele után és egygyéforradva a testtel, ember gyanánt tettem ezen a világon. Jó és megkönnyebbítő érzés volt, melynek áldásában ismét magamhoz tértem, elszakadtam éneklő szellemtársaimtól, és hosszú időre otthonom lett e földi világ.

Búgtam és nevetve gügyögtem, majd az elgurult könnyeim nyomában felderengett előttem a föld világossága.

Láttam!

Mégpedig az új szemekkel, melyek homlokom alatt rebegtek a fényben.

Anyám ott feküdt mellettem az ágyban, lehunyt szemén nyugalom ült, és a szája szenderegve mosolygott. A kutya most is ott heverészett az asztal alatt, fejét a lábára fektette, és minden szükség nélkül a levegőbe lendítette néha a farkát. Nagypám egy könyvecskét böngészett az ablakhoz bújva, s egyszer-egyszer megmozdult a bajusza, mintha a sorokat azzal mutatta volna. A feje felett virágos falióra ketyegett, a háta mögött pedig, az ablakon túl, nagy pelyhekben hullott a hó.

Nemsokára kinyílt az ajtó, s hát apám jött azon bé a szobába. Az ölében hasogatott fát hozott. Megrakta először a tüzet, azután pedig meggyújtotta a lámpát. A fény elöntötte a szobát, nem szólt senki. Szerettem volna sokáig nézi a lámpát, de a fény nagyon szúrta és rebegtette a szememet. Ráhúztam a héját, és nemsokára éreztem, hogy annyi harc után és a megbékítő győzelem örömében, a nyál kicsordul a számon.

2

S ahogy lehunyt szemekkel és bársonyos édességgel ott feküdtem, nagy fekete s jámbor állat volt a világ. Dűledezett egy ideig, majd lefeküdt, és fekete párát fűjt, amely elöntötte a föld színét végig. Még ő maga is elmerült ebben a fekete párában, csak messze felette derengett fel valami piros madár. Lassú lebegéssel úszott az a piros madár, mintha Istenhez repült volna. S egyre jobban távolodott, majd végül csak egy piros pontot láttam, s az is eltűnt.

Én voltam, aki önmagam elől így elrepültem, és Istenhez tűntem.

Vagyis elaludtam.

Mert amikor ismét kinyílt a szemem, már ott ragyogott a hegy tetején a nap. Ahogy az ablakon keresztül megláttam, ott közel a havas csúcshoz, egyszerre az jutott eszembe, hogy most odamegy az a gonosz Iván a hegy tetejére, s onnét megtaszítja a napot. S akkor a szép nap lebukik a magosból a hóba, ahol füstöt vet és kialuszik.

Rémületemben vinnyogni kezdtem.

- Édes, mi a bajod? - kérdezte anyám.

Rögtön szólni akartam, de nagy bámulatomra a nyelvem nem engedelmeskedett, hanem csak ügyetlenül tápáskodott, mint az újszülött madár. Néma csodálkozás szakadott reám, és jó nagy rettenetben feküdtem, hogy vajon ez miféle dolog!

Miféle csapás, hogy én nem tudok beszélni?!

Gondoltam, okosnak kell lenni.

Olyan tervet eszeltem hát ki, hogy másodszor is megpróbálom hatalmamba keríteni a nyelvemet, amely ott üldögélt a fészkében, s nem volt semmi baja. De ezt a második próbát már csalafinta módon akartam végrehajtani. Így hát először csak körülhízelegtem a nyelvemet, vagyis nyálat csorgattam és az ajkamat nyalogattam; de aztán egy óvatlan pillanatban, amikor nem is gondolhatta, hirtelen megugrasztottam, hogy szóljon:

- Ááá! Áá!

Csak ennyit tudott mondani.

Dühösségemben egyszerre még az orrom töve is elsárgult, s szerettem volna lerúgni magamról a pókarongyot¹, és szétszaggatni a kötelet, hogy mint egy kicsi tűzoszlop, melyet a szellem háborgó szele hajt, recsejtek apám előtt és lázadjak anyám előtt:

- Más nyelvet adjatok nekem!

Anyám észrevette nagy lázadásomat, mert védőleg nyúlt felém, és így szólt:

- Édes, mért háborogsz?

Felelet helyett a bábaasszony jött bé az ajtón. Egyenesen hozzám lépett, és kibogozott a takarómból. Azután belégett egy tekenyőbe, ami félig volt lagymatag vízzel; s majd amikor onnét is kivett, leöntött hideg vízzel. Mindezeket nagy bánatban és keserűségben tűrtem, de amikor egy pokrócot leterített a kanapéra, s engemet arra meztelenül ráhelyezett, ismét nagy örömmel gondoltam arra, hogy szabad vagyok: gúzs és kötél nélkül, minden tagjaimmal!

S mégpedig először, amióta egynek mondhattam magam a kicsi emberi testtel.

Gondoltam, itt van tehát az új és nagy alkalom az általános próbára, amikor nemcsak a nyelvemet, hanem mindent kipróbálhatok. Amikor csakugyan kitűnhetik, hogy meddig terjed a testi vitézség. Gyorsan rúgni kezdtem hát a két lábammal, és egyre-másra vinnyadoztam örömben, mintha csiklandoztak volna. A karjaimmal is összevissza burungoztam, a két szememet forgattam és villogtattam, a nyakamat feszítettem, a fejemet biztattam és néha a padhoz odakoppintottam.

De mindez, amiket elősoroltam, csak készülődés volt arra, hogy alkalmas pillanatban talpra ugorjam, és megmutassam a világnak vitézségemet. Nekifeszültem hát, hogy a pokrócon felugrott vitéz lehessenek, de ebből a nagy akaratból is csak egy koppanás lett, amikor nehéz fejem visszaesett a padra.

Szörnyű csalódással meredtem a levegőbe, majd lassankint bizonyossá vált előttem, hogy ezen a világon én vagyok a legszerencsétlenebb ember, aki sem beszélni, sem talpra állni nem tud. Úgy gondoltam vissza a régi életemre, mit emberi születésem előtt éltem, mint ahogy megbénult és megnémult öregemberek tehetik. S mint tegnap este az a fekete pára, most az én fájdalom is előtötte végig a földet. S ebben a vigasztalanságban egymás után eszembe jutott, hogy mi mindent vesztettem el örökre: a sok villanó hegyi patakot, amelyekből róka koromban ittam; a meghunyászkodó bokrokat és az egész suhanó földet; s hát a levegőt, amelyet olyan könnyedén csaptam és hasítottam, amikor sas voltam!

Potyogtak a könnyeim nagy keservemben.

Már nem bántam, bármit is tett velem a bábaasszony, csak egyedül a világot búsultam, amely jó ízét és buvákoló sok színét elvesztette, és végérvényesen szomorú lett...

¹ pólyát

Ettől az időtől kezdve szopni sem igen akartam, ami anyámnak nagy fájdalom volt, de én nem tehettem róla, aminthogy a reménytelen sem tehet arról, ha nem kíván remélni. Tagjaimon a hepehupák egyre apadoztak, s mint a falevél, amibe titokzatos betegség ütött, én is úgy szikkadoztam.

Ha szellő fűjt, lengedeztem; s mindegy volt, hogy milyen szellő s mely irányból fújdogált.

Anyám sokat babusgatott, s kínozt minden nap a bábaasszonyt, hogy kutassa ki, vajon nekem mi bajom van. De szegény asszony, kinek egy gubó is volt az arcán, nem tudott sem rajtam, sem anyámon segíteni. Pedig az igyekezet megvolt benne, mivel naponként újabb és újabb betegséget talált ki, s azt mindegyiket gyógyította főzetekkel, kotyvalékkal és nagy sirámokkal; anyámnak pedig örökké azt mondta ilyenkor, hogy ne búsuljon, mert ettől bizonyosan jobban leszek.

Mégsem lettem jobban, hanem éppen ellenkezőleg, a bánatomat csak sűrítette és nehezítette, hogy bajomat nem tudom mondani, s így a bú másokat is rág, s egyre jobban lepi el a házat. Átkos és különös görgeteg lett ebből a fájdalomból, mert amikor anyám kilenc nap múlva felkelt a gyermekágyból, sorjában mindenkit hordani kezdett oda a házhoz. Mindenkit, akiről valaha hallani lehetett, hogy valamiféle betegségnek megállította legalább az útját.

Így történt, hogy az egyik napon valami tudós embert is elhívatott a szomszéd faluból, bizonyos Sente Ferencet. Öreg ember volt már Ferenc bácsi, s egy pénteken estefelé állított bé a házba. Bokáig érő szokmányban jött s hatalmas bottal, amelyet kisebb-nagyobb bibircsók lepett el. A botját az ajtó mögé támasztotta, a szokmányt a padra lefektette s reá a báránybőr sapkáját. Azután megtörölgette a kezefejével a bajuszát, s így szólt:

- Hol van az a gyermek?

- Ott fekszik az ágyban - felelte anyám.

- Hát az apja?

- Fenn van az erdőn, keresetre.

Bólogatott az öreg, majd széjjelnézett, és azt mondta:

- A gyermeket bölcsőben kell tartani.

Erre elmondta anyám, hogy ő is szívesebben fektetne engem szép bölcsőbe, mint abba a nagy irdatlan ágyba, mert a bölcsőben legalább ringatni tudna engem, míg az ágyat csak bánattal és reménységgel tudja feldíszíteni. Igende az ura csak egy napig volt itthon, hogy a gyermek megszületett; s egy napig is csak azért, mert az öröm olyan nagy volt, hogy le tudta győzni a szegénységet és a gondokat.

- Hát marha van-é? - kérdezte Ferenc bácsi.

- Nincs - felelte anyám.

- Semmi?

- Semmi.

Erre leült az öreg a szokmánya mellé, dohányt vett elé a zacskóból, és cigarettát sirített. Közben nem szólt egy szót sem. De amikor rágyújthatott, megnézte az ablakot s azt mondta:

- Új ház.

- Új.

- Az is valami, a mai világban.

Anyámnak szomorúan tündöklött fel a szeme egy könnycsepp miatt, és azt mondta:

- Az sem a miénk, a ház.

- Ammár más - felelte Ferenc bácsi, s maga elé meredve, négy-öt részletben pöfögtette ki a dohányfüstöt.

Sokáig csend volt.

- Hát nem nézi meg a gyermeket? - kérdezte végre anyám.

- De meg, igenis - mondta az öreg, majd lassan utánatette: - Csakhogy először valami jót s vigasztalót akartam kideríteni. Fogantyú kéne a léleknek s a gondolatnak egy kicsi ösvény, amit süssön a nap. Mert látod-e, én is bottal járok; s neked is könny szökék ki a szemedből.

Itt elhallgatott, anyám pedig leült az ágy szélire, és sírt.

Künn egy cinege madár az ablak talpára szállott éppen akkor, gyorsan ugrándozni kezdett a szűk deszkán, amelyről szedegetett valamit, pedig ott biztosan nem is volt semmi. Amikor megjárta kétszer az útját, kandikálni kezdett bé a szobába.

- No gyere, béeresztelek - mondta az öreg.

Kinyitotta szép csendesen az ablakot, s a cinege madár bérepült a meleg szobába. Rászállott szembe velem az ágy fájára, és úgy ugrándozott ottan, mintha gyönyörködtetésemre farsangi táncot akart volna előttem járni.

Olyan bohókás volt és felüdítő, hogy mosolyogni kezdtem; s abban a percben enyhülő hangon megszólalt az öreg is:

- No, most megnézem a gyermeket.

Odajött hozzám, az arcom fölé hajolt, és vizsgálódva a szemembe tekintett.

- Bontsd ki! - mondta anyámnak.

Anyám kibogozta kötelékeimet, és a rongyokból kitakart. Akkor az öreg azt mondta neki, hogy vigyen engem az ablak mellé. Ott ismét megnézegetett: nyakamat, fületem, lábamat, karomat s a végén újból a szemembe tekintett.

- Visszaviheted - szólt.

Anyám visszapókált a ruhákba, majd azután reménykedő szemekkel nézte az öreget, hogy mondana neki valami jót. Ferenc bácsi azonban folyton a madarat nézte, aki sokat repdesett, s mindenüvé leszállott, ahol egy szikra alkalmas hely volt.

- Őket nem vizsgálja senki - jegyezte meg.

- Kiket?

- A madarakot.

- Az Isten megvizsgálja.

Ki tudja, miért: az öreg egyszerre elnevette magát.

- Akkor nekünk is repdesni kéne - mondta.

Anyám azt felelte, hogy nem tudja, mással hogyan és miképpen van, de ő annyit repdesett már az életiben, hogy elég volna száz madárnak is. Ferenc bácsi pajkosan nézett reá, s így szólt:

- Mégis megfogtak, látod-é!

- S magát nem?

- Engemet is meg, a görcs.

Valójában nem én, hanem ők voltak a gyermekek, mert a gondolat és az aggodalom útjának a szélén a szavakkal játszottak. Nevettek is, hogy milyen jól sikerül ez a játék, melyet anyám azzal folytatott, hogy pálinkát, kenyeret és szalonnát vett elé. Az öreg mind használt ezekből, s még azután is maradt egy keveset. Amikor azonban hunyni kezdett az idő, ismét nekiöltözött, hogy induljon haza. Csak akkor szólalt meg, amikor a botot is a kezébe vette.

- Katona lesz belőle.

Kicsi szünet után hozzátette:

- Háborúba is elmegy.

Abban a pillanatban talán anyám is látta a távoli madarat, mert révületes furcsa szemekkel kérdezte meg:

- Háborúba?

- Oda.

- Hát az is lesz?

Az öreg rátette a kilincsre a kezét.

- Ami rég nem volt, az hamar lesz - mondta, és kinyitotta az ajtót.

Mire bárki is észrevehette volna, megrebbent a cinegemadár, és az ajtó nyílásán kifutott. Olyan volt, mint a siető gondolat, mely elszállt a szabadság világába.

- S mégis mi baja van? - kérdezte anyám.

- A gyermeknek-e?

- Annak.

- Lelki bánata van.

Már kilépett a küszöbön, de anyám megfogta a szokmányát, és kapaszkodott belé, mint az oltalomba. Esdekelve tekintett rá, és arra kérte, hogy mondjon valami orvosságot is.

- Kedviben kell járni - felelte Ferenc bácsi, és eltűnt.

Ahogy így ketten maradtunk, szomorú lett a szoba, mintha neki is lelki bánata érkezett volna. Anyám leült a kályha mellé egy kicsi székre, két tenyerébe hajtotta a fejét. Füleltem eléggé, és leskelődtem arrafelé, de nem hallottam, hogy sírt volna. Csak múlt csendben az idő, amely lassan odacsatlakozott a mi szomorúságunkhoz, vagyis este lett belőle. Azt gondoltam, hogy immár sohasem fog történni semmi, hanem csak időzni fogunk a sötétben, amely végtelennek tetszett. De aztán valakinek mégis eszébe jutottunk, mert kinyílt az ajtó, s kedves hang köszöntött reánk:

- Jó estét!

Megismertem, hogy nagyapám.

- Mért nem gyűjtöd meg a lámpát? - kérdezte.

Anyám azt felelte neki, hogy eddig így is jó volt, de most már meggyújthatja. Lassan, mint aki nem tartogat olyant, amire fényt szeretne árasztani, meg is gyújtotta. Nagyapám odajött a lámpavilágban hozzám, játszdva csiklandozta egy ideig az arcomat, majd azt mondotta:

- No, hát kacagj egy kicsit, mert ha én volnék a te onokád, én kacagnék nagyapámra...

Meg is érdekelte volna, hogy nevessek neki, de amikor megláttam a bal füle helyén a csonkagságot, a nevetés helyett ismét az emlék lepett meg engem. Vagyis a dicsőséges csatára gondoltam, amelyet másodszor vívtunk volt a lidérccel. Akkor esett áldozatul a nagyapám füle, s akkor voltam én is olyan nagy vitéz, amilyen most már bizonyosan nem leszek soha...

Könnyek gyűltek a két szemembe.

- Sír ez a gyermek - mondta nagyapám.

Megzavarodva állott az ágy mellett, hogy ő ilyen csodát még nem látott soha, pedig az ötvenedik esztendőben jár. Anyám valamit tisztított a zavarodásán, mert elmondta, hogy éppen itt járt Szent Ferenc, aki lelki betegséget állapított meg, s orvosságul azt jelölte ki, hogy a kedvemben kell járni. Induljon hát el nagyapám fel az erdőre, s apámat tüstént hívja haza. Azután pedig csináljanak nekem bölcsőt és mindenféle játékszereket, mert ha én nagy lelki bánatomban el talállok sorvadni, akkor mesébe tehetik őt is, aki volt s nincs.

Nagyapám is leült egy másik székre, hadd gondolkozzék. Végül azt sütötte ki, hogy ő bizony nem indul el az erdőre, mert apám vasárnap úgyis hazajő. Hanem a bölcső nála nélkül is meglesz, mégpedig...

- No, nem szólok semmit - mondta.

Azzal felállott, és kiment a házból.

Egy félóra múlva hetedmagával tért vissza, mind öregemberekkel, mert a fiatalok jórészt keresetre voltak. Amikor kezdtek bójóni a szobába, s kettő s három után még mindig következett valaki, fel egészen hétig, akkor édesanyám nagyon megijedett, hogy tán valami óriási nagy baj van, vagy a házat akarják széjjelszedni.

- Ne félj - mondta neki nagyapám. - Csak bölcsőt csinálunk.

- Heten?

- Többet nem tudtam összeszedni - felelte az öreg.

Egy sem volt olyan a hét közül, aki ne hozott volna valamit. Az egyik fűrész és kalapácsot, a másik egyéb szerszámot, a harmadik deszkát és ringó lábnak jó fát, a negyedik faragó bicskát és csiszoló papirost, az ötödik piros festéket, s ketten lámpát is lógattak.

Hamar megittak egy-egy pohár pálinkát, s azután kivonultak abba a műhelybe, amelynek ajtajában megismerkedtem volt Bátor kutyával, amikor én még róka voltam. Mindjárt nagy kopácsolás és fűrészelés hallatszott onnét, s nem telhetett belé másfél óra sem, amikor hozták is az új bölcsőt. Nagy ujjongással anyám belé is fektetett mindjárt. Friss és üdítő szaga volt ringó kicsi hajlékomnak; a négy sarkában tornyos faragvány s a faragványokon metszett fityegők, pirosak.

A hét öreg ács úgy vett körül engem, mintha Szent Józsefek lettek volna mind a heten, én pedig a kisdéd. Megereszkedve lesték, hogy mikor hozza meg mosolygásomat a bölcső. Én gondoltam magamban többször, hogy jó és illendő volna vidámsággal jutalmazni meg őket, de az életemnek és e földi világnak reménytelensége olyan súlyosan feküdt rajtam, mint egy eltemetett kicsi koporsó felett a fekete föld.

Vártak, vártak egy ideig, de aztán elunták a dolgot, s azt mondták, hogy ők mindent megtettek, amit megtehettek, s most immár elmennek haza.

El is mentek.

Nagyapám nem tartott velük, hanem nálunk maradt, s úgy ruhástul lefeküdt a padra. Anyám egy széket odatett a bölcső mellé, arra leült, néha ringatott, s néha bóbiskolt, s még reggel is ott ült.

- Vidámodott-e valamit? - kérdezte nagyapám.

- Nem, semmit.

Erre az öreg kiment a szobából, s amikor ismét megjelent, már egy fejsze lógott a karjára akasztva.

- Mégis elmegyek, s az uradot hazahívom - mondta.

Késő délután volt, amikor megérkeztek ketten.

Ha nem tudtam volna, hogy kit várunk, apámat nehezen ismertem volna meg. Mert sok időt töltöttem ugyan véle, még születésem előtt, de ilyennek sohasem láttam. Sovány és elcsigázott volt az arca, s erős szörzet lepte bé. A két szeme hideg, és vad s erdei villogású. A haja verejtékes, az ujjasa és a harisnyája zúzmorás, s az egyik keze hátán megaludt vér feketepirosan.

Nem szólott semmit nekem, se hozzám nem ért. Csak megnézett azzal a furcsa villogású szemeivel, s aztán odaszólt anyámnak:

- Adj mosdóvizet!

Először megmosta a kezét, majd elészedte a beretváját, s az arcáját is rendbe tette. Közben nem szólt a világon senkihez, de amikor a habot lemosta magáról, akkor rátekintett anyáma, aki mellettem üldögélt, s azt mondta neki:

- Megnémultál?

Eddig is nehezen bírta anyám, de most olyan keservesen kezdett zokogni, hogy rángott egész testében. Erre apámat még jobban ellepte a méreg, és azt mondotta, hogy csend legyen, mert gyermeket s fehérnépet s bölcst: mindent kihajigál a hóra.

Öreg nagyapámnak volt a legtöbb esze, mert egy pohár pálinkát töltött, és felszólította apámat, hogy jöjjön, s eressze le a pálinkát, hadd engesztelődjék egy kicsit. Őt is csúful megnézte apám, de lehajtotta a pálinkát, s utána azt mondta:

- Vagy meggyógyul, vagy meghal.

Órák múltak el ilyen nagy zordságban, de lámpagyújtás után mégis megereszkedett valamicskét a belső időjárás. A beszéd is megindult, ha lassan is. Anyám folytonosan azt hajtogatta, hogy meg kéne engem keresztelni, nehogy pogányul érjen a halál, ha már az Isten olyan irgalmatlan lesz. Az öreg is keresztelőpárti volt, de apám azt mondotta, hogy keresztelés nincs, csak Jégtörő Mátyás napján. Az is itt van öt nap múlva, s ha az Isten addig sem akar várni, akkor jó lesz neki egy pogány is.

Az Isten azonban várt öt napig, s egy-egy kicsit én is segítettem neki, mert naponta legalább egyszer annyira leküzdöttem a bánatomat, hogy kellő mértékben szopni tudtam.

Csütörtökre esett az ötödik nap, s akkor reggel engemet megkereszteltek Mátyásnak. Ahogy mondani szokás, az eredeti bűntől megtisztultam, és beléptem az Anyaszentegyházba, de a mély bánatomon és a nagy reménytelenségemen javulást nem tapasztaltam. Ez nemcsak engemet lepott meg, hanem a szüleimnek is csalódást okozott, mert abban bizakodtak, hogy a szenteltvíz elviszi belőlem a bajt, és az Isten kegyelme arcomra hinti a vidámságot.

Mit tudjon tenni, azon gondolkozott anyám.

Végre azt találta ki, hogy a doktorhoz kéne engemet vinni. Sokáig forgatta magában, hogy vajon miképpen mondhatná meg ezt kedvetlen apámnak. Nagy későre rászánta magát s így szólt:

- Te Mátyás.

Apám ránézett, hátha valami jó hírt hallana.

- Sok jót beszélnek arról a Ráczkövi doktorról - folytatta anyám.

- Hát osztán! - mondta apám.

- El kéne vinni ahhoz.

Nem is kimondott, hanem lehullott szavak voltak ezek: hasonlóak az érett gyümölcshez, melyeket sokáig táplált az anyaföld. S ahogy lehullottak, bélepte őket rögtön a csend, amelynek négy láthatatlan feje volt, négy a ház négy sarkában, s mind a négy felkunkorodva leste, hogy erre mi történik, s hogy apám mit visszhangzik rá.

Volt oka, hogy figyeljen a csend, mert nagy események percentek meg akkor.

De apám nem szólt egy szót sem.

Különös természete volt neki: nehéz és mély, mint zord erdőben a havasi hó, melynek feneketlen és hangtalan fekete vizében ki tudja, mi van! Nem a futkosó szív és a tavaszi csobogás istene teremtetten őt, mint anyámat, hanem a gondokban ülő társtalan teremtmény, akinek sem örömeiben, sem bajában nem lehet segíteni, mert büszke és önmagához kegyetlen.

Ott ült a fekete kályha mellett.

- Mátyás!

Fölemelte a fejét.

- Hát nem szólsz valamit? - kérdezte anyám.

- Mit?

- El kéne vinni a gyermeket a doktorhoz.

Furcsa szavak fordultak ki apámból: a szegénység és a nyomorúság ereje vetette ki, mélyről nagyon.

- Hát hogy vigyem el? Az ölemben, mint a bárányt a mészárosához! Vagy lógassam a lábánál fogva, mint a vinnyogó malacot! Szegénységbe született, éljen szegénységben. Ha tud. Ha nem tud, menjen, s gazdagodjék meg.

E zord beszédre anyám a magosba szállt, mint vihar előtt a madár.

- Ó, te Mátyás, hogy tudsz így beszélni!

- Hát hogy beszéljek?

- Mondjad inkább azt, hogy jól van, szekeret fogadunk, s elvisszük a doktorhoz. Mert a miénk; s szeressük, mintha gazdagok volnánk.

Apám maga elé nézett, majd így szólt:

- Idegen szekéren az én fiamot nem hordozzuk.

Olyan volt ez, mint egy kimondott törvény. De akit sem fájdalom, sem rábeszélés nem tudott kitéríteni a törvénynek útjából, annak volt gondolata és ereje ahhoz is, hogy új törvényt létesítsen. Mert este, amikor nagyapám eljött, odaültek ketten az asztal mellé, s miközben a lámpafény viharvert arcukra ömlött, mint valami olaj, apám így szólott az öreghez:

- Két kezes kéne.

- Váltóra-e?

- Arra.

Úgy látszik, az öreg már poroszkált az eszével a kezesek után, mert felfelé nézett és pillogtatott.

- Mennyi pénz kéne?

- Hogy vegyünk két lovat s szekeret.

Másnap megkerítette nagyapám a kezeseket, aztán a szövetkezetből felvették a pénzt, s kedden jó reggel elmentek a baromvásárra.

Szürkület után valamivel a nagyapám elkiáltotta magát odakünn:

- Nyisd ki a kaput, Márta!

Anyám kiugrott a szobából, s én pedig nemsokára hallottam, hogy szekér zördül bé az udvarra, s lovak csikorogtatják lábuk alatt a havat. Csengő is szólott valamelyiknek a nyakáról, s az öröndetes hanggal együtt a holdvilág is bésütött az ablakon.

Most kellett volna igazán kiugrani a bölcsőből, és futni s kiáltani, hogy lovunk van, lovunk van! Neki is feszültem, s hát egyszerre, talán a nagy vágyamtól, mozogni kezdett a bölcső.

Amikor anyám békült, ott feküdtem kiborulva, s nagy keservemben a két öklömmel ütöttem a földet, amelyhez olyan nagyon oda voltam kötve.

3

Másnap reggel különös gonddal pókált bé anyám, s még két nagy gyapjúkendőt is körém csavargatott. Éppen akkor szólott a csengő, s a szekér eléállott az ajtó elé. Hallottam, hogy odakünn két férfiú beszélget, s hogy valami szerszámok megzörrennek néha. Aztán nagyapám lépett bé a szobába, s anyámhoz így szólt:

- Add ide azt a gyermeket!

Anyám még takargatott egy ideig: biztosan a hidegtől is féltett, de legbiztosabban nehezen tudott elszakadni tőlem, pedig el kellett, mert olyan közel volt még a gyermekágyhoz, hogy nagy útra menni és szekéren rázatni magát biztos veszedelem lett volna. Végül mégis megérlelte magában a búcsúzó mozdulatot, és a két karján nagyapám felé nyújtott engem.

Abban a pillanatban azonban furcsán megingott az öreg, a homlokához kapott, s már zuhant is lefelé a földre.

Mint a csutak, úgy terült el.

Anyám egy hirtelen mozdulattal magához szorított, és elsikoltotta magát.

Apám béugrott az ajtón.

- Mi történt? - kérdezte.

Hang nélkül s mind a ketten dermedten nézték az öreget, aki nagy kínokban feketett a földön, mert egymás után húzta fel a térdét, hirtelen és rángó mozdulattal, majd kirúgta a lábát nagy erővel; a két karját is csavargatta, mint a cséphadarót; ugyanakkor pedig vicsorogtak a fogai, és a szája habzani kezdett.

- Iván! - kiáltotta el nagy kínjában.

- A nyavalya töri - jelentette ki apám.

Nagy félelmemben én is nyöszörögni és hánykolódni kezdtem, mert szegény nagyapámat is sajnáltam, de azonkívül rettenet szállott meg amiatt is, hogy ennek az egész nyavalyatörésnek én vagyok az oka! Mert én rendeztem volt úgy a dolgot, hogy nagyapám kicsalja belőlem Ivánt, a gonosz szellemet. S íme, most ott van, és állja a bosszút...

S mi lesz még ezután!

- Csinálj valamit, Mátyás! - könyörgött édesanyám, s engemet olyan erősen szorított magához, hogy nagy rémületemben is éreztem hajladozni gyenge csontjaimat.

Apám odaugrott a kártyához², ami teli volt jéghideg reggeli vízzel, s abból locsolgatni kezdte az öreget. Így a víztől s ahogy az idő telt, nagyapám kezdett csendesebben rugdalózni, Ivánt sem kiáltott már, majd egy darabig egészen csendesen feküdt, s egyszer csak felült és tágra meredt, csodálkozó szemekkel bámult reánk, hogy mit nézünk rajta. Azután szétekintett, s meglepődve vette észre, hogy ott ül a földön, ahol ő nem szokott, s hogy pocsolya van körülötte.

- Hogy kerülék én ide? - kérdezte.

- Úgy, hogy álljon fel! - biztatta apám, és megfogta a karját, hogy felsegítse.

Az öreg felállott, megtörölgette az arcát.

- A lovak bé vannak-e fogva? - kérdezte.

- Bé - mondta apám.

Erre kivittek engemet is a szekérre, s hárman elindultunk.

Szép, derült téli idő volt, nagyon tündöklő és langyos. A hó azért nem olvadt, mert amit a nap melege rontani akart a tetején, azt ő belülről nem engedte. Győzte a harcot, mert akkora volt, hogy kívül a falun, az út két oldalán, az egész lábát elnyelte volna még apámnak is.

A két ló, amelyik pej volt az egyik, s a másik sárga, már jót haladott volt a város felé, amikor apám odafordult az öreghez és megkérdezte:

- Maga mikor kapta volt ezt a leverő betegséget?

- Kit vertem le? - mondta nagyapám.

- Saját magát.

- Azt gondoltam, a muszkákat.

Nem akart beszélni róla, csak nevetett, és engemet tutujgatott, ki az öliben voltam, mert apám a lovakat hajtotta.

² fölfelé szűkülő faedényhez, kannához

Szépen és baj nélkül megérkeztünk a városba, s ott a Ráczkövi doktor háza előtt megálltak a lovak. Apám a gyeplőt az egyik lónak a farához tűzte, a hám alá; aztán engem az ölibe vett, s megindult elől, bé a tornácos öreg házba.

- Mért vevéd el tőlem a gyermeket? - kérdezte az öreg.

- Hallgasson, maga is beteg - mondta apám.

Senki más beteget nem találtunk a doktornál, aki kedves és tréfás öregember volt, kurta fehér szakállá neki, s a fülihez szúrva valami szerszám, amiről csak messze később tudtam meg, hogy hőmérő.

Úgy látszik, ismerte nagyapámat, mert ahogy megpillantotta őt, rögtön így szólott:

- Ejnye, Mózsi bácsi, maga rossz helyen jár!

Az öreg mindjárt feltalálta magát, nagy meglepődést színlelt, és így felelt:

- No-né! Hát azt hittem, hogy az anyakönyvvezető lakik itt.

- Ne búsuljon - nevetett a doktor -, mert én is összeadom magát.

- Kivel? A halállal-e?

- Nem.

- Hát?

Alól maradt Ráczkövi a szellemi villongásban, mert erre már nem tudott visszamókázni semmit, hanem csak nevetett; s majd azután megkérdezte, hogy hát mi baj van.

- Ez az onokám beteg leve - mondta nagyapám.

- S mikor leve beteg?

- Már rég.

Ismét nevettek.

Apám letett engemet a gyógyító asztalra, mert Ráczkövi azt mondta neki, hogy tegyen oda, s takargasson ki. Amikor megtörtént a kitakargatás is, a doktor megkérdezte:

- S mi baja van a gyermeknek?

- Éppen azért jöttünk, hogy magának megmondjuk - felelte nagyapám, de Ráczkövi, mintha nem is hallotta volna a tréfát, olyan komolyan s nagy ügyelettel kezdett vizsgálni engem. Gondoltam, segítek valamit neki, s ebből a célból a számba dugtam az ujjomat, s gügyögtem hozzá, hogy így rávezessem a nyelvemre. A doktor azonban elvette onnét a kezemet, hogy a vizsgálat alatt ne legyen az útjában, majd ránézett apámra, és így szólt:

- Nincs ennek semmi baja.

- De nem szopik! - felelte apám.

- Úgy sincs semmi baja.

Erre nagyapám kettőjük közé avatkozott, és azt mondta, hogyha ő doktor volna, akkor tudná, most mit kell mondani.

- No, mit?

- Azt, hogy lelki betegsége van.

Ahogy együgyű embernek szól az okos, úgy szólott Ráczkövi is vissza:

- Ha én ezt mondanám, akkor maga tudja mit felelhetne nekem?

- No, mit?

- Azt, hogy maga bolond, doktor úr.

Ezalatt apám takargatott engemet vissza, s csak úgy odaszólt:

- Vizsgálja meg az apósomat is, egyjárást.

Nagyapám erősen meghökkent erre, s az ajtóra tekintett, hogy talán elfusson. Azzal védekezett, hogy orvos még ebben az életben nem tette reá a kezét, s most sincsen neki semmi baja.

- Menjen el - mondta apám -, hiszen ma reggel is kimentotta magát a nyavalya.

Most Ráczkövi lepődött meg: de annyira, hogy leereszkedett egy székre, s onnét méregette nagyapámat.

- Igaz ez? - kérdezte.

Az öreg zavarodottan rebesgette a szemét, de az orvos addig vallatta s puhította, hogy végül megadta magát. Akkor leült egy székbe, s nagy elszánással azt mondta, hogy az Isten legyen irgalmas és a szellemek könyörületesek, de ha már így kifutott a tej, akkor ő mindent elmagyaráz.

- Vagyis úgy volt - kezdte -, hogy van nekünk egy Bátor nevű kutyánk. No már most: amikor az én onokám, ez amelyik itt van, nagy örömkre megszületett, azon a napon délután egyszer csak megszólalt a kutya, s azt mondta, hogy a gyermek nagy veszedelemben van, mert egy Iván nevezetű gonosz szellem a hatalmába akarja keríteni. Hamar hát, és segítsünk rajta. S azt is megmondta a kutya, hogy mit csináljunk; s mi azt csináltuk a vejemmel ketten. Vagyis én tettem magamot, hogy Lucifer vagyok, más szóval annak az Iván nevű gonosz szellemnek a főnöke. A vejem pedig, ez a Mátyás, nagy ördögverő vitéznek játszott a magát. Így hát ő ütni kezdett engemet, én pedig jajveszékelttem, hogy most agyonütnek, s közben kiabáltam Ivánt, hogy jöjjön segítségemre. No most már: Iván kifutott hamar a gyermekből, hogy engemet megsegítsen, de amikor látta a csalást, akkor belém fészkelte magát, hogy rajtam bosszút álljon. S ma reggel ő gyötört meg engem. Ez az igazság.

Amikor elvégezte, Ráczkövi felemelkedett a székről, de már olyan fehér volt, mint a szakáll. Lassan megindult az ajtó felé, de közben nagyapámat szemmel tartotta folyton. Ott az ajtónál azt mondta, hogy mindjárt jönni fog, s azzal gyorsan kiment.

Várták apámék vissza, de nem akart mutatkozni.

Végre egy szolgáló jött be a szobába, s azt mondta, hogy a doktor úrnak hirtelen el kellett sietnie valahova, de ne várják, hanem menjenek el; s a gyermekért nem kell fizetni semmit.

Apám az ölébe vett ismét, s megindultak kifelé. Különösnek tetszett az egész, de azért egy szó sem esett, csak amikor fent voltunk újból a szekéren, s én a nagyapám ölébe kerültem.

- Te, ez bolondnak tekintett minket - mondta az öreg.

Apám rettentő sötét és marcona volt. Csak ennyit szólott:

- Elhordozzuk.

Mintha valami gyászmenetből szakadtunk volna ki, úgy indult el ismét a szekér. Mert mit értünk el Ráczkövinél, akiről anyám szerint olyan sok jót beszéltek? Azt, hogy nekem nincsen semmi bajom, pedig nagyobb baja nehezen lehetett bárkinek, mint nekem. S azt, hogy igazmondó nagyapámat s egyenes természetű apámat bolondnak nézte egy ember, ki a tudomány bajnoka volt, s ki mindenben az igazságot kutatta. Egyben ítélet is volt ez: az okos emberek és a tanult világ ítélete egyszerű és szegény falusi embereken, kik a jóság és az isteni szándék védelmében jutottak ahhoz a biztos igazsághoz, amelyet bélyegzetten és a közönséges világból kitaszítva kell hordozni, ímé!

Egyik-másik bolt előtt megállt a szekér, hogy apám házi szükséges dolgokat és ebédrevalót vásároljon. Azután kimentünk abba a korcsmába, amelyik a szeszgyár mellett van, s ott apám szín alá állította a szekeret, a lovakat kifogta, és szénát tett eléjük. Aztán ők mind a ketten s én a nagyapám ölében bementünk a korcsmába. Máskor is idejárhattak, úgy látszik, mert apám mindig hangosan szólt, amikor elsőnek belépett a küszöbön.

- Berta, adjon egy liter bort!

A lécajtó mögül egy fiatalasszony jött elé: inkább falusi volt, mint úri fajta. Kedvesen fogadott minket, s biztatta apámékat, hogy csak üljenek le, mert ebben a helyben hozza a bort. Apám körületekintett, és odalépett egy hosszú asztalhoz, melynél húszan is elfértek volna. Ott leült, az ebédrevalót az asztalra tette, majd odaszólt nagyapámnak:

- Tegye ide azt a gyermeket is az asztalra, s üljön le maga is.

Nagyapám odatett az étel mellé, majd leült maga is.

Éppen akkor meghozta Berta a liter bort.

- Tán doktorhoz hordozták a gyermeket? - kérdezte.

- Oda - mondta nagyapám.

- S mit mondott?

- Semmit.

- Valamit csak szólt.

- Igen, de az semmi volt.

Enni kezdtek. Apám töltött, s ittak is. De közben nem szóltak semmit. Csak akkor ismét, amikor kifogyott a bor.

- Berta, hozzon még egy litert.

- Nem kéne, Mátyás! - jegyezte meg nagyapám.

Apám hátracsapta jobb kezével a haját, s azt mondta:

- Ígyék!

Amikor ez is fogyni kezdett már, Berta odajött ismét az asztalhoz. A keblén egy csecsemőt tartott, s a jobb kezével egy másfél esztendő legénykét vezetett. Ez a legényke felhágott mindjárt a padra, odahajolt hozzám és azt mondta:

- Mi bajod van, te?

Nevetett az anyja rajta, hogy milyen darabosan barátkozik velem, majd elbeszélte, hogy ez az ő fia is hosszú ideig beteg volt, mikor született. S jóformán csak akkor lett jobban, amikor járni és beszélni kezdett.

- Mit mond ez?! - gondoltam magamban.

Jobban figyelni kezdtem.

- S mennyi idős volt, amikor járni kezdett? - kérdezte nagyapám.

- Ó, már a tizedik hónapban - mondta Berta.

- S beszélni mikor?

- Egy esztendősen sem volt egészen.

Ahogy ezeket hallottam, úgy kezdtem érezni, mintha forróság ömlenék bé kétfelől a két fülemben. S terjedne egész testemben. Menne és áradna, s az agyamban világosság lenne belőle, a szívemben öröm lenne belőle, s az egész testemben pezsdülő erő, mely apró és örvendező reményeket hajt, mint a tavaszi föld...

Mondani kezdtem magamban:

- Hallod, Mátyás! A tizedik hónapban járni kezdett... S azután beszélni kezdett... Hát akkor te is járni fogsz és beszélni fogsz!...

S akkor egyszerre a remény és a bizonyosság megváltoztatta kicsi testemet is: erős lett, ételkíváló és teli mindenféle kedvvel. Nagy feszülő örömben ujjongani kezdtem, s olyan lett a hangom is, mintha torlódó nagy gyöngyszemek gurultak volna.

Mint a macska, amikor madár rebben, nagyapám is úgy figyelt oda. S lassan-lassan emelkedni kezdett ültéből, majd egészen az arcom fölé hajolva nézte számnak és szememnek hajnalhasadását.

- Te Mátyás, ez a gyermek kacag! - mondta olvadozva.

Apám is odahajolt, sokáig nézte vidámságomat, majd a korcsmárosné fiatalasszonyhoz hirtelen így szólt:

- Berta, lám szoptassa meg!

- A maga fiát-e?

- Azt.

A fiatalasszony letette az ő gyermekét; majd engemet felvett, és a keblére vont. Én pedig nekibújtam mohón, s mint a bárány, a bőrömből szinte kiugrottam nagy élvezetemben.

Berta kacagott s közben-közben szisszent is egyet.

Ők ketten pedig, apám és nagyapám, felállva s kétoldról nézték a csodát, majd lassan visszaültek. Akkor apám telitöltötte a poharakat, s azt mondta az öregnek:

- No, apám, most igaza lesz Ráczkövinek!

- Miben, te?

- Abban, hogy bolondok leszünk.

Kihajtotta az egészet, felállt, és azt mondta, hogy hol van egy cica. De akkor már le is hajolt a földre, s a poharat szépen végighengerítette a padlón. Olyan csoda volt ez nekem, hogy az én szótlán és marcona apám gyermek módra csinál valamit, mintha nem tudom, talán a hó cukorrá vált volna. Abba is hagytam a szopást, s nevetve néztem őt, kinek pírban volt az arca, és a szeme ragyogott; s most az egyszer igazán szerettem volna cica lenni, hogy a pohár után fussak, s neki visszagurítsam.

- Van-e még pohár, Berta? - kérdezte.

- Van.

- No, rakja teli az asztalt.

Erre a fiatalasszony engem visszatett az asztal közepére, mert apám úgy kívánta; azután pedig egy vesszőkosárban kihozott legalább harminc poharat, s azokat mind az asztalra rakta.

- Hát bor van-e még? - kérdezte akkor.

- Van.

- S hát a gyermekit miben szokta feresztetni?

- Van egy kicsi kádam.

- No, akkor hozzon két liter bort nekünk, ketten apámmal. A fiamnak pedig forraljon meg húszat, húsz literrel.

Berta azt hitte, hogy nem jól hallotta a dolgot, s a fülét mutatta. Apám azonban megerősítette ismét, amit mondott, s intett, hogy szorgosan.

- Csakugyan bolond vagy, Mátyás! - szólott nagyapám.

A válasz az volt, hogy egy pohár ismét a sarokba gurult.

Aztán szembekönyökölt apám az öreggel, és beszélni kezdett; s én úgy éreztem, hogy ő szavakból hidat ver most felettem, melyen az élet egyik partjáról a másikra lehet közlekedni, de Ráczkövinek nem.

- Maga nem tudja, apám, hogy bennem mi lakozik - kezdte a beszédet. - Mert ha tudná, akkor itt most térdre vetné magát előttem, s azt mondaná: te ember, hogy tudsz te annyi mindent hordozni magadban, bút és örömet, nagy gondolatokat s nyomorult sorsot. S mindezeket úgy, hogy nem szólasz, csak néha egyet-egyet. Hallja ezt maga?

- Hallom - mondta nagyapám.

- S mit szól hozzá?

- Ahol nem bírod, segítek.

Ekkor elhozta Berta a két liter bort, s tovább csak annyit mondott, hogy melegedik. Apám pedig újból rakni kezdte a hidat felettem, s mondta:

- Tudom én azt, hogy maga segítene, de nekem ne segítsen. Már többet ne segítsen, mert maga hozzám adta a leányát, s azzal akkorát segített, hogy akkorát még talán az Isten sem. Mert az a Márta nekem minden, ami nincs: a kertemben rózsák, a pajtámban bárány, a havason zúgó erdő, a zsebemben pénz, a fejemben fészkelő gondolat, a szívemben bétakart melegség és a lelkemben reménység.

Teli lett könnyel a szeme, s a szája megvonaglott.

- A maga leánya Márta, úgy-e? - kérdezte.

- Az enyim.

- Akkor igyék!

Nagyapám is kezdett beleállni az útba, mert amikor kiitta borát, szintén elkiáltotta magát, hogy hol van egy vadmacska! De nem gurította el a poharat, hanem beléültette a jobb mutatóujjába, s magosan a feje fölé emelte, hadd ugorják a vadmacska, ha van. Azután visszahelyezkedett rendes állapotába, töltött és szembekönyökölt apámmal.

- Ha te is tudnád, te Mátyás - mondta -, hogy mi lakozik bennem, akkor mi mind a ketten térgyepelnénk egymás előtt.

- Mi lakozik? - kérdezte apám.

- Bennem az, hogy úgy szeretlek téged, ahogy ember a földön nem.

Lehajtották a fejüket a nagy vallomás után, majd az öreg ismét megszólalt:

- Az én lányom ki felesége?

- Az enyim.

- Akkor igyál!

Így ringottak és bukkadoztak egy darabig, mint két csónak a viharos vízen. De bármennyire jártak belé egymás szívébe, mintha mégis kerülgettek volna valamit: valami mélységes titkot, mely a rokonság és a földi sorsukon túl legjobban összefűzte őket.

Apám volt, aki ezzel is szembenézett, mert egyszerre és hirtelen magába hullott, majd előre-nyújtotta felettem a nyakát, és súgva, fülledten mondta:

- Nekünk nem ott van a határ, ahol más embernek, apám. S ott, azon a határon túl, csak ketten vagyunk s Márta. Mi hárman külön emberiség vagyunk, mert a kutyával beszélni tudunk; s akinek nincsen teste, nekünk az is létezik. Igaz-é?

- Igaz, a nyavalya törje ki.

Apám széjjelnézett, s rázta a mutatóujját:

- Csend, hallgasson! Nehogy megtudja valaki!

Éppen akkor odajött Berta, és jelentette, hogy forr a húsz liter bor. A titkot erre vissza-eresztette apám is a lélek kútjába, és kiadta a parancsot, hogy szegfűszeget a borba, s leg-főképpen borsot, jó sokat, de cukrot ne. Berta nagyon csudálkozott, hogy ebből mi lehet, de pénz beszélt s kutya ugatott. Nemsokára meg is jelent egy liter borral, amely párállott az üveg nyakán.

- Hozza ide a kicsi kádat! - mondta apám.

Amikor odahozta, az asztal tetejére tétette apám, és elrendelte, hogy mind a húsz litert töltse belé abba a fiatalasszony. Amikor ez megvolt, jeget hozatott bé, nagy és vastag táblákat s azokat a gőzölgő kádba eregette. Aztán kibontott engem a ruháimból és azt mondta:

- Most én keresztellek meg, Mátyás!

Az egyik karjával tartott, a másik kezével pedig megízlelte, hogy eleget hűlt-e a bor. Amikor úgy találta, hogy már jó lesz, szép lassan beléeresztette a két lábamat a kádba, majd beléültetett egészen, magamra eresztett, és így szólt:

- Feredjél, Mátyás!

Nagyon tetszett nekem a dolog, kacagtam, és a két öklömmel ütöttem a jégtáblákat, amelyek még a bor tetejét úszkáltak; s a belső örömtől, a bor tüztől és a bors erejétől úgy megszilajodtam, hogy két öklöm alatt a jégtáblák pozdorjáltak, s a bor pedig sugarakban ugrotta teli az asztalt.

Apám büszkén állott mellettem.

- Mi leszel, Mátyás? - kérdezte.

- Ebből igazán jégtörő - mondta nagyapám.

Berta is olyan boldogan és kacagva nézett engem, mintha az ura fürdött volna előtte, mindjárt az első napon. De a gyönyörűsége nem tartott, míg a világ, mert apám nemsokára úgy rendelkezett, hogy most már vegyen ki Berta engem a fürdőből, törölgessen meg jól, és pókáljon vissza; a bort pedig, amiben megfürödtem, öntse mind a folyóba, hadd vigye híreket a világba és jégtörő üzenetemet a nagy tengerbe.

Mire ezt mind megcselekedte a fiatalasszony, már híre futott, hogy itt milyen szokatlan dolog történt: s különösen cigányok és más csöcselék népség kezdett szotyogni a korcsmába.

- Mit akartok? - kérdezte apám.

- Csak bėjöttünk - mondták.

Ha csak bėjöttek is, apám asztalhoz parancsolta őket és bort adatott nekik. S mintha ezzel gátat szakasztott volna, most már egymás után jöttek az emberek: szegény városiak és tisztelő falusiak, gyermekek és asszonyok, mind bajjal küszködők, kik az emberiséget termik, mint a föld. Jöttek és asztalhoz ültek, itták a bort és fűjták a parazsat, hadd gyúljon meg ez a keserű világ s lobogjon, mint egy öröm-birodalom, amely nem egy emberé, hanem mindenkié.

Apám felállt, és magosba emelte a poharát:

- Keresztelő van! Igyatok!

Egy cigány visszakiáltotta:

- Iszunk, nagyságos úr.

Erre apám letette a poharat, s néhányat arrafelé lépett, ahonnét jött a hang.

- Ki volt az? - kérdezte.

Rongyos, tekergőféle ember jelentkezett, s büszkén kidüllesztette a mellét.

- Menj ki! - mondta apám.

Leesett az álla, úgy csodálkozott a cigány. Azután azt mondta, hogy ő csak meg akarta tisztelni a gazduramat. Erre apám megfogta szépen, és kitette az ajtón, s utána pedig ismét felemelte a poharát, és így szólt:

- Amikor nagyságos úr leszek, pökjetek le.

Nagy zúgás és éljenzés támadott erre, s éppen a zúgás alatt belépett egy hegedülő cigány és egy klánétás. Ahogy apám meglátta őket, rájuk szegezte a mutatóujját és azt mondta:

- „Nem jó csillag lett volna énbőlőlem.”

Megszólalt a hegedű, és sikoltozni kezdett a klánéta; s mint egy sötét vizű tó, melyet a forró föld megtaszít alulról, s a vize szétárad hirtelen, úgy zúdult meg a szoba, és lett teli a nótával.

A falakon rebegett a fény, mit az alkonyodó időben a hó árasztott bé a szobába; az ablakokon vízcseppek futottak figurázva lefelé, s a forró hang verdeste a mennyezetet, mint egy seregbe gyűlt vadmadár-csapat, amely utat keres a szabadság felé. S akkor nagyapám felállt, odament a sarokba, hol a gurított poharak csillogva heverték: kisöpörte őket a szoba közepére s rámutatott a cigányra:

- „Az én csizmám disznóbőr.”

Ahogy megpattant a nóta, ő is ráugrott a poharakra, és járni kezdte a táncot, s felül az ujjai pattogtak s alul a poharak.

Én is táncoltam szívemben.

Aztán egyszerre széjjelütött mindent a csend.

- Elég volt! - mondta apám.

Az ölébe vett engem, és szólott Bertának, hogy jöjjön. Mi hárman s nagyapám, kimentünk a szekérhez, minek a derekába beléfektetett engemet apám, aztán a sárga lóról levette a hámat, és Bertához így szólt:

- Nincs pénzem. Itt van ez a ló.

A másikat befogta és felült. Nagyapám tátotta egy kicsit a száját, aztán az ölébe vett engem, és odaült apám mellé.

Szó nélkül mentünk, s a sötétség is szó nélkül jött reánk, de félóra múlva feljött a hold, s mint egy dicső királynő, a szemünket felszabadította.

A kerekek nyájasan tanították a havat.

De mielőtt hazaértünk volna, éppen a falu alatti nagy fehér mező közepén, mint a rohanó kísértet, egyszerre nagy fekete kutya szökött által a ló előtt az úton. S mintha a fekete kutyának fekete forgószele lett volna, a ló nagyot sirült, a szekér felugrott, s mi repülni kezdtünk.

Aztán csend lett és hideg békesség.

De egy idő múlva mintha hallottam volna az apám kiáltását, hogy a gyermek hol van. Utána suhogni kezdett körülöttem a hó, majd egy kéz megfogott, és kiemelt a puha mélyből.

Apám volt.

Rázott, és szorgosan törölgette az arcomról a havat. S miközben így tartott maga előtt, én nagy bámulattal a holdat néztem, amely nagyon közel volt és csodálatos. Nagyapám felemelt karokkal állott mellettem; s úgy emlékszem, hogy áhítatosan megfogta a holdat, és a fejemre tette, mint egy koronát.

Aztán hazamentünk.

4

A következő napokat nagy örömben és egészségben töltöttük, különösen pedig a kilencedik napot. Akkor ugyanis két nevezetes dolog történt. Az egyik künn a nagy természetben, a másik pedig bent a mi kicsi gazdaságunkban.

A természeti nevezetesség az volt, hogy hajnali időben valami furcsa déli szél áramlott a faluba: nem dermesztő, vagy fagypárti viharos szél, amilyenek így március elején lenni szoktak, hanem

kövér és sűrű meleg áramlat, mint a gőz. Amikor előntötte a völgyet, benne a fákat és a házakat, s mindent, ami volt; nemsokára olyan engedelmességbe fordult minden, mintha Isten puliszkából teremtette volna ezt a mi világunkat. A fák megereszkedve leveztek, sőt nagyapám szerint egyenesen megtortyantak. A házak feketedni kezdtek és csorogni, a föld szuszogva eresztette a havat, az utak kifakadtak, és számtalan helyen patakok születtek. S amikor feljött a nap, olyan segítséget kapott a hódító áramlat, mint a táborozó néptenger, ha megérkezik a fővezér. S ők ketten eligazították estig úgy a telet, hogy a föld csak ontotta a könnyeit utána, mint a hirtelen gyászban.

Tünedeztek erősen az emberek, s apám és nagyapám is igen a frissen gyújtott lámpa alatt. Néha egymásra tekintettek, hogy valamelyik nem kezdett-e olvadni, aztán tovább hallgatták a vizek szaladását.

- Ebből valami csoda lesz - szólt végre nagyapám.

S jól mondta, amit mondott, mert nemsokára egy ló elnyerítette magát künn az ablak alatt. A természet tüneményes dolga után ez a nyerítés volt az, ami jelezte a második nevezetességet.

A nyerítésre felemelte apám a fejét, majd megszólalt:

- A mi volt?

- Szólt a tücsök - mondta nagyapám.

Utána csend lett, s kifelé figyelt apám. Úgy tartotta a fejét ebben a figyelésben, hogy bizonyosan a fülit is kidugta volna az ablakon, ha a füle legalább egy méter hosszú lett volna.

- Csakugyan mi volt? - kérdezte ismét.

Anyám nem nézhette már ezt az idétlenséget, s rájuk szólt:

- Nincs lábatok? Menjete ki, s nézzétek meg!

Erre felálltak mind a ketten, s kimentek. Akkor ismét nyerített az a bizonyos ló, de most már nekik, úgy látszik, mert röhögve nyerített. Utána töredezett hangot hallottam, amelyben csodálkozás és öröm volt, majd megszűnt minden, és csend lett.

Anyám is, én is vártunk; s magunkban találgattunk.

Aztán egy negyedóra múlva visszajött a két férfiú. Apámnak enyhület volt az arcán, nagyapám pedig egy cédulát tartott a kezében, s nevetett, mint egy gyermek.

- Visszajött a Noé galambja - mondta, s a cédulát anyám előtt felmutatta: - Né, ez az olajág, amit kivettünk a szájából.

Édesanyám kezébe vette a cédulát, odament a lámpához, s olvasni kezdte róla: „Haza... jöttem... ajándékba. A kicsi Mátyás... öröme.”

Ha nem mondták volna, ennyiből is ki lehetett volna most már találni, hogy a sárga ló jött haza, amelyiket elvesztegetett apám a korcsmában, vagyis feláldozott az én keresztelőmnek a költségire. Nagy volt az öröm, de a csodálkozás még nagyobb volt. Mert semmiképpen nem lehetett megérteni, hogy miképpen jöhetett haza a sárga, mivel a kapu bé volt kilincsre téve. Mind az asztalhoz ültek, s forgatták s nézegették a cédulát, amely a ló nyakára volt kötve; s egyik nagyobb mester volt a találgatásban, mint a másik.

Végül apám felállt, a cédulát behajította a tűzbe, és így szólt:

- Reggel a végire járok.

Alig pirkadott, már el is ment gyalog a városba. Most nem „cicázott” azonban, mert délebed után már hazaérkezett. S elbeszélte nekünk, hogy egyenesen Bertához ment, aki ártatlan a dologban, mert ő a lovat nem haza küldte, hanem pénz helyett átaladta a szeszgyárosnak, mivel a korcsma tulajdonosa a szeszgyáros volt. Gondolta apám, hogy ilyenformán elmegyen hát a gyároshoz, akit jó egészségben s éppen az irodában talált. A szeszgyáros vidáman elbeszélgetett véle, s még azt is elmondta, hogy fiatal felesége van, akitől éppen tegnap lett egy fia. A lóról azonban csak annyit tud, hogy Berta neki átaladta, mondván: „Nagyságos úr, elhoztam egy nevezetes mulatságnak az árát, s tegye jól el, mert ekkora pénzt még semmiféle király nem veretett.” Ő aztán jól eltette ezt a pénzt, de amelyik pénznek lába kél, s magától elmegyen, az neki nem kell.

- Nem baj - mondta nagyapám.

Anyám sem talált nagy bajt a dologban, hanem éppen ellenkezőleg: azt mondta, hogy a lovat a szeszgyáros küldte ajándékba, csak nem akarta kereken megmondani. Ez nyilván úgy is volt, de mégsem tudtak annyira menni, hogy apám is örvendjen a dolognak. Neki nem kell ajándék, azt mondta; s az úr takarítsa el a lovát; ahova akarja.

- Nem is a tiéd - szólott anyám -, hanem a kicsi Mátyásé. Neki pedig én vagyok az édesanyja: a lovat nem hagyom, s gondozni fogom.

- Kösd oda a bölcsőhöz - mondta apám.

Ezzel a mondással bétévődött a kapu, s több szó nem esett a nevezetes sárgáról. Könnyű is volt megállani a beszédet, mert mindnyájan abban a reményben ringatták magukat, hogy majd telik az idő, s apám is másképpen fog gondolkozni. Az idő telt is, de apámnak a természete nem volt olyan változó, mint a tavaszi napok. Tett-vett magában, embereket járatott a házhoz, akiktől szántóföldet és kaszálót fogadott el feliben, s csinálta szólanul a terveket.

Egy reggel aztán elékészítette az ekét, hogy szántani menjen. Anyám bétette utána a kaput, és sírva jött bé a házba, hogy milyen megátalkodott lélek ez az ember, aki a sárgát a pajtában hagyta, s csak a pej lovat vitte szántani egyedül.

Ettől az időtől kezdve még többet voltunk apám nélkül, mert ő hajnaltól estig az elfogadott földeket művelte; s késő este is szinte nála nélkül voltunk, mivel a szót haszonlatlanul nem vesztegette. Ezt még töltöttük volna valahogy, de újabb és nagyobb baj is érkezett, hogy ne bízhassuk el magunkat. Anyám ugyanis betegeskedni kezdett, s a teje is úgy elapadt, hogy én vágyakozva és napról napra éhesebben néztem a gerendát.

Ilyen állapotban voltunk, amikor az egyik napon, éppen a déli időben, a ház előtt elkiáltotta magát egy ember, hogy csebet és kártyát vegyenek! Gondolta anyám, ő is csinál valamit, amitől apám esetleg eszire térhet: vagyis vásárol egy csebet, amelyből külön s mindig az apám szeme előtt fogja megitatni az én lovamat. Szólott hát az embernek, hogy hozza bé a csebreket, hátha vásárt tudnának csinálni. Mint egy szamár, úgy meg volt terhelve az ember: erős kötél s elöl a vállán a kártyákat lógatta, s hátul a csebreket. Alig fért bé velök az ajtón. Amikor azonban bájolhatott, ott szépen letette, s a Jézus Krisztus nevével köszönt. Jól megtermett, jámbor férfiú volt: meglehetősen nagy bajusza, szomorú és ártatlan kék szeme, s csendes istenes beszéde.

Valami Gergelynek hívták; s azt mondta, hogy ő názárénus.

Anyám megvett egy csebet, ki is fizette az árát, de a názárénus ember tovább üldögélt, és mindenféléről beszélgetni kezdett. Jámbor szónak és megértő beszédnek, asszony létére annyira híjával volt anyám, hogy a názárénust kedvibe fogadta, s ő is elmondott egyet-mást neki. Így elpanaszolta azt is, hogy gyengén hordozza magát, amit még eltöltene valahogy, de elapadt egészen a teje, s itt van ez a szegény, ártatlan gyermek.

- Jézus akarta, hogy éppen én halljam ezt - mondta a kádár.

Anyám kipattant reménnyel nézett reá, mire a názárénus elmondta, hogy az Isten neki is adott egy gyermeket, amelyik szintén ekkorácska. Jóféle és kövér felesége van, aki kettőt is el tudna szoptatni.

- Maga hova való? - kérdezte anyám.

Megmondta a kádár, hogy csak ide a szomszédos faluba.

Először úgy gondolta a barkácsoló ember, hogy engemet beléteszen a csebrébe és hazavisz dajkaságra, de anyám erre úgy megrázta a fejét, hogy olyant még nem láttam. Jól van hát, mondta akkor az ember, az Isten mindenre adott alkalmat, ami az Ő tetszése szerint való: így hát azt gondolja mostan, hogy az ő felesége minden nap átaljöjjön a szomszéd faluból, s itt szoptassa meg a gyermeket.

Ez már jobban tetszett anyámnak s megkérdezte:

- S vajon mit szolgálhatnék ezért cserébe?

A názárénus azt felelte, hogy ezért semmi sem jár, mert minden embernek keresztényi kötelessége, hogy a másikon segítsen. Anyám mégis felajánlott minden két hétre egy véka búzát, s attól nem akart tágítani, bármennyire is szabadkozott az ájtatos kádár. S nehogy itt mindjárt az elején összevessenek ezen, félbehagyták az alkudozást, s abban egyeztek meg, hogy a názárénusné holnap délelőtt jöjjön átal, s akkor mindent meglátnak.

- Hát akkor elmegyek - mondta a csebres, és hozzátette: - S ha osztán errefelé járok, s megengedi, máskor is bétékintek.

- Csak jöjjön - felelte anyám.

- S osztán magát hogy hívják?

Édesanyám megmondta az ura után a nevit.

- S hát leányul? - kérdezte az ember.

Megmondta azt is.

- A Jézus Krisztus tartsa meg mindnyájunk számára - vette fel a csebreket a hátára a kádár, és eltávozott.

Este, amikor apám hazajött, töviről hegyire elmondta édesanyám, hogy mi történt. Nem volt semmi baj érte, s még a kétheti véka búzát is állotta apám. S másnap délfelé csakugyan beállított egy kövér asszonyság, s azt mondta, hogy ő a kádármester felesége, aki szoptatni jött. Ahogy az ura mondta volt, elvégezte keresztényi kötelességét, azután anyám megkínálta ebéddel, s utána elringatódzott ki a kapun.

Így ment ez nap nap után, végig a tavaszon; s minden az áldás és a szerencse jegyében folyt, mert ahogy a napok vidámodtak és kövéredtek, úgy gömbölyödtem és nőttem én is. Anyám is kikerült a lábadozó állapotából, sokat dolgozott a ház körül, s olyan volt a veteményes kertje, hogy ha a kertészek idejöttek volna, s látták volna, az én sárga lovamnál sárgábbak lettek volna

az irigységtől. Apám s nagyapám is olyan szépen vitték a mezei gazdaságot, hogy a nyári időre még több munka s őszre nagy áldás fenyegetett.

Csak éppen a názárénus ember tűnt el, mint a hó.

Furcsa volt, hogy a felesége sohasem beszélt róla, pedig egyébként szapora volt a szava. Anyám azt hitte, hogy titkolja jámbor férfiát egy másik asszony előtt, s így nem kérdezősködött utána.

De aztán egyszer, úgy május közepe táján, mégis feltűnt, mint a nyúl a vetésben. Most nem hozott sem kártyákat, sem csebreket, hanem azok helyett nagy köteg gyöngyvirágot a jobb kezében. Amióta nem láttuk, barnapirosra sütötte a nap; szépen meg volt borotválva, és a ruhájára is nagy gondot fordított.

- Üsmer-e engemet, Márta? - kérdezte.

- Hogyne! - mondta anyám.

- Hát ki vagyok?

- Maga Szent Gergely, a barkácsoló.

Nevetett a kivirágzott názárénus, és azt mondta, hogy reméli, nem világiasságból nevezi Szent Gergelynek anyám. Amikor megkapta a feleletet, hogy igazából és tiszteletből történt, akkor átalnyújtotta a gyöngyvirágot és azt mondta:

- Virágnak virág.

Anyám megköszönte a figyelmes ajándékot, majd leültette a jóféle embert, és megkérdezte tőle, hogy hova lett volt el. Erre elmondta a kádár, hogy ő bizony messze járt, mert egy egész szekér portékát vitt el az Alföldre, s ott el is adta mind, hála az Istennek.

- Hát ott vannak-e názárénusok? - kérdezte anyám.

- Ott van a fészke - mondta az ember.

Nem kellett sokat kérdezgetni, hanem csak egy szót kitenni eléje, s azt ő úgy megszorította, mint Jézus az öt kenyeret. Most is a názárénusok fészkiről felrepült, és békálandozott mindent, ami az ő vallásához tartozott, eget és földet. Vagyis elmondotta, hogy tulajdonképpen egyedül ők az igazi keresztények, mert nem a földi, hanem a lelki birodalmat tekintik. S nemcsak hirdetik ezt a lelki birodalmat, hanem így is élnek, ami a mai világban bizony sok hátránnyal s igen gyakorta még kicsúfolással is jár. De így élt Jézus Krisztus is, kinek halálával az Ő jelenvalósága nem szűnt meg, hanem folytonosan közöttünk van és munkálkodik. Az Ő segítsége nélkül nem is lehetne megélni a názárénusoknak, akik nem törekednek arra, hogy világi javakat gyűjtsenek, sőt még az ő mindennapi dolgaikat is bárki elviheti, mert abban senkit sem akadályoznak meg. Az ilyen tolvajoknak a feljelentéstől sem kell félni, mert ők hatóságot nem ismernek, egyedül Istent.

- Igazi szép vallás - mondta anyám.

- Érdemes a terjedésre - felelte a kádár. - Nem állana közénk?

Anyám nem akarta ezt a felszólítást rosszul viszonzni, s azért megkérdezte, hogy miképpen menne az, ha ő is názárénus akarna lenni. Az ember azt válaszolta, hogy a hitbéli részét az előbb nagyjából elmondá, de azonkívül főleg a megkeresztelés lenne szükséges. Most éppen neki is jár az idő, nyár eleje lévén, mert tudniillik úgy eszközölte náluk a keresztelés, ahogy Jézust keresztelte volt meg Szent János.

Itt elhallgatott, s el anyám is.

- No, nem volna rossz! - szólalt meg ismét a kádár.

Anyám nevetett, mire a térítő ember nyilvánvaló pajkosságot mutatott, és azt mondta:

- Az Isten nem ruhában teremtett minket, hanem meztelenül.

- Hát akkor maga miért nem jár úgy? - kérdezte anyám.

- Még járhatok! - mondta kacagva a názárénus.

A szeme is rosszul csillogott, és előredőlt a széken, hogy közelebből s perzselőbben nézhesse anyámat, aki megbánhatta közeledését a paradicsomi fához, mert pironkodott erősen, és sütögette félre a szemét.

Bennem is furcsa érzések kezdtek furkorázni, bár nem tudtam egészen biztosan elgondolni, hogy a názárénus ember miért kerülgeti olyan nagy szimatolással édesanyámat. Éreztem azonban valami és nyugtalanító féltékenységet, a názárénust pedig gyűlölni kezdtem szívemből.

Mivel nem tudtam egyebet tenni, mérgesen sírni kezdtem.

Anyám odajött, csitított és ringatta a bölcsőmet, de én csak a názárénust néztem, és dühösen sírtam.

- Fél magától ez a gyermek - mondta anyám, mire a kádár felállott, és felém közeledett. De rosszul tette, mert minél közelebb jött hozzám, annál inkább sivítottam.

- Csakugyan - mondta az ember, és visszaült.

Többet nem térítette anyámat, egyebet sem igen beszélt, hanem lassan készülődött, és elment.

A sírást én is elhagytam, s helyette kacagtam.

Anyámnak is megnyugodás látszott az arcán, de azért nem lelte helyét a szobában. Az ölébe vett hát engem, s kivitt a kertbe. Ott nézegettük egy ideig a szálldosó madarakat és a virágokat, azután anyám lefektetett engemet a földre, hadd süssön a meleg és a kacagó nap. Ő maga bément a házba, s mikor visszajött, a názárénus gyöngyvirága volt a kezében, és egy ásó. Körülnézett, hogy valaki lássa-e, majd gödröt ásott, és a virágot abba belétemette.

Utána úgy játszott velem, mintha nem is anyám, hanem pajtásom lett volna.

Amikor este a mezei munkából hazajöttek a férfiak, anyám megint elmondta, hogy itt járt a názárénus, de sem a virágot, sem pedig a Szent János-féle keresztelést nem említette.

Apám nem szólt semmit, csak nagyapám kérdezte meg:

- Milyen ember?

- A lábán jár - mondta anyám.

- A maga lábán-e?

- Azon.

Ismét múltak a napok, s már azt gondoltam, hogy a názárénus újból elment valami messze földre, de amikor ezt éppen elgondoltam volna, hát másnap megjelent. Most azonban nem hozott virágot, hanem nekem egy kicsike ügyes kártyát, amiben fél liter víz ha elférhetett. Odaadta anyámnak, s anyám az én kezembe egyengette, de én úgy vágtam a földhöz, hogy messze hengeredett.

- Mérges gyermek - mondta a kádár.

Anyám nem szólott erre semmit, hanem olyan közönséges dolgokról kezdett beszélni, amilyenekről az idegen emberek beszélgetnek. Mivel úgy három nappal azelőtt éppen nagy ítéletidő volt a környéken, egyszer azt találta mondani, hogy bűnösök az emberek, s azért Isten megfenyvegeti néha.

A kádár már lesben állott, hogy valami kicsi ösvényt lebbentsen anyám az ő számára: hamar lecsapott hát a bűnös emberekre, s azt mondta, hogy mindnyájan gyarlók vagyunk, férfiak és asszonyok egyaránt. De hát nem is ott van a baj, hanem a baj ott van, hogy az édes bűnök elkövetése után nem fordulunk a Jézus Krisztushoz. Mert például élt egy Mária Magdolna nevű gyönyörű szép asszony, aki rengeteg sok édes bűnt követett el, de aztán Krisztus elé járult, aki nemcsak megbocsátott neki, hanem igen nagy kedvet mutatott iránta.

- Az rég volt - mondta anyám.

Erre mint egy nagy írástudó, így felelt a kádár:

- Jaj, barátom! Az igazság mindig új, s bűnös Magdolnák is mindig akadnak.

Anyám nem akarta folytatni ezt a dolgot, de a názárénus mégis így szólt:

- Mint maga, éppen ilyen lehetett az a Mária Magdolna is.

Úgy látszik, hogy a kehelybe valamivel többet töltött, mint ahogy kellett volna, mert édes-anyám így szólt:

- Nem menne?

- Én-e?

- Maga.

Mintha nagyon fájt volna valamije, olyan kényszeredetten nevetett a názárénus ember. Én azonban nem sajnáltam, s nem anyám se, mert egy vigasztaló szót sem mondott neki. Erre a kádár felállott, tapogott egy kicsit, s úgy nézte anyámat, mintha sírva akart volna fakadni. Végül mégis legyőzte gyengeségét, és azt mondta:

- Mély sebet viszek el magamban.

Azzal nagyon lassan kiment, és eltávozott.

Erről a látogatásról anyám senkinek sem szólott egy szót sem, pedig magában hordozni nem volt könnyű dolog, mert egész nyáron s őszön láttam, hogy nyomja és szomorítja. Esetleg azt is gondolhatta, hogy szegény názárénus hátha kárt tett magában. Valami történhetett is, mert szeptember vége felé három napig nem jött a kádárné asszony. Amikor aztán a negyedik napon megjelent, fakó volt erősen a színe, és a szemeit is kisírta volt.

- Mi baj van, Gergelyné? - kérdezte anyám.

Szegény dajkám leromlott egy székre, és megindító zokogásban mondotta el, hogy meghalt a kicsi fia, akit a világon legjobban szeretett.

Erős gyászban voltunk mi is.

Nagyapám még a temetésre is elment.

- Milyen volt? - kérdezte apám.

- Eltemettük - felelte az öreg.

- Hát az apja?

- Az eget nézte folyton, mintha várta volna az utolsó ítéletet.

Egyelőre csak ennyi jutott nekünk a szomorúságból, hogy a lesújtott názárénus folyton az eget nézte, de az Isten vagy más hatalmak bezzeg juttattak többet is nemsokára. Mert november közepén, amikor apámék éppen az utolsó őszi vetést végezték, a kádár ismét megjelent a házuknál. Szegény csak az utánzata volt a nyári barkácsolónak: szilimán³ lett az erős, testes emberből, s csak úgy kedvetlenül kotyogott a ruhájában; az arcája is úgy megfakult és megkisebbedett, hogy megbújva didergett nagy bozontos bajusza mögött, mint a beteg róka a bokor mögött.

- Hallom, meghalt a fia - mondta részvéttel anyám.

- Az Isten elvette - felelte a kádár.

- S hogy viseli?

- Azt is nehezen.

- Hát egyéb is van?

Úgy nézett anyámra a názárénus, ahogy csak angyalra lehet, aki után száz esztendeig megyen valaki, hogy akkor megfoghassa, és ne legyen belőle semmi egyéb, csak boldogság.

- Van - mondta.

- Micsoda?

- A szerelem.

Anyám elfordult, és kitekintett az ablakon.

Az én szívemben valami különös félelem futkosott. A názárénus pedig összetette a két kezét, és úgy szólította anyámat:

- Márta!

- Tessék.

- A Jézus szeretetében egyesüljünk!

Anyám elsápadott.

- Ki?!

- Mi ketten.

Csak állott remegve, a félelemtől és a háborgástól, s nem tudott szólani. S akkor, a ragadozóknak való csendben, egyszerre térdre vetette magát a názárénus, és könyörögni kezdett anyámnak, hogy a Jézus szeretetében egyesüljenek. S ahogy könyörgött, mind közelebb s közelebb baktatott a két térdén anyámhoz, aki se szólani, se megmozdulni nem tudott. S aztán egyszerre megragadta a két lábát, hogy érinthesse végre, vagy esetleg kihúzhassa alóla. De akkor anyám, mint a villanó eleven tigris, kiugrott a keze közül, és egy cserépfazekat úgy a fejébe vágott, hogy a szilánkok telirepdesték a szobát.

Szegény názárénus először meglapult a földön, aztán megtapogatta a fejét, lassan felállt, és szó nélkül kitámolygott az ajtón.

Anyám pedig rám borult, és zokogni kezdett.

Este észrevette apám, hogy valami nem úgy van, mint azelőtt.

³ nyomorult

- Neked mi bajod van? - kérdezte anyámtól.

- Nekem semmi.

A kettőnk titka maradt az egész, s ahogy telt az idő, mi is eresztettük lejjebb-lejjebb, csak éppen minden zajra ugrottunk volna, mint akit üldöznek. De az Isten nem akarta, hogy ezzel vége szakadjon a dolognak, mert a tél utóján egyszer szokatlan időben jelent meg a kádárné asszony. Este volt, vacsora után. Anyám nem tudta, hova legyen el rémületében, mert azt gondolta, hogy a cserépfazék feltámadott, és most eljött bosszút állani. De nem efféle történt, hanem más. Vagyis a názárénusné eláradta, hogy az ura hetek óta nem szól, s már kipusztult ebből a világból. Egyetlenegy dolog volna, ami örömet tudna neki szerezni: s nevezetesen az, ha engemet néhány napra odaadnának apámék, hadd láthatna és nézhetne engem, a megholt gyermeke helyett.

Apám ránézett az édesanyámra, hogy mit feleljen erre.

- Nem! - mondta anyám.

Nagyon furcsán húzta össze apám a szemöldökét, és körülnézett, mintha nem tudná, hol van. Aztán megkeményedett az arca, ránézett a dajkáló asszonyra, és így szólt:

- Elviheti.

A kádárné asszony felállt, hogy engemet kivegyen a bölcsőből.

Anyám sírva az ágyra borult, s én is bőgni kezdtem.

- Vigye hamar! - mondta apám.

Aztán csak arra emlékszem, hogy vitt-vitt engemet a kádárné asszony; lassan mozgatott, ahogy küszködött hazafelé, majd apránként elmúlt minden.

Másnap egy idegen szobában ébredtem fel, melynek a fele deszkafallal el volt választva, s a deszkafal mögül lécek, dongák és csebrek kandikáltak elé. A dajkáló asszony ott állott mellettem, felvett és megszoptatott. De a názárénust, aki úgy kívánt engem, nem láttam sehol. Sokat gondolkoztam magamban, hogy vajon mit akarhatnak velem, de semmi nem jutott eszembe, ami következhetik, csak éppen félttem és reszkettem.

Este sem jött haza a názárénus.

Úgy hajnal felé arra riadtam fel, hogy nagyot csattan a kapu, s valaki bömbölve jön az ajtó felé. Abban a pillanatban felugrott az ágyból a kádárné asszony, szoknyát kapott magára és egy nagy hárászkendőt.

A lámpa lehúzva égett.

S akkor egyszerre az ajtó kivágódott, és belépett a názárénus. Ott a nyitott ajtónál megállt, s egy darabig nézett engem, mint a vadkan, majd elordította magát:

- Heródes vagyok!

Szegény asszony úgy állott mellettem, mint a kocsonya, ki edény helyett bőrben vagon.

Ismét elordította a názárénus:

- Heródes vagyok!

Aztán káromkodni kezdett, de úgy, hogy zuhogott és ropogott, mintha az ájtatosság nevű erdőből hatalmas szálfákat döngetett volna ki. S így káromkodva s nagy düledezéssel meg-

indult a deszkafal felé, s azt egy rándítással a földre zuhintotta. Akkor felragadott egy botot s azzal kezdte összetörni a csebreket és a léceket. S közben ordította:

- Omolj össze!... Az egész világ!... Jézus! Te voltál, akiben hittem! Nem te vagy!... Mindenki megcsalt!... Jézus!

Az első Jézusra a kádárné asszony hamar kiragadott engem a bölcsőből, és kiugrott az ajtón. Onnét kiáltotta vissza:

- Meg kéne kötni, Gergely!

De erre már futott is, mert a názárénus utánunk vetette magát, és folytonosan azt kiabálta, hogy megöl engem, hogy most bosszút ont a véremből...

Futottunk, s Heródes utánunk.

Végre a dajkám béugrott egy kapun, és csendőrt kiáltott. Mire a ház ajtajához értünk, két csendőr már ki is ugrott fegyveresen a házból, de mielőtt szólhattak volna valamit, már odarontott a názárénus is.

Kés villogott a keziben, s nekiugrott a csendőröknek.

S abban a pillanatban felemelkedett az egyik fegyver, a názárénus pedig lezuhant a földre.

Az asszony felsikoltott, és futni kezdett velem.

Egyszerre egy tetőre értünk, messze a falutól. A szél elfújta volt onnét mind a havat, s éppen pirkadott a reggel. Keresztfá állott a tetőn, s mintha egészen az égbe nyúlt volna, úgy látszott a pirkadásban. Ott megállott velem a dajkáló asszony, letett a keresztfá alá, maga pedig átkarolta a fát, és imádkozni kezdett.

Folyton a Jézus nevit mondta.

S ahogy ott imádkozott, egyszerre olyan csodálatos erőt éreztem magamban, hogy odamásztam én is a keresztfához, és kapaszkodni kezdtem, hogy felállhassak. S amikor már álltam, s folyton hallottam, hogy Jézus, akkor az Isten megmozdította az én nyelvemet is. A vérem forrni kezdett örömében, és éreztem, hogy a tagjaimon keresztül mindenünnét jön és robog az első nagy győzelem a világ felett.

S egyszerre kibuggyant a számon:

- Jédus.

Utána anyám jutott eszembe, és nyújtottam a két karomat, hogy az asszony vigyen engem haza.

A felkelő nappal egyszerre érkeztünk meg.

MÁSODIK FEJEZET

1

A barkácsoló Heródesnek ezen a sikertelen éjszakáján nagyapám rossz álmokat látott felőlem. Emiatt még virradatkor átment apámékhoz, s miközben én a keresztfa alatt éppen az első győzelmemet arattam a világ felett, ő elmondta a rémlátásokat, és felhívást intézett a házhoz, hogy valamit cselekedjenek. A házi tanács össze is ült, de az jóformán csak két emberből állott, mert apám nem akart rémlátások után igazodni, hanem az ő életét a maga akarata szerint akarta igazítani.

A tanács határozata mégis úgy szólt, hogy valakinek tüstént útra kell kelni, hadd lám, a názárénus házában mi van.

Nagyapám készülődni is kezdett.

- Üljön le! - szólott akkor apám.

Aztán mosdóvizet kért és ünnepi ruhát.

Amikor már éppen készen lett volna, én s a názárénusné akkor érkeztünk a házhoz. S nem mondhatom, hogy beléptünk az ajtón, mert az igazság az volt, hogy a názárénusné jóvoltából mind a ketten béestünk a szobába.

Mint egy kicsi zsák, ami arannyal van teli, én úgy hengeredtem tova a padlón.

Anyám engemet emelt fel, s nagyapám a názárénusnét. S amíg ez történt, olyan volt azalatt a szoba, mint a tátott száj, amelyiket lesnek, hogy mit mond. De aztán, amikor szóval és pálinkával annyira magához térítették a bajlított asszonyt, akkor ő elmondta a félelmes történetet. A végén pedig felemelte a három ujját, s úgy esküdött meg arra, hogy ő semmiben sem hibás, mivel engemet az ura fenyegetésére és jóakarattal vitt el a háztól.

- Eleget mondtam én - sírta anyám.

Apám keményen szólott rá:

- Mit mondtál eleget?

- Hogy ne adjuk oda a gyermeket.

Nagyapám kitanította őket, hogy most ne vívjanak, mert egyebet kell csinálni. Ez az egyéb pedig az volt, hogy kihúzta az asztalfiókját, s onnét kiválasztott egy nagy kést. Ezt a nagy kést belészúrta a csizmája szárába, azután felállt, és azt mondta, hogy az Isten mindenkit segítsen meg, de legfőképpen őt.

- Maga mit akar? - kérdezte apám.

- Megnézem, hogy egy názárénusnak milyen vére van - felelte nagyapám.

A vérvétel azonban mindjárt akadályba ütközött, mert édesanyám ráborult az apjára, és sírva könyörgött neki, hogy senki se tetézzé most már a bajt, hanem inkább örvendezzenek az én megszabadulásom felett. Az öregben már szakadozott is a megölő szándék, de akkor Iván ismét csatába ugrott, mint egy vérszomjas tatár; s rávágott fekete korbáccsal a nagyapám lelkére, hogy menjen és öljön.

S szegény nagyapám egyszerre végigesett a földön.

Az isteni harag, amelyet Iván iránt éreztem abban a percben, olyan erőt adott nekem, hogy megragadtam a bölcső karfáját kétfelől, felültem, és tüzet lövellve néztem a kínszenvedést.

- Iván!... - vicсорította nagyapám.

S akkor csodálatos módon eszembe jutott a hajnali keresztfa, még jobban megragadtam a bölcső karfáját, minden erőmet odagyűjtöttem a nyelvem tövire, majd egyszerre elkiáltottam magam:

- Jédus!

Abban a pillanatban, mintha Ivánt az örvény lesirította volna a pokolba, a csend fénnel és örömmel lett teli, majd nagyapám egyszerre felült, és szégyenkező tehetetlenséggel azt mondta:

- A nyavalya törje ki!

- Hát kitörte! - röffentette rá apám.

S úgy el voltak merülve ebben a nagy szerencsétlenségben, hogy egyedül csak édesanyám vette észre, amikor én megszólaltam, és értelmesen „Jédust” kiáltottam. Hamar odajött hozzám, és mellém térdelpelt, s úgy kérdezte gügyögve s arcomat cirongatva:

- Mit mondtál? Te! Édes! Mondjad még egyszer!

- Jédus! - mondtam még egyszer.

Ezt már nagyapám is meghallotta, mert úgy felugrott a földről, mintha egy milliót ígértem volna neki.

S odajött apám is.

Úgy állottak ott körülöttem, mintha názárénus nem is lett volna soha a világon; s egyedül csak engemet csodáltak, mintha most születtem volna meg igazán. Egyszerre a dajkáló asszony is a színét fordította a világnak, s boldogan beszélt el a körülményeket, amelyek megszülték első szavamat a keresztfa alatt. Amikor befejezte a történetet, anyám azt a tanulságot vont ki belőle, hogy ezt a korai „Jédust” nyilván a názárénusnak lehet köszönni, aminthogy maga a kicsi Üdvözítő is akkor fordulhatott igazi útjába, amikor Heródes kergette.

Nagyapám csodálkozva hallgatta ezt a magyarázatot, majd édesapámhoz így szólt:

- Gyere, Mátyás, vegyük üzőbe mi is a názárénust, hátha azzal is történnék valami jó.

S hiába rezegtek az asszonyok, mert el is mentek mind a ketten.

Estefelé azzal a hírrel érkeztek vissza, hogy a házat üresen találták, s a kádárság termékeit mind összetörve. De magát a názárénust véres fejjel és kiütött fél szemmel a csendörök elvitették a kórházba.

Azután kivette nagyapám a kést a csizmaszárból, visszatette az asztal fiókjába, és így szólt:

- Ártatlanok vagyunk.

Kezdett megint csendesen telni az idő; s hozzá úgy látszott, hogy eggyel megszaporodunk, mert az a szegény názárénusné azt mondta, hogy ő nálunk maradna, és hűségesen szolgálna. Ennek ellenére azonban, ha valamit csinált, az esze mégsem ott járt. Egy hét múlva aztán megváltoztatta a szándékát, s elment haza a maga hajlékába. Ez a nap nevezetes lett nekem is, mert asszonyi tejet akkor ízleltem utoljára; s azután májusig csak olyan tejet ittam, amelyet a kecskék s a tehenek adtak, a másé. De májusban apám ismét tanácsot ült nagyapámmal, s annak olyan eredménye lett, hogy új adósságra fejős tehenet vettek. Minden reménységünk bévált, amit a fejős tehenhez fűztünk, csak egyedül az volt a baj, hogy egymagára nem lehetett

béfogni. Ilyenformán elég furcsa gazdák voltunk, mert a pajtánk három járható marhát rejtett, s apám mégis a pej lóval járt egyedül, mivel a sárgáról még mindig nem vette le a szavát, amit hám helyett reá tett volt.

S így közelgett egyre a nyár.

Egymás után nyíltak a változó virágok, s amiképpen ők, rendre-rendre az én szavaim is így nyíltak és szaporodtak. Először az ibolya-szavak, azután a gyöngyvirág-szavak, majd a rózsák és a változatos szekfüvek; míg végre kalászbá szökkent az én beszédem is, mint a búza.

Nagy volt az öröm s nem sovány az áldás sem, amit a föld hozott. S ebben a kikerekedett jó állapotban úgy elbáztuk magunkat, hogy már azt hittük: mindig ilyen szerencsésen és békességben fogunk élni. De bezzeg a titkos hatalmak nem mind így gondolkoztak, mert mialatt mi derűben éltünk, azalatt az orrunk előtt mély árkot ásott közölök valamelyik.

Ez a farsangon történt, amikor én már két esztendő voltam.

Azzal kezdődött a dolog, hogy az egyik vasárnap reggel nagyapámhoz vendég érkezett. Egy régi komája jött átal a szomszéd faluból, hogy elemlegessék a legénykori életet, amikor vitézkedve jártak a leányokhoz, s olyan sokhoz! Nagyapám után mi is tiszteltük ezt az embert, aki egy fonott korsóban bort is hozott magával. S mivel a tisztelet úgy kívánta, anyám meghívta, hogy ebédeljen nálunk, s ebédelt is az öreg szívesen. Amíg ettünk, a fonott korsó ott állott az asztal alatt, közel nagyapámhoz, kinek a lábát süthette erősen a bor, mert egyre-másra töltött a poharakba, s mondogatta:

- Vegyük fel, komám!

Ebben a tüzelésben nem maradt a két öreg árván, mert apám is legtöbbet a poharával beszélt; s két gyöngyöző nevetés között bizony anyám is gyakran könnyített a korsón. Így aztán mire elindult az alkonyat, s künn az ablak előtt festeni kezdte a levegőt, már olyanok lettek ők is, mint a kinyílt virágok, akik nagy duzzadásukban nem férnek az ég alatt, pedig hely nagyon ott elég.

Anyám meggyújtotta a lámpát, mire nagyapám hunyorogni kezdett, majd lassan felállt, és hirtelen belémarkolt a levegőbe.

- Megfogom a nyakát! - mondta.

Úgy látszik, hogy a komája ismerte őt a legjobban, mert az rögtön így szólott:

- A füstnek-e?

- Annak.

S csakugyan, a három férfiú után úgy meggyült a szobában a füst, hogy a lámpafény egészen beléfulladt. Anyám mindjárt felállt, s kinyitotta egy kicsit az ajtót. S ahogy kívülről tódulni kezdett be a jó levegő, s belülről pedig menekült a füst és a pára, egyszerre klánéta szava sikamlott be a szobába.

Úgy villant be, mint a pisztráng, amelyik levegőben él.

- Valahol fűjják - mondta a nagyapám komája.

- Igen, a táncban - igazította el anyám a vendégünket.

Mint a kicsi hálót, mindnyájan úgy kivetették a fülüket, hogy ficáncoló klánétaszót foghassanak; csak egyedül apám ült úgy, mint az ég alja ősszel, szeles nap előtt.

Csendben és gyors erjedésben füleltek egy ideig, majd a nagyapám kedve kicsapott buzogva.

- Tekintsük meg - mondta.

- A táncot-e? - kérdezte a komája.

- Azt.

Anyámnak is táncra szavazott a szeme, de nem mert szólani, csak nézte apámat, hogy ott milyen idő jár vajon. S akkor édesapám felállt, és kurtán csak ennyit mondott:

- Hozzad a gyermeket is!

Most az egyszer anyám is szívesen szót fogadott, s míg a férfiak a maradék bort pusztították, azalatt ünneplőbe öltöztetett engem, majd utána maga is táncbeli ruhát vett. Akkor a férfiak felálltak, anyám pedig a karjára emelt engem; s elindultunk a szép téli estében, amely teli volt vidámsággal és a hónap megszőpítő fényével. Elöl engemet vittek, s utánunk a két öreg nézte a havat, amely olyan volt most is, mint legénykorukban. Amikor a faluháza elé érkeztünk, apámék megálltak, mert a helyszíne ott volt. Arról kezdtek tanakodni, hogy most már miképpen legyen tovább, ha eddig eljöttünk. Amíg ők a tervet készítették, addig én a nagy sárga házat néztem, amelyet tornác futott körül. A tornácból két ajtó nyílt a házba, de egymástól jó messze; s az ablakok fenyőágakkal mind zöld koszorúba voltak fonva. A jobbik ajtón táncmuzsika csapott ki, mint valami éneklő vad szél; a balfelőli ajtón pedig egyszerre három-négyféle ének is törtetett kifelé: mind felcsaptak a tornác fájára, ott egymásba haraptak, majd böggve és visítva hullottak a földre.

- No, mi, férfiak erre megyünk - mondta apám, és a fejével a bal felőli ajtóra intett.

Nagyapám s a komája is balpárti volt, mert ott az ivók s a mulatók éltek világukat. Így tehát egyértelműleg arra indultak hárman, míg anyám csak állott egy helyben, és nehéz aggodalommal nézett utánuk. Amikor azonban felmentek a tornácra, és az ajtón keresztül, mint három új patak, beléömlöttek a részeg tóba, akkor anyám is elindult velem a másik ajtó felé. Nagy ügyelettel vitt fel a lépcsőkön, s ahogy éppen a tornácra lépett, megnyílt előttünk az ajtó, s azon egy fiatal pár fordult ki szembe velünk, összeölelkezve szorosan, mintha egy négylábú ember lett volna a kettő. Utánuk, mint az ár, úgy tódult ki a meleg pára s a párában az ádáz muzsikaszó, s velünk szembeötlött az egész.

Éppen javában ropogott a tánc.

Édesanyám addig bújt és ügyeskedett, amíg kereken ment a szökdöső bozótnak a szélén, s túlfelől leült egy padra, amely a fal mellett húzódott végig. Itt sokan ültek még gyönyörködő-félék, de mind csak asszonyok, s elvétve egy-egy leány, akire nem jutott repítő legény. Anyám két vénasszony közé esett, s mivel egy kicsi hely volt még, engem is maga mellé ültetett jobbról. Ahogy a lábaimat szépen egymás mellé rakta, s a kötött fehér sapkát a homlokomon feljebb húzta, a szomszédos vénasszony már reám telepedett az egyik kezével és a két szemével, s olvadozva mondta:

- Jaj, mekkora! Jaj, mekkora!

- Kétesztendő elmúlt - mondta anyám.

Nekem eszembe jutott a harmadik is, amit születésem előtt töltöttem a földön, s nagy hirtelen ki is akartam mondani ezt, de aztán meggondoltam magam, s csak ennyit szóltam:

- Fokhagyma.

Anyám kérdőleg s egy kicsit szemrehányással nézett a vénasszonyra, aki megértette a pillantásokat, mert rögtön szabadkozni kezdett, hogy ő nem evett fokhagymát a mai nap. Én nevetni kezdtem magamban, hogy milyen zavart támasztottam a bűvös fokhagymával; s mivel azt gondolták, hogy a tánc olyan tetszetős nekem, ők is nézni kezdték a forgatagot.

A terem közepén egy nagy lámpa lógott a mennyezetről, s fenyőágból koszorú volt annak is a nyakába vetve. Velünk szembe két ablak, s balra is egy másik, s mind a három úgy izzadott, hogy dupla napszámot érdemelt volna. Abba a falba, amelyik jobbról húzódott, egy ajtó volt vágva, s annak egyik szárnya kinyitva állott, s mindegyre hajlongott és izgett-mozgott, mintha táncba akarta volna vinni az egész házat. A korcsma-szobába jártak át azon az ajtón, s onnét pedig faltörő nótázás zúgott át hozzánk, s néha egy-egy részeg ember vagy torokköntöző bokréta legény. Az ajtótól hátrafelé, egészen a sarokban s mindenkinek a feje felett, ott állott a muzsika-szék, amelyen a cimbalommal, hegedűvel és klánétával három cigány dolgozott. A cimbalmos nekiszánakozva verte a hűrt, s pontos időben mindig előre lendítette a fejét, mint egy fekete botot; a hegedűs a mennyezetet nézte folyton, mintha a nagy odaadástól felakadt volna a szeme; s kettejük között úgy harsogott és visított a klánétás, mint egy elkésett arkangyal a világ végén.

S lent színesen, porban és gőzben, nekiszilajodva forgott a fiatalság. Csattogott a padló, s a por kis felhőkben iramlott egyik helyről a másikra. A legények lobogó mellényben dobogtattak, és nagyokat mordultak néha, mintha éppen harapni akartak volna; a lányok pedig forrón és tüzes pírban úsztak a levegőben, akár tündér lett volna valahány, aki szívében kigyulladva suhog és tünedezik, amíg az Isten erős küldöttei meg nem ragadják, hogy a termő anyaföld testvérévé tegyék sorjában őket.

- Nincs semmi hiba - mondta elismeréssel édesanyám, mire a vénasszony dobbantott egyet, és így szólt:

- Úgy is kell!

- Úgy, a kutyafáját! - toldtam én is meg a vénasszonyt, s arra nagy kacagás lett körülöttem, s mindenki csak engemet akart szeretni. De akkor, hogy éppen javában mulattunk volna, odajött egy öreg félszemű legény, s édesanyám előtt megállott. Csak ránéztem, s abban a percben felcsapódott előttem egy fekete ajtó, s a fekete ajtó mögött kitárult az egész mozgalmas világ, melyet születésem előtt ismertem.

- Ez Alajos... - mondtam magamban, és a fal mellé lapultam, mert nagyon féltem tőle, hiszen az egyik szemét én vettem volt ki bagoly koromban.

Nem szólt Alajos semmit, csak állt.

- Mit akarsz? - kérdezte tőle anyám.

- Hol van az urad?

- Itt bent a korcsmában.

- Akkor jöhetsz, táncoljunk egyet.

Anyám rám tette védőleg az egyik kezét, és nem szólt.

- Hát nem jössz? - kérdezte Alajos.

- Nem.

- S mért?

- A gyermekkel vagyok.

Erre Alajos a vénasszonyra nézett, aki mellettem ült, s annak a címére így szólt:

- A mámi megőrzi.

Az öregasszony is rögtön odaszúrta hegyesen:

- Akkor a táti nem táncol.

Abban a helyben a legény a másik lábára állott, s a vér ellepte szégyenletiben az arcát; majd erre-arra pislantott, miközben megmozgatta néhányszor a pofacsontját. Aztán lassan megmozdult, és elkullogott, mint a kutya.

Utána nyomasztó maradt a levegő; sem anyám, sem pedig a vénasszony nem szólt egy szót sem. Én arra gondoltam, hogy semmiképpen nem lehetne változatosabb dolgot kitalálni, mint maga az élet. S éppen jókor gondoltam ezt, mert az átjáró ajtónál torlódás keletkezett akkor, s mint a mennydörgés, úgy reccsent bele az apám hangja a muzsikaszóba:

- Húzd bé!

A zene kettőbe szakadt rögtön, s a táncosok megálltak.

Dermedt és feszülő volt a csend, mint robbanás előtt. Édesanyám az ölébe kapott engem, és felugrott a padra, hogy jobban láthassa, mi van. S akkor egyszerre apámat pillantottam meg, aki feltaszított kalappal az ajtónál állott, mint egy új ország határán a bényomult vezér. Mellette nagyapám s a komája feszültek, mint öreg generálisok.

Anyámnak megreszketett az ölelő karja, s az én szívemben lüktetett egyet a vér. De mielőtt gondolni tudtam volna valamit, már apám megmozdult, s bátor lépésekkel előre jött a táncolók közé. Ott a középén megállt, a cigányok felé fordult, és felkiáltotta nekik:

- Nótát a házasoknak!

A három muzsikus megkukulva pislogott le az emelvényről, hogy most mit tudjanak csinálni. Lent összevillantak a szemek, majd a pillantások sivítani kezdtek apám felé, mint a nyilak. S akkor a dermesztő várakozásban, mintha hirtelen szétrobbant volna, felduvasztott két karral nagyot ugrott Alajos, és elordította magát:

- Tovább a legényeknek!

Mások is kiáltani kezdték:

- Húzzátok!

- Vért belé!

- A legényeknek!

A nagy zúdulásra csakugyan megzendült a cimbalom, de mielőtt belésivított volna a klánéta is, apám olyant reccsent, mintha a fal hasadott volna ketté:

- Húzd bé!

S mint egy vadkan, mindenkit félreütött maga előtt, odatörtetett a muzsika-szék alá, s egy ugrással már ott volt a cigányok házának oldalán, a két karja felül a peremen, s kondorodott felfelé, hogy leszedjen mindenkit onnét, s megnémítsa a nótafákat. De akkor alól is minden gát széjjelreccsent, a legények egybeolvadva zúgtak és kavarohtak, s mint a féktelen ár, úgy ömlött az egész apám felé, kinek a lábát már éppen elérte egy kéz, s annak nyomában új kezek nyomultak feléje, mint a veszett árvízből a felcsapott fekete rudak.

Anyám is felsikoltott, és leesett a padra.

S én véle, mint a gyümölcs a fával, de megragadtam a karját, s a fejemet nyomtam felfelé, mintha víz alatt lettem volna. Még egy pillanatra láttam a fényt, aztán nagy robbanással szétvetődött felettünk a lámpa, s ránk csapott a sötétség, mint elpusztító és óriási fekete madár; s a sötétség fenekén visítottak a lányok, ropogtak a deszkák, vicsorogtak a legények, és mindenünnét rettentő hangok jöttek, amelyek kettőbe és háromba reccsenve hullottak rakásra valahol.

S akkor valaki megragadott engemet, s éreztem, hogy elindít és törtet velem valamerre; s közben mintha a nagyapám hangját hallottam volna, aki valahonnét a mélységből egymás után feszítette a szót:

- Vágjad, Kelemen!

Aztán minden elmúlt, s frissítő hideget éreztem a homlokomon. Eszembe jutott, hogy van nekem szemem is, amit ki kéne nyitni. Addig erősítettem az akaratomat, amíg csakugyan nyílni kezdett a szemem.

Egy idegen szobában voltam, ágyra fektetve; s mellettem az a vénasszony üldögélt, aki a táncban is mellettem volt. Rávettem a szememet, és úgy néztem, mintha vártam volna, hogy vajon eleven-e? A vénasszony is nézett engem egy darabig, aztán arcom felé nyújtotta lassan a kezét, és meg akart simogatni. Ahogy hozzám ért, már biztosan tudtam, hogy minden igaz, ami a táncban végbement.

Egyszerre nagy rémület csapott rám, s úgy kezdtem sírni, mintha a halál nyújtotta volna felém a kezét, hogy a raktárába engemet bétakarítson.

- Ne félj, ne félj!... - mondogatta a vénasszony.

De én még jobban kezdtem sírni.

Amikor egy félóra is eltelt, s én mégsem akartam egy szikrát sem csendesedni, akkor a vénasszony azt mondta nekem:

- Többet osztán ne sírj!

Úgy mondta, mintha azzal akarta volna folytatni, hogy no most a nyakadot vágom ketti! Erre én is gondolkozni kezdtem, hogy valójában miért is bőgök olyan nagy kitartással, s hát az aggodalom, apám és anyám miatt, az öntött könnyekkel ennyire teli.

- Akarok! - mondtam a vénasszonynak.

- Mit akarsz?

- Hazamenni akarok!

Erre nem szólt az öreg gondozó semmit, s azért újból sírni kezdtem, mert egyéb fegyverem nem volt. Egyre jobban és jobban ontottam a hangot; s végre csakugyan nem ok nélkül, mert a karjára vett, és elindított.

Amikor beléptünk otthon a kapun, lámpavilágot láttam az udvaron, s a lámpavilág sugarában egy szekeret. A ház előtt állt, közel az ajtóhoz. Nagyapám, kinek az álla fehér kendővel fel volt kötve, szénával éppen a szekér derekát vetette, s a komája egy pokrócot terített a megvetett szénára. Ahogy a vénasszony odaérkezett, nagyapám mindjárt azt mondta neki:

- Nem tudá reggelig magánál tartani azt a gyermeket?

- Bőgött - felelte a vénasszony.

- Mért nem bőgött maga is! - tanította nagyapám.

A szívem nyugtalanul dobogott, mert az éjjeli szekér nem jelenthetett jót. Tikkadozva vártam tehát a szót, de igen a vénasszony is, mert így folytatta:

- Hát Mátyás?

- Benn van.

- Megszúrták-e?

- Meg, jól.

- Mijit?

- A lapockáját.

- S ki?

- Ha tudnók.

Mintha minden szóval egy-egy forró követ dobtak volna a fülembe, úgy esett nekem. De a rossznál mégis nagyobb volt a jó, mert a fülembe dobott forró kövek azt beszélték, hogy apám él legalább! Csak éppen látni szerettem volna rögtön. De a vénasszony nem akart béfelé mozdulni, hanem állott egy helyben szigorúan, s nézte az öregek zizegő munkáját.

- Hát maga? - kérdezte nagyapámtól.

- Engem is megjegyeztek - mondta az öreg.

- S hol?

- Láthassa, hogy az arcámat kezdték boncolni, de az illetőnek Kelemen az orrát a földbe rontotta. Ugye, komám?

- Oda - mondta nagyapám komája.

Vakkanva összenevettek, hogy ők mit végeztek.

Ahogy ezeket hallottam, egy pillantásra mintha sötétség lett volna újra, s mintha abban a sötétségben zengett volna, hogy: „Vágjad, Kelemen”. De a következő percben megnyílt az ajtó, s apám kilépett azon. S szorosan mellette anyám, ki a karjánál fogva támogatta. Sárgásfehér volt az apám arca, mint a viaszgyertya; az anyámé pedig fehér.

- Csak lassan, egészen lassan... - szólott felénk nagyapám.

Mind a ketten észrevették, hogy a vénasszony ölében ott vagyok én is. Anyámnak mosolyra szelídült az arca, apám azonban csak egy pillantást vetett rám. De az alkalom nem olyan volt, hogy ennél többet törődhessek velem, mert a két vénember már ott állott apám mellett, hogy őt felsegítsék a megvetett szekérbe. Apám azonban leintette a gyámolítást, odalépett a felhéc⁴ mellé, a maga erejéből felhágott a szekérre, s ott végigdőlt a megvetett szénaágyon. A fejét is leejtette, s könnyítőleg sóhajtott egyet. Valamit gondolt azonban, hirtelen újból felemelte a fejét, s összehúzott szemöldökkel erősen kezdte nézni a befogott lovat.

- Mért nézed? - kérdezte anyám.

- Csak.

- Nem jót fogtak bé tán?

- Nem jót.

⁴ fellépővas

- A sárgát akarod?

- A sárgát.

- A fiadét?

- Azt.

Boldog reménység virágzott fel zord arcáján, s visszaeresztette ismét a fejét.

Nagyapám kifogta a lovat, és a sárgát vezette elé, kinek ez volt az első szolgálata nálunk. Édesanyám meleg pokrócot hozott, azzal bétakarta az apámat, majd önmagát is melléje rendezte a szekérre. Nagyapám pedig felkonkorodott a bakra, és a kezibe vette a gyeplőt. A sárga kacagott erre egy rövidet, és az én nevemben elindította a szekeret.

Kelemen bácsi bétette utánuk a kaput, majd visszajött, s ráintett fejével az öregasszonyra.

- No, galambom, ketten maradtunk - mondta.

A vénasszony nem szólt, hanem követte a nagyapám komáját bé a házba, s ott engem bölcsőbe fektetett.

Ők csendesen, mint az őszi levelek, beszélgetni kezdtek.

Én pedig eleresztettem a szememet, s nemsokára már az égen láttam a szekeret, amelyen vitéz apámat a doktorhoz vitték.

2

Kelemen bácsi és a vénasszony is, mind a ketten nálunk töltötték ezt az éjszakát; de hogy mivel, azt én nem tudom, mert csak jó napvilág ébredtem fel. Akkor az öregasszony megmosdatott, s a reggeli fejésből tejet itatott velem; Kelemen bácsi pedig készülődni kezdett, hogy a dicső vendégség után hazamenjen a falujába. Már azt gondoltam, hogy ott felejtí a fonott korsót az asztal alatt, de az utolsó percben mégis észrevette.

- Gyere, gyere! - mondta neki.

Megrázta, de nem locsogott benne semmi. Aztán maga elé tartotta, és vizsgálódva kezdte nézni, mintha régen nem látták volna egymást.

- Tudja-e, ebben mi volt? - kérdezte a vénasszonytól.

- Bor.

Erre csúfondárosan nevetett Kelemen bácsi, és azt válaszolta, hogy amennyi asszonyember van a világon, az mind a beszélő állatok közé tartozik, amelyek egyebet nem ismernek, csak fűvet, csontot és vizet. S nem jut eszükbe sohasem, hogy a fű valójában a földnek és a napnak a kedvessége; a csont egy másik világnak az ága, s a víz pedig szülte őket. Mert itt van most egy fonott korsó is, amire azt mondja egy asszonyember, hogy bor volt benne. Azt mondta-e?

- Azt.

- No, lássa! - folytatta Kelemen bácsi. - Én most bém bizonyítom, hogy maga is oda tartozik, ahova a többi asszonyemberek, mert ebben a korsóban nem bor volt, hanem mi? Négy embernek s egy gyermeknek a története volt benne, ami tegnap délebed óta azokkal történt. Benne volt a kedvesség és a barátság, ami hizlalta a mi jókedvünket; benne volt a tánc, a tűz terjedése, az összecsapás és a bicska; benne volt a vér, ami kifolyt; az éjjeli szekerezés és a kórház, s benne volt maga is!

- Én?! - kérdezte a vénasszony.

- Biza, maga! - mondta az öreg - Mert eme korsó nélkül nem került volna bé ebbe a házba, hogy velem együtt töltsé az éjszakát, s hogy nekem most reggelre eszembe juttassa, amit az egészben mondani akartam. Tudja-e, mit?

- Tudja a hóhér - felelte a vénasszony.

- Hát én megmondom - folytatta Kelemen bácsi. - Csak nézze jól meg ezt a korsót. Nézi-e?

- Nézem.

- S tudja-e, milyen?

- Nem.

- Hát olyan, mint maga, akiből kifogyott a szerelmi tartalom.

Egyszerre felugrott a vénasszony, és megragadott egy hasábfát, de Kelemen bácsi kiugrott az ajtón. Nem távozott el azonban, hanem az ablak alá került, s ott mutogatni kezdte a korsót, miközben csúfolkodva nevetett. Ahogy az öregasszony ezt meglátta, hirtelen teli lett a korsója tüzes borral, és a hasábfát úgy belévágta az ablakba, hogy egy robbanással mind ezerbe törött az üveg.

Utána csend lett.

Kelemen bácsi eltávozott, az öregasszony pedig leült egy székre, és sírni kezdett.

S akkor különös állapotba kerültem én is, amilyenben még nem voltam, amióta emberi formában indítottam el földi életemet. Legelsőbbben azt szerettem volna megérteni, ami Kelemen bácsi és a vénasszony között történt, de mielőtt erre valami magyarázatot találtam volna, a tegnap esti háború jutott eszembe, amit ugyancsak nem értettem. Ahogy így küszködni kezdtem a gondolataimmal, hamarosan úgy belébolondultam az emberi létezés kérdéseibe, mintha megfogó bozótba kerültem volna, ahol csak elveszni lehet. Amíg vidám és dolgos kicsi állatok alakjában, vagy könnyű madaraknak s erős vadállatoknak a testében éltem, addig jól megértettem az életemet, s meg a másokét is. Mert ha volt akkor harc és pusztítás, annak örökké oka és célja volt. S most itt vannak az én embertársaim, akik általában vidáman és békességben élhetnének. De mégsem teszik, hanem okatlanul nyomorgatják egymást, mintha arra törekednének, hogy ne maguknak szerezzenek nyugodalmas életet, hanem másoknak keserűséget. Vajon hol és miben van a baj? Vajon apám mért nem lehet olyan vidámító és kedvességet terjesztő, mint anyám! S édesanyám mért nem lehet olyan bátor, mint apám! S ki tudja megérteni azt is, hogy a Jézus Krisztus jámbor katonája, az a furcsa názárénus, miért vetett volt anyámra szemet, amikor neki jóféle és kövér felesége volt. Hát apám miért akarta elvenni a táncot az egész fiatalságtól; s ez a Kelemen bácsi mért szította fel olyan nagy kajánsággal a vénasszonyt, üres fonott korsónak mondván őt?!

Mind olyan kérdések voltak, amelyek tolongva jöttek előmbe, akár a sebesült katonák, hogy őket meggyógyítsam. Küszködve kerestem az utat, amelyen elindulhassak, és a feleleteket megtalálhassam, de akármerre mentem, utat sehol sem láttam, csak elvesztő bozótot. Nagy tehetetlenségemben csak a mérgem gyúlt, mint megeredt felhők után a habos víz, majd egyszerre olyan indulat fogott el, hogy kiugrottam a bölcsőből, és rákiáltottam a vénasszonyra:

- Menjen haza!

Csodálkozva nézett rám az öregasszony.

- Mért küldesz haza? - kérdezte.

- Hogy embert ne lássak - feleltem.

- S mért ne lássál?

- Azért, mert értetlenek.

Egy darabig nem tudta, hogy mit szóljon, vagy mit cselekedjék, de aztán így szólt:

- Bizony értetlenek, édes kicsi fiam.

Utána meg akarta lapogatni az arcomat, de akkor a medremből úgy kivágott engem a vakító méreg, hogy nekiugrottam a szoknyájának és a két lábának, s harapni és marcangolni kezdtem azokat.

Egyszerre sárga láng csapott ki a vénasszonyból.

- Megvesztél, te!? - kiáltotta nekem.

S rögtön úgy felrúgott, hogy elterültem a földön.

Aztán kiment az ajtón.

Én pedig nagy viharomban ütöttem két öklömmel a padlót, rúgtam hozzá és visítottam; s ami volt ebből a világból körülöttem, abból én semmit sem láttam s nem hallottam, csak éppen elpusztítani szerettem volna mindent. Aztán a fáradtság földhöz nyomta lassankint a tagjaimat, és rám telepedett a nyomorult csendesség.

Úgy feküdtem, mint akit a tajtékzó árvíz kivet és otthagyt valahol.

Csak később kezdett derengeni az eszemben, hogy én mit csináltam.

Felültem és bámulva néztem a levegőbe, hogy a cselekedetemre feleletet keressek magámnak. De felelet helyett csak azt tudtam megállapítani, hogy valahonnét a titokzatosságból sűrű gőz jött reám, amely olyan volt, mint az ördögök lehelete. S az a gőz megszállta a belsőmet, rácsapott a rugóimra, és úgy megvadította testem működését, hogy elvesztettem uralkodásomat a kormány felett, s utamból kitérve futottam, egyre lecsapó sötétben, amíg nekiütköztem az öregasszony két lábának.

Tűnődni kezdtem ezen, és lassankint ijedtség szaporodott fel bennem, mert bizonyosnak látszott, hogy életem az emberi testben nehéz és új világot jelent. Megrettenve és kicsire kuporodva ültem a földön, miközben a hideg özönlött reám a kitörött ablakon.

Így folyt lassan fejem felett az idő.

Végre aztán megérkezett a szekér, amelyen apámat a kórházba vitték. Anyám mindjárt bésietett a szobába, és meglepődve pillantott rám.

- Hát te egyedül vagy? - kérdezte.

Nem tudtam felelni, hanem sírni kezdtem.

Erre felemelt a földről, és megvizsgált, hogy nincsen-e valami bajom; majd azt is megkérdezte, hogy adott-e valaki ennem. Amikor megmondtam, hogy tejjel megitatott volt a vénasszony, akkor megfésülte a hajamat, és papirosból cukrot tett a számba.

- Hát az ablakot ki törte ki? - kérdezte.

- Bolond vénasszony - mondtam.

Arra a nagyapám is bėjött, és együtt csodálták az ablakot, mintha olyant nem is láttak volna soha. Aztán az egyik tüzet tett, a másik pedig béragasztotta a kitörött ablakszemeket. Lassankint meleg lett, és az életünk lábadozni kezdett újból. De úgy éltünk ettől a naptól kezdve,

mintha őszbe fordult volna mindnyájunknak a lelke. Én azt hittem, hogy a napjaink apám miatt telnek szomorúan, mert őt a kórházban gyógyították a doktorok. De amikor három hét múlva hazajött, házukban az ősz akkor is tovább tartott. Úgy eluntam ezt a kedvetlen állapotot, hogy amikor bomlani kezdett a tavasz, én is az Istenhez fordultam, bár engedne valami pezsdülést reánk. S mivel az Isten nem hallgatta meg a kérésemet, már azt sem bántam, ha az ördögök jönnek, csak éppen elevenségre fakadjunk.

Két hét múlva azonban már nem gondolkoztam így, mert akkor olyan dolog történt, ami apámnak egy marhájába került, s nekünk pedig igen sok aggodalomba.

Úgy kezdődött a szerencsétlenség, hogy az egyik este nagyapám elé álltam, s azt mondtam neki, hogy a kutyát hozza átál a mi házukhoz, mert nekem is kell valaki, akivel töltssem az időt. Azt felelte az öreg, hogy ő minden idejét jóformán nálunk tölti, de mivel neki is van háza s egy kicsi gazdasága, az sem maradhat őrizetlenül. Ha azt mondta volna, hogy egy zsák aranya van, s azt őrizi a kutya, én úgy sem tágitottam volna az akaratomtól. Így aztán megadta magát nagyapám, s másnap átalhozta a kutyát, kivel én három napig igen jól töltöttem az időt. De a negyedik napon egy nadrágos ember keresett fel minket, s a szomorú fordulat akkor történt.

Kopogtatott az ajtón, s úgy lépett bé.

- Jó napot adjon az Isten! - köszönt.

Mind otthon voltunk, de a köszönést nagyapám fogadta.

- Itt lakik-e ez s ez? - kérdezte a nadrágos.

- Itt ül - mondta nagyapám, s rámutatott édesapámra.

Erre széket adtak neki, hogy üljön le ő is. A nadrágos leült és eladta, hogy ő egyenesen a kórházból jön.

- Nem látszik magán - mondta nagyapám.

A nadrágos ember nevetett, és azt válaszolta, hogy ő nem betege a kórháznak, hanem a pénzügyi moztatója. Vagyis azért jött, hogy az apám után járó kórházi költséget felvegye és elvigye.

Egyszerre csend támadt, és senki sem akart szólni, mint ahogy pénztelen házból szokás. A nadrágos ember pedig egymásra tette a lábait, a két karját a mellén összefűzte, és sorjában egy-egy pillantást vetett a család tagjaira. Végre nagyapámnak eszébe jutott valami, és így szólt:

- Elvinni elvihetné, de felvenni bajos lesz.

A kórházi nem akarta megérteni a dolgot, s azt kérdezte:

- Mért?

- Azért, mert nincs - felelte nagyapám.

Erre a nadrágos a bajuszát kezdte igazgatni, pedig az volt az egyetlen rajta, ami azelőtt is nagy gondozásban részesülhetett. Ahogy ezt elvégezte, mosolyogni kezdett és így szólt:

- Én is szegény ember vagyok, s a szegény emberek megértik egymást.

- S mennyiért? - kérdezte nagyapám.

Örvendett a kórházi, hogy ilyen hamar és szerencsésen átalbuktak a megértés partjára, s egy malacnak az árát mondta, amely őt illetné meg. Amikor nagyapám kijelentette, hogy azt a föld fenekiből is megkapja, akkor a nadrágos eladta azt is, amit ezekután cselekedni kell. Vagyis

elmennek most a jegyzőhöz, s ott szegénységi bizonyítványt váltanak ki az apám részére. Az írnok azt hamar megcsinálja, mert neki jóembere. Azután pedig egy kérvényt írnak a kórházi igazgatósághoz, melléje csatolják a szegénységi bizonyítványt, s minden el van igazítva.

Fel is álltak nagyapámmal ketten, hogy induljanak a jegyzői irodára, de ahogy kinyitották az ajtót, s a nadrágos elől kilépett a küszöbön, abban a pillantásban a ház oldala mellől szembeugrott véle a kutya, aki bizonyosan végighallgatta volt a megértő beszédet.

A kórházi elordította magát, nagyapám pedig rákiáltott a kutyára.

Mire odatömörültünk mi is a küszöbre, már a kutya a csűr felé járt, de a pénzügyi embernek a térdekalácsa véresen kilátszott, s a nadrágjának az egyik szára is csak térdig ért, mert az alsó felét elvitte Bátor. Elféheredve tapogatta szegény a lábát, amely olyan dísztelen volt így a fél nadrágban, hogy én nevetni kezdtem.

- Mit kacagsz? - mordult reám a kórházi.

Azt nevettem, hogy éppen olyan volt, mint egy eleven szegénységi bizonyítvány, de nem mertem megmondani neki, mert nagyon féltem apámtól. A baj így is akkora volt, hogy szaporítani már nem is lehetett volna, mivel az uraság nagyapámra nézett, és átkozódva mondta:

- A mindenségit a kutyájuknak s maguknak!

Azzal megindult sántikálva a kapu felé, de még egyszer visszafordult, felemelte az öklét, és fenyegetve szólott vissza:

- Ez sokba fog kerülni!

Amikor elment, nagyapám bétette az ajtót, s csak állott egy helyben, mintha tövisbe lépnék, ha mozdul. Jobb kezével megfogta az állát, szótalanul tűnődött, s közben a visszaesett kórházi költség mellé egy-egy pillantást vetett reánk.

Anyám sírni kezdett.

Egy ideig nem hallatszott egyéb, csak szegény anyám sírása a baj miatt, de aztán apám, aki addig is haragban feszülve ült az asztal mellett, sötéten ráförmedett:

- Dugd bé, Márta!

Erre anyám még jobban kezdett sírni, apám pedig felállt, és ráparancsolt nagyapámra:

- Takarítsa el innét a lányát! Kutyástól!

Az öregnek megveresedett az arca, és a nyakát megfeszítve így szólt:

- Csendesebben!

S ahogy kimondta ezt a szót, abban a pillantásban viharra változott apám. Megnőtt, mint egy fekete kísértet, reánk nyomta a levegőt, elvette a szemünk nyugalma, és orrunkba kergette a halál szagát; s én csak annyit láttam, hogy felemeli a mennyezetig a széket, s az füstöl és forr, mintha az égből száguldana, gyorsan és az orrunk előtt.

Egyet sikoltottam.

A szék pedig széjjelrobbant a földön, s anyám és nagyapám kiugrottak az ajtón.

Akkor engemet is felkapott apám; és kivetett anyám után az ajtó elé.

- Gyere, Márta! - mondta nagyapám.

Átölelte édesanyámat, nekem pedig megfogta a kezemet, s ahogy elindultunk a kapu felé, egyebet nem mondott, mindig csak azt, hogy ördög háza ez, nem emberé. Ahogy a kapuhoz értünk, már a kutya is ott volt mellettünk, s így együtt átalmentünk mindnyájan a nagyapám házába.

Egy hét múlva azt beszélték az emberek, hogy a kórházi költség és a kutyaharapás fejében elárverezték otthon a tehenet; apám pedig mindennap iszik, s annak a sok italnak az árát mind felírhatja a korcsmárosnál, s annyira gyűlt már az is, hogy az egyik lónak a fele künn van már a kapun.

Amikor anyám ezeket hallotta, félénken nagyapám elé állott, és azt mondta neki, hogy nem volna-e jó, ha mégis hazamenne az urához. Mert ha ez így folyik, s egyik sem enged, akkor hamarosan pusztulásba megy minden, amit nagy nehezen együtt szereztek össze.

- Szereted-e? - kérdezte nagyapám.

Édesanyám lesütötte a szemét, s csendesen azt mondta:

- Igen.

- Hiszen olyan, mint az orkán.

- A természete.

- Hát mije jobb?

Édesanyám mosolyogva felelte:

- A szíve.

Nagyapám elgondolkozott, és azt mondta:

- Akkor várj.

- Meddig?

- Ameddig ő jön.

- De ő sohasem jó.

- Akkor küldjön követet.

Újabb hetek kezdődtek hát ebben a félárva életben, s azalatt én is sokszor megkérdeztem magamat, hogy jobban szeretnék-e hazamenni, mint a nagyapám házában tellegetni a napokat egymásra. Ha jól meggondoltam, itt sem ment rosszul a sorsom, mert nagyapám erősen szeretett engem, s azonkívül a kutyával is olyan barátságot alapítottam, hogy néha egyet-egyet szólott is nekem. De azért mégis szívesen megindultam volna bármelyik percben, hogy lássam apámat, akit félve szerettem én is, mint a vihart; s azontúl folyton éreztem, hogy nemcsak a testem az apám fia, hanem bennem is támadnak kicsi viharok néha, amelyek az ő nagy viharának gyermekei.

De azért vártam, s közben mindennap sorra vettem, akiket szerettem, hogy azoknak a természetét megismerhessem, s méregessem a cselekedeteiket. Ahogy ezeken a dolgokon gondolkoztam, egyszer az jutott eszembe, hogy mindenki két részből áll: egy szellemből, amilyen én vagyok; s egy testből, amilyen nekem is van. S akkor egyszerre a sejtelemből emlékek bukkantak fel előttem, amelyek arra eszméltettek, hogy amikor állatok alakjában éltem, akkor is vezetnem kellett a testet, és nemegyszer küszködnöm ellene. Hát ez történik az embereknél is! Mégpedig sokkal ádázabban, mert a szellemnek, amikor már emberi testben ütheti fel a

tanyáját, nagy és Istenhez repítő szándékai vannak, s ezzel szemben az emberi testnek sokkal több gyarlósága, mint az állatnak!

Ezen a nyomon sok mindent kezdtem megérteni.

S mivel már akkora voltam, hogy ügyelet nélkül szép időben elhagyhattam a házat, hát kezdtem a kertbe járogatni, s néha ki a mezők felé is. De Bártort örökké hívtam, hogy szükség esetén védelmezze meg zsenge és totyogó hajlékomat. S ilyenkor esett nekem legjobban az élet, mert a nagy természetet igazi testvéremnek találtam, aki éppen olyan sok öröm és aggodalom között törekedett a felnövésre, ahogy én. Ezekben a bolygásokban ízleltem meg először, hogy minő gyönyörűség a virágokat haszon nélkül szeretni; s nem pedig úgy, ahogy méh koromban, amikor csak mézet adni voltak jók. S elnézhettem a madarakat is, mert csak a tiszta kedvem vált még tisztábbra bennük, s nem kívántam életüket szakítani, hogy a hasamnak hízelegjek velük.

Boldog voltam.

Csak szegény édesanyám fogyott és ereszkedett egyre alább a bánat lépcsőin. Már ott tartott miatta nagyapám is, hogy engedett a negyvennyolcból. Vagyis azt mondotta, hogyha kilenc napig nem jön érte apám, akkor jól van, menjen vissza magától. Ez a kegyesség éleszteni kezdte a vidámságot a házban, s a napok már kurtábban kezdtek telni. S az emberi kegyességre megérkezett az égi szerencse is, mert a hatodik napon este kopogtattak az ajtón, s hát egy félszemű öreg ember lépett bé rajta. Nem szólt egyet sem, hanem megállott az ajtónál, s anyámat úgy kezdte nézni, mint egy földi szentet.

Mi is néztük a vénembert, de csak ámultunk, hogy mit akarhat. S közben mind ereszkedett összebb az öreg, majd megszeppent, és nagy zokogással az anyám lábához borult.

Nagyapám odament, felemelte a vénembernek a fejét, és az arcába nézett.

- Micsoda szerzet maga? - kérdezte.

Abban a szent percben én megismertem, és kiabálni kezdtem:

- A názárénus! A názárénus!

- Én vagyok - mondta Gergely bácsi, és hullottak a könnyei, a szája pedig boldog meg-ereszkedéssel mosolygott.

Anyám letörölte a názárénus könnyeit s azután a magáét is, mert bizony az ő szemei is megcsordultak, a szenvedésnek olyan eleven bizonyítványa volt a barkácsoló. Meg is öregedett erősen, a haja vadgalamszínű lett, s a szakállát sem vágatta le, mintha erőszakkal is saját magának az apja akart volna lenni. Ahogy ott fél térdre ereszkedve anyám előtt a megkönnyebbülést kereste, rossz nadrágja felhúzódott a bokájáról, s a kapcája kilógott a sáros bakancsból. Kabátnak valami bekecset viselt, amelynek sok gazdája lehetett már a földben.

Nagyapám várt egy darabig, hogy a megalázkodásban hadd elégítse ki magát a szegény názárénus, de akkor így szólt:

- Ülni tud-e?

- Igen - mondta készségesen a názárénus.

- No, akkor álljon fel, s üljön az asztal mellé.

Kenyeret tett eléje s valami sajtot, de Gergely bácsi nem használt azokból, hanem elmondta, hogy tegnap este óta apámnál lakik, s ők ketten ettek, amit lehetett. Azután elbeszélte, hogy három hónapig a kórházban s utána a börtönben volt, megszenvedett mindent, de egyben meg

is tisztult egészen. S most már arra szenteli az életét, ami még hátra van, hogy anyám előtt jóvátegye a vétkét, s hogy a mi házunkban szolgálhasson, amíg el nem viszik onnét egy koporsóban.

- Tudja-e, hogy szinte megöltem volt magát? - kérdezte nagyapám.

- Nem.

- Pedig úgy volt.

Anyámnak nem tetszett, hogy még most is ijessze valaki a názárénust, s azért inkább a felesége felől tett egy kérdést. Erre Gergely bácsi azt felelte, hogy az ő áldott jó feleségét, ki ellen szintén nagy bűnt követett el, elnyelte a világ. A ház üresen áll otthon, pókhálók lepték el s egerek; az udvart pedig burján verte fel, miként egykor az ő lelkét a bűn.

Amikor mindezeket elmondta, megigazgatta a bekecsét magán, a két combját megsöpörte a tenyerével, mintha poros lett volna ott, majd így szólt:

- Az én gazdám és a Jézus Krisztus nevében úgy jöttem ide, mint követ. Én, aki valamikor s az ördög vérével bé akartam mocskolni azt a házasságot, amelyet az Isten egy nagy reményű gyermekkel is megáldott, most könnyörgésemmel azon fáradozom, hogy annak csorbáját egyöntetűen kiköszöröljük. Vagyis gazdám azt izeni az ő jó és hűséges feleségének, hogy térjen vissza a csendes hajlékba.

- Ha csendes lesz, visszatérhet - mondta nagyapám.

Azzal összeszedte anyám, amije volt; engemet kézen fogott, s megindultunk. Nagyapám a kapuig kísért, s olyan engedékeny volt, hogy még Bátor is velünk eresztette. Szótalanul mentünk az enyhe és illatos estében, amely maga is teli volt szívvel és áldással, miképpen anyám. Otthon nagy világosság honolt a szobában, s amikor beléptünk az ajtón, édesapám felállt a kályha mellől, ahol addig üldögélt, mintha közülünk valamelyik pap lett volna.

- Adjon Isten jó estét! - mondta anyám.

- Ada ebben a percben - felelte apám.

Erre Gergely bácsi kiment a házból, édesanyám pedig az ágyra borult, és úgy sírt.

Én ott állottam, s nem tudtam hamarjában, hogy melyikhez csatlakozzam. De apám odalépett hozzám, az ölibe emelt, amit eddigelé még sohasem tett, s azt kérdezte tőlem:

- Nagyapád egészséges-e?

- Az a - mondtam.

Akkor visszaeresztett a földre, majd felnyitotta a pad fedelét, kivett onnét egy tálat, amiben lépesméz volt, s azt az asztalra tette. Utána szólította anyámat, aki felemelte a fejét.

- Né, mi van az asztalon! - mondta apám.

- Mi van? - kérdezte anyám.

- Édes méz.

- Honnét?

- Vettem neked. Az első gyűjtés az idén.

Anyám odament az asztal mellé, s mosolyogva nézte a mézet.

- Olyan, mint az arany - mondta.

- Olyan - felelte apám.

Odaültünk mind a hárman az asztal mellé, és enni kezdtük a mézet, amely ismét saját képére változtatta a világot, vagyis arannyá.

3

A házunk táján jól meglátszott, hogy anyám sokáig várta a követet; a tehenet is csakugyan elárverezhették, mert sem a pajtában nem volt, sem este a csordával haza nem jött. Hanem annál nagyobb lett emberekben a forgalom, akik adósságot akartak behajtani apámon; s különösképpen a korcsmáros segédje tudta, hogy mi hol lakunk. De ahogy beszéltek némelyik béna emberről, hogy a búcsújáró helyen egyszerre meggyógyul, és nemcsak járni tud, hanem még fut is: hát az anyám megtérése után úgy erőre kapott nálunk is mindenki.

Csak éppen nagyapámmal ment visszafelé a dolog, mert ő attól az estétől kezdve, amikor apám kiugrasztotta a székkal, nem mutatkozott nálunk. Még a kutyáját sem akarta megtekinteni, aki minden nap elteltével jobban az enyim lett. Pedig nagy öröme telt volna benne, mert amikor a názarénius látta, hogy Bátor nekem nem közönséges barátom, s én sem neki, akkor a csűr mellett házat épített a számára. Boldog voltam a ház miatt, amibe még én is bé tudtam bújni, s erősen szerettem volna megmutatni nagyapámnak.

De hiába vártam, hogy jöjjön.

Gondoltam, felkeresem én.

Az egyik nyári délután tehát, amikor apám a názaréniussal s a két lóval oda volt sarjút hozni, s oda édesanyám is búzát gyomlálni, magam mellé vettem Bátort, s ketten elindultunk, hogy meglátogassuk nagy emberünket. Amikor oda megérkeztünk, a kaput és az ajtókat mind nyitva találtuk, de ő nem volt a házban, pedig még az ágy alatt is kerestük. Hová lehetett el, gondoltam magamban, majd így szóltam a kutyának:

- Keressed, Bátor!

A kutya szipogatni kezdett, aztán hirtelen a földre szegte az orrát, és egyenesen a kertkapunak vezetett. S ahogy ott beléptem a kapun, s mentem egy kicsit, egyszerre kopácsolást hallottam. Megálltam, hogy jobban körülnézhessenek; s hát akkor egy embert pillantottam meg, aki a kert közepe táján, két nagy körtefa között, messze fent a levegőben, deszkából hidat vert, s egy lajtorja tetején ott kopácsolt. Nem akartam hinni, hogy nagyapám legyen, de mégis ő volt.

- Maga mit csinál itt, nagyapó? - kérdeztem.

- Nem gyermeknek való - mondta az öreg.

Akkor láttam, hogy nem is közönséges hidat épített a két fa közé, hanem valóságos ágyat. S az ágy fölé tetőzetet, amely zsindellyel volt fődve. Nem tudtam, hogy csodálkozzam-e, vagy nevessek, mert az iménti felelete után, mely szerint nem gyermeknek való dolgot csinál, az jutott eszembe, hogy bizonyosan meg akar házasodni s arra csinál ég és föld között szerelmi hajlékot magának.

- Csakugyan mi lesz? - kérdeztem ismét.

- Fészek - mondta.

- Kinek?

- Nekem.

Egyszerre megeredt a szava, lejött a lajtorjáról, s mint egy öreg angyal, úgy magyarázta, hogy immár ez lesz az ő fészke, ahonnét Istenhez fog repülni. A szeme csillogott és az arca, mintha derült ég lett volna körülötte. S ahogy hallgattam szavait, melyek csengető kopogtatások voltak az Isten ajtaján, hirtelen vágyam támadt, hogy felmenjek én is a lajtorján, és a fészekben verdessem a szárnyaimat. De amint elindultam, az öreg megfogta a derekam és visszatartott.

Sírni kezdtem.

- Te mért sírsz? - kérdezte.

- Mert nem akar odaereszteni, a fészekbe.

- Ember vagy-e?

- Ahhát! - mondtam.

Nagyapámnak kiegyenesedett a dereka, s mintha tüzes kard lett volna a kezében, úgy felelt:

- Azért nem mehetsz oda.

Egyszerre megértettem őt, aki átlépett az árkon, mely a testek országát kerekíti körül. Átlépett, s ott túlfelől szembefordult az emberi világgal, s már nem volt a számára gyermek, rokon és unoka, hanem csak ember volt, aki mind egyforma, és tőle mind idegen. S akkor jutott eszembe először, mióta e világon voltam, hogy életem titkát felföldjem valaki előtt, és elmondjam küzdelmes vándorlásomat, mely jelen gyermeki testemig vezetett; és elmondjam azt is, hogy az árkon túl, amelyen ő áttalépett, én éppen olyan ismerős vagyok, mint azon innét. De akkor fellobbantak előttem a célok, melyeket a szellem és a jóság győzelméért s népem boldogításáért magam elé tűztem; s szigorú fénnel kigyúlt a parancs is előttem, s a titkos szövetség, melyet a szellem világával kötöttem.

Úgy éreztem, hogy magamba zárva kell hordoznom mindezt.

- Gyere, Bátor! - mondtam.

Azzal megfordultam, és szó nélkül kifelé indultam a kertből.

Nagyapám utánam kiáltott:

- Mondd meg otthon, hogy egy vénember elég egy házhoz.

Nem álltam meg, se nem feleltem erre semmit, mert jól megértettem ebből, hogy a názárénus van a begyiben.

- S mond meg, hogy én nem létezem! - kiáltotta még hangosabban.

Nehéz szívvel húztam bé magam után a kaput, s otthon sem találtam nyugalmat magamnak. Sírn szerettem volna, hogy a könnyeimmel puhítsam meg az utat, amelyen véglegesen eljöttem nagyapámtól. Anyám észre is vette, amikor hazajött este, hogy valami a lelkemre feküdt.

Megmondtam neki, hogy mit izent nagyapám, aki fészket csinált magának, hogy onnét Istenhez repüljön. Nevezetesen, hogy egy vénember elég egy házhoz; s hogy ő nem létezik többet. Anyám siratni kezdte, mert azt vette ki az egészből, hogy megbolondult az ő szegény édesapja. Apám azonban nem tartott véle a könnyezésben, hanem ellenkezőleg gerjedett fel, és azt mondotta, hogy mindjárt veszen egy fejszét, s azzal átalmegy, és úgy összevágja az egész fészket, hogy abból csak a forgácsok repülnek az Istenhez.

S mint egyéb dologban is, most is anyámnak kellett elhallgatni és tovább szenvedni. Tudtam, hogy egyiknek sincs igaza a nagyapám dolgában, de fájdalomba kellett rejtenem a magyarázatot, s nem mondhattam meg, hogy milyen szükségtelenül szenved édesanyám, és hogy milyen oktanul nehezíti apám a levegőt.

Gondoltam, most az egyszer s ebben a dologban megkérdezem a názárénust is, hadd tegyen előttem vizsgát. Ügyesen kilopózkodtam tehát lámpagyújtás után a házból, és bementem a pajtába, mert Gergely bácsi ott lakott a két lóval együtt. Amikor beléptem oda, rozoga ágyán heverészett, amit a lovak faránál a sarokban szerkesztett magának. Feje felett, egy kicsi polcon, mécses lámpa égett szelíden; s a lámpa mellett nem volt semmi egyéb, csak egy kefe és egy lóvakaró s ismét egy fekete táblájú könyv, amelyről nemsokára megtudtam, hogy a Biblia.

Amíg a küszöbnél tartottam, s csak valaki voltam, addig meg sem mozdult az ágyon, de amikor melléje értem, és megismert, akkor egyszerre felült, és nagyon örvendett nekem.

- Rég várlak - mondta.

Megfogta a két kezemet, és úgy nézett, hogy most az egyszer biztosan gondoltam: ez a saját gyermekét látja bennem. Egy ideig vártam, hogy tán elereszti a kezemet, de mivel nem eresztette el, s éreztem azt is, hogy erős ecetes szaga van neki, kivontam mind a két kezemet az övéből, s így szóltam:

- Voltam nagyapámnál is.

- S mit mondott? - kérdezte a názárénus.

- Ezt is, azt is.

- No.

Megérezte, hogy valamit fel akarok lebbenteni, s ráültetett az ágyra, hogy beszéljek. Én elmondtam mindent, ahogy volt: a fészket, a nagyapám mondásait s mind a két izenetet. Amikor elvégeztem, nagy várakozással néztem a názárénust, hogy lám, magától mit fog mondani. De ő csak a lovak farát nézte, és nem szólt.

- Anyám azt gondolja, megbolondult - mondtam akkor.

- Nagyapád-é? - kérdezte Gergely bácsi.

- Ő.

Mosolygott az öreg, mintha anyám tudatlan volna.

- Maga nem gondolja?

- Én nem.

- Hát?

Rám nézett a názárénus, s abban méregetés volt, hogy vajon én megbírom-e, amiket ő mondana erre. Aztán mégis rászánta magát, és beszélni kezdett:

- Minden ember, ha önmagát kikérdezi, valamilyen úton Istenhez akar jutni. Vannak, akik indulatosságból lépnek erre az útra, mert azt gondolják, hogy az ő helyük nem a csordában van, amely a síralom völgyében legelészik, hanem az ő helyük ég és föld között van. Hát a te nagyapád is ezek közül való. Ismét vannak olyanok, akik Isten kegyelméből megismerik az igazságot, és az ajándék örömeiben elfelejtik felvértezni magukat. Ilyen voltam én valamikor. S mindezek olyanok, mint a szabadságot szerető kóbor kutyák, akik mindig társztalanul mennek, de akiket a csontnak az árnyéka örökké kísér.

Itt rám vetette a szemét és hozzátette:

- Mert a jó úton is lehet tévelyegni.

Éreztem, hogy világossággá váltak bennem a szavai, s nagy szomjúsággal kérdeztem tőle:

- Hát kik azok, akik egészen igazságosak?

- Akik megváltották magukat - mondta Gergely bácsi. - Bűnnel és szenvedéssel. S akik nem egyedül akarnak Istenhez jutni, hanem seregeket vezetnek Istenhez. Ezek az egészen igazságosak.

Egy kicsit meredten nézett engem, majd meglobbant hirtelen a szeme, felállt, és fölém terjesztette a két kezét, s mondta:

- Jézus, világosítsd fel a te gyermekedet, és szenvedései közül megdicsőülve vezessed az igazságosak közé, ha majd eljön az ideje. Mert egyszer mindennek eljön az ideje, Jézus!

Letérdepelt a fekvőhelye mellé, és csendesen imádkozni kezdett. S én forró testtel ültem mellette, és nagy terheket éreztem, melyek ragyogtak. Aztán megjelent anyám, és megfogta a kezemet, hogy a szobába vezessen.

A názárénus nem is vette észre.

Attól az időtől kezdve megváltozott az életem. Folyton és minden percben éreztem a terheket, amelyek a názárénus áldása alatt szállottak reám és ragyogtak. Nagyon nehezek voltak, és a súlyuk alatt szomorú lettem, s örökké a magányt kerestem, hova csak Bátort szerettem magammal vinni. Anyám és apám gyakran beszéltek engem, mert különhúzódó életemet betegségnek vélték. Játékszereket vettek nekem, és egyéb dologban is a kedvemben jártak, de azt megtiltották nekem, hogy a pajtában felkeressem a názárénust.

Így múlt el a nyár.

S amikor bétakarították az áldást, melyet az Isten nagy bőségben adott; s amikor elkövetkezett az ideje, hogy az emberek és a földek pihenni kezdjenek, akkor két ember jelent meg az egyik vasárnap délután. Jambor és öreg volt mind a kettő, akiket én is láttam volt, amikor nyári munka idején apámék magukkal vittek a határba. Elment a két ember az ajtónk előtt, s egyenesen a pajtába ereszkedtek, ahol lámpagyújtásig töltötték a názárénussal együtt az időt.

A másik vasárnap már négyen jöttek, és szürkület előtt már énekeltek is csendesen, istenes énekeket. Amikor én ezt meghallottam, arra kértem apámat, hogy eresszen engemet is, hadd tanuljam meg az éneküket. Nem hallgatta meg a kérésemet, de másnap behívatta a názárénust a házba, és így szólt hozzá:

- Maga mit folytat?

Úgy nézett Gergely bácsi, mintha az apám szavai és ő nem ismerték volna fel egymást.

- Azt kérdeztem, hogy a pajtában mit folytat - mondta ismét apám.

- A kötelességemet - felelte a názárénus.

- Milyen kötelességét?

- A testét és a lélekét.

- Sok lesz! - jegyezte meg apám, mire Gergely bácsi csak ennyit szólott:

- A kettő egy.

Utána elhallgattak egy kicsit, s olyan komolyan és szomorúan nézték egymást, mint a szerelmesek, akik sohasem lehetnek egymásé.

Apám újra megszólalt:

- Ketti kell vágni!

- Halál az - mondta a názárénus -, aki kettőbe vágja az életet, amely egy.

Erre felállott apám, és olyan nyugtalanság áradott belőle, amely nem a testé volt, hanem a vergődő léleké. Ilyennek sohasem láttam őt, sem ahhoz hasonló beszédet nem hallottam tőle, mint amilyent most intézett a názárénushoz. Mert azt mondta neki:

- Gergely bácsi, én jól tudom, hogy Jézus Krisztus ki volt, mert az Ő ígéiből hullottak belém is. De a torkomat dugja el a méreg, amiért az Ő fájdalmából mégis több rekedt belém, mint amennyi ígét hordozom. S amióta maga itt van, s még emberek is járnak a pajtába, s énekelnek, attól fogva úgy érzem, hogy nem az éneket fűjják, hanem az eleven szentet az én mellemben. Érti maga ezt?

A názárénus is felállt, és úgy mondta csendesen:

- Értem.

- S akkor?

- Egyszer kialuszik az eleven szén, s a hamujában igazság fog teremni.

Apám elfordult, összeszorította a száját, és úgy mondta lassan, hogy csikorogtak a szavak:

- Menjen ki, mert ebben a percben agyonütöm!

Amikor a názárénus csendesen kiment, odaszólt anyámnak:

- Hozz egy liter bort!

Anyám könnyörögve mondta:

- Mátyás, most az egyszer.

- Egy liter bort! - vágott belé apám.

Nem lehetett egyebet tenni, elment édesanyám, és egy fehér üvegben elhozta a bort. Apám megragadta az üvegnek a nyakát, és egyenesen a pajtába ment véle. Mi nem mertünk szólani semmit, sem utána menni az istállóba, csak azon reszkettünk, hogy a szegény názárénus nem fogja megérni a reggelt; s lehet, hogy mi sem.

Anyám letérdepelt a pad mellé, s maga mellé szólított engemet is. Reszkető félelemben ott imádkoztunk éjfélig mind a ketten, s miközben a fülünket az istálló felé hegyeztük, arra kértük az Istent, hogy távoztasson el tőlünk minden szerencsétlenséget, és adjon békességet nekünk.

Apám csak reggel került elé az istállóból, de nemcsak épségben, hanem nyugodalmas arccal. Hozta a kezében az üveget is üresen, azt odanyújtotta anyámnak, és így szólott hozzá:

- Köss piros pántlikát a nyakára, s tedd el jól, hogy örökké megmaradjon.

Anyám átalvette az üveget, és az kérdezte:

- A vénember ivott-e belőle?

- Egy cseppet sem.

- Hát mit csináltatok egész éjjel?

- Mi lajtorját.
- Milyen lajtorját?
- Amilyen Jákobnak volt.

Ennél többet sohasem tudtunk meg abból, amit ők ketten éjszaka végeztek, de a következők arról beszéltek, hogy rossz nem történhetett. Mert apám a nyugodalmas ábrázatát nemcsak megtartotta azután is, hanem attól a reggeltől fogva letett az italról, ami sok pénzt, félelmet és háborúságot takarított meg nekünk. Beszédesebb is lett valamivel, s legfőképpen jég és pusztító zápor nem jött a felhőiből. Gergely bácsival olyan jól megértették egymást, hogy nemcsak a vasárnapi jámbor emberek jöhettek továbbra is, hanem az öreg a ház barátja lett egészen, a Jézus Krisztus ígéin túl is, mégpedig vagyoniilag.

Ezt akkor mutatta meg legjobban, amikor szeptember vége felé, egy szombati napon, maga mellé vette apámat, hogy menjenek el ketten az ő régi falujába., s a házat valakinek adják el.

Már reggeliben elmentek.

S mivel mi csak ketten maradtunk otthon anyámmal, s attól sem tarthattunk, hogy a férfiak hirtelen hazaérkeznek, déleléd után tervet csinált anyám. Vagyis azt mondta, hogy most átalmegyünk nagyapámhoz, kit csak egyszer láttunk volt, mióta emeletre költözött. S akkor az egyszer is csak dugva és kurtán, mert apám és a názaréus egyformán ellene voltak az ő fészkeinek.

Ez alkalommal a kaput és a ház ajtaját is zárva találtuk, mintha nagyapám valami híres és távoli vásárra ment volna, ahonnét egyhamar nem térhet vissza. Gondoltuk azonban, hogy nem a vásárra ment, hanem a fészkében lehet. Kimentünk hát egyenesen a kertbe, s ott a fa alatt megálltunk.

Édesanyám kiáltott egyet a fészek felé:

- Apám!

Nem felelt senki.

- Egy lajtorját kéne hozni - mondta nekem anyám.

De erre nagyapám is megszólalt odafent a fészkében, s azt mondta:

- Ne lajtorjázatok olyan erősen!
- Hát maga itthon van? - kérdezte anyám.
- Én nem, embernek - mondta nagyapám.
- Hát kinek?
- Csak Istennek.

Anyám rám nézett, hátha megláthatná rólam az igazságot: vagyis azt, hogy nagyapám bolonkodik-e, vagy csakugyan elment az esze. Az én arcám sok jóval nem biztatta őt, úgy látszik, mert a következő szóval azt mondta nagyapámnak:

- Maga mért keserít minket?
- Megmondtam, hogy nem létezem - felelte az öreg.
- De hallom, hogy beszél!
- Ki tudja, kit hallasz.

- Itt van kicsi Mátyás is.

Csepp szünet után azt mondta erre nagyapám:

- Nem üsmerek sem kicsit, sem nagyot.

Anyám tanácstalanul tapodta a földet, és bosszúságában kifeszült a nyaka, ahogy folyton nézett felfelé. Később már a két körtefát is vizsgálni kezdte, hogy nem lehetne-e felmászni azokon, de le volt hántva mind a két fának a törzse, s büdös szekérkenővel bé volt vastagon kenve. A lajtorját pedig nagyapám felhúzta, s ott meredezett a háza tetejére állítva.

Gondoltam, én is próbálok valamit.

- Nagyapó! - kiáltottam.

Nem felelt semmit, de én tovább folytattam:

- Vesse ki a fejét: né, mekkorát nőttem!

- Köszönd az Istennek - mondta.

Anyám szorgosan biztatott a szemével, hogy folytassam.

- Hát osztán mivel él odafel?

- Harapok a napfényből.

Éppen akkor megláttam egy kenyérdarabot a földön, felemeltem, s így folytattam:

- Egy darab leesett belőle.

Bizonyosan megbántottam ezzel a mondásommal, mert hiába követtünk el bármit, többet nem akart szólni. Édesanyám cselvetésből felszólított engemet, hogy no hát menjünk akkor haza, s jó dobogó lépésekkel el is mentünk egy darabig, de ott visszafordultunk, és visszalopakodtunk a fészek alá. Ott leült anyám az egyik fa tövére s le én is a másik fa tövére: s úgy vártuk, hátha lejőne most már valami bajára nagyapám.

De nem jött.

S a nap már nyugodott.

Szegény anyám még tovább is örködött volna, s talán még egész éjjel is, de nem hagyhatta semmibe apámat sem, aki tán meg is érkezett eddig a názárénus falujából. Felállott tehát, megfogta a kezemet, és sírva hazamentünk.

Otthon is egyet sírt, amíg apámék megérkeztek.

- Hát te mért pityeregsz? - kérdezte apám.

Erre édesanyám kivallotta, hogy miben jártunk, s hogy semmire sem tudtunk menni. Apám nem lobbant haragra, mint ahogy azelőtt tette volna, hanem csendesén csak ennyit mondott:

- Hadd el, holnap kivágom alóla a fát.

S azután mindjárt azt a hírt újságolta, hogy szerencsésen eladták a házat, s hogy ennek következtében Gergely bácsi véglegesen a családba szakadott, s neki itt helye lesz, amíg csak szuszog. A názárénus szó nélkül s a kályha mellett üldögélve hallgatta idáig a dolgot, de ekkor felállt, és egy nagy köteg bankópénzt húzott elé a zsebéből. Egy részit leolvasta az asztalra, és akkor így szólt:

- Itt van fele.

- S a mért? - kérdezte apám.

- Ajándék - felelte a názárénus.

- Tán nem!

- A kicsi Mátyásé.

Anyám beléveresedett a dologba, s azt mondta hirtelen Gergely bácsinak, hogy ne menjen el egészen az esze, hanem a pénzt tartsa meg magának. Apámot azonban az a bizonyos éjszaka az istállóban nem forgatta volt ki egészen a természetéből, mert így szólott anyámhoz:

- Tedd el, ha mondják!

Édesanyám nem nyúlt mindjárt a pénzhez, hanem előbb felszólított engem, hogy csókoljak kezet a názárénusnak, és köszönjem meg szépen az óriási ajándékot. Én ezt szívesen megtettem, mert Gergely bácsit, amióta nálunk lakott, nem néztem már rossz indulattal, mint azelőtt, hanem ellenkezőleg, nagy példaképnek tekintettem. S amikor ez megtörtént, s anyám is eltette a pénzt, elköltöttük együttesen a vacsorát, s utána lefeküdtünk.

Nagy boldogságban aludtunk.

Mi a házban, s Gergely bácsi most is a pajtában.

De az öröm azért nem mosta el az ígéretet, amit apám tett volt: vagyis másnap reggel a karjára akasztotta a fejszét, s azt mondta nekünk, hogy menjünk tehát, mert ő most levágja a fát; s anyám pedig álljon pontosan a fészek alá, hogy nagyapám egyenesen az ölibe hullhasson.

A názárénus nem jött velünk.

Amikor odáig érkeztünk, hogy a kertkapun beléphettünk, apám azt parancsolta nekünk, hogy aztán ne köszönjünk, s ne szóljunk egyet se, mert a fejsze itt mindent jobban el fog végezni. Megfogadtuk a szót, és úgy érkeztünk a fa alá, mintha ott a fészekben valami drága és ritka madár lett volna, akit megfogni dicsőség és nagy hír. Apám helyzetet vett a fa tövére, s mi pedig anyámmal ketten úgy állottunk, hogy az apám munkáját és a fészket egyaránt szemmel tarthassuk. Akkor felhúzta apám a fejszét, és belévágta a fába.

Abban a pillanatban az arcomra szökött valami nedvesség, s hamar az egyik kezemmel letöröltem, s szokás szerint a tenyeremre pillantottam, amely piros volt. Utána anyámra és apámra vettem a szememet.

Vér volt az arcunkon, amit elkentek ők is a kezükkel.

Meredten néztünk egymásra.

Aztán a fa törzsére tekintett apám, ahonnét egy darabot kicsapott a fejsze, s ámulattal ejtette ki a szót:

- Vér!...

Belemártotta az ujjá hegyit is, vajon nemcsak a szemünk káprázik-e, de valóságos vér csorgott a fából, mintha öreg testvérünk lett volna szegény, és az Isten rendíthetetlen prófétája, aki vért szöktet az arcunkba, és úgy figyelmeztet a parancsra, hogy ne öl!

Anyám térdre esett.

Apám a lábához eresztette a fejszét, s én pedig felnéztem a fészek felé, amely csendes volt, és szilárdan nyugodalmas, mint maga az igazság.

Így állottunk egy darabig, s a csodától megrettenve mind a hárman arra gondoltunk, hogy az Isten irgalmazzon nekünk, mert talán meghalt nagyapám. De akkor, mintha annyi sok idő múlva ismét megszólalt volna az Isten, ki újra akarta teremteni a világot, azt mondta nagyapám:

- Ember, leszakasztottad egykor a fának gyümölcsét, s vajon most ki akarod irtani magát a fát is?!

Apám elfehéredett, majd összehúzta a szemöldökét; aztán felrántotta anyámat a fa mellől, megragadta az én kezemet, és gyorsan kifelé indított a kertből. S ahogy lopakodtunk kifelé, meggörnyedve és gyorsan, nekem az jutott eszembe, hogy valamikor Ádám és Éva is így sunyíthattak kifelé a paradicsomból.

4

Ami történt, legjobban anyámat rémítette meg, mert ahogy hazaérkeztünk, mindjárt bészarta utánunk az ajtót. Apám azonban, ki a futás miatt egy kicsit szégyenkezni kezdett, úgy megemberelte magát, hogy a zárban visszafordította a kulcsot, és azt mondta:

- Ne féljetek, amíg én itt vagyok!

- Inkább ezt a legénykét féltem - felelte anyám.

Nem tetszett nekem, hogy egyik a másikra veti a félelmet, mert a bátorságot és az őszinte beszédet senkitől sem esdettem annyira, mint a szüleimtől. Ebből adtam is mindjárt kóstolót nekik, amikor apám odajött hozzám, s megkérdezte:

- Megijedtél-e, te?

- Én meg.

- S mitől?

- Én maguktól.

Apám megtekerintette a fejét, odafordult anyámhoz, és azt mondta neki, hogy látod-e ennek a gyermeknek több esze van, mint nekünk. Azután ismét velem folytatta, mondván:

- S mit láttál?

- Vért.

- S hát még?

- Futást.

Nagyon ámultak, hogy ilyen kicsi létemre miket felelek, s még jobban kezdtek firtatni engem. S akkor megmondtam nekik, hogy aki az Istentől semmit sem tart, amikor Ő csendes, akkor se féljen hát tőle, amikor csodát művel. S ha nem hiszik, kérdezzék meg Gergely bácsitól, lám ő mit mond.

Apám erősen nézett engemet, hogy ilyen hamar fiat nevelt magának, aki őt leckéztesse; de úgy látszik, a tanácsomat mégsem tartotta oktalannak, mert a názárénust behívta a házba, s neki elbeszélte apróra az egész történetet, s utána így szólt:

- No, ehhez mit tud szólni?

Gergely bácsi átható szemekkel apámra nézett, és ezt felelte:

- Aki Istenhez törekszik, ne háborgassad annak útját, nehogy útonálló legyen a te neved!

Csend állott volna bé a názárénus szavai után, de én hirtelen felkiáltottam:

- Ez a!

Apámnak összeszorult a szája, és az arca csontjait mozgatni kezdte, úgy küszködött magával. De annyi idő után a vére ismét leigázta őt, s a kemény leckére úgy válaszolt, hogy indulatosan kinyitotta az ajtót, s reccsenve mondta:

- Most a két bölcs menjen ki innét!

Gergely bácsi felállt, és kifelé indult, apám pedig emésztő pillantással nézett engem, mert a második bölcs én voltam. S abban a pillanatban éreztem meg először az életben, hogy a test és a vér törvénye szerint csakugyan az apám fia vagyok, mert ahogy őt szokta volt néha és segítség nélkül előnteni az indulat, mostan úgy történt velem is. A földből és a levegőből s a felhőkből egyszerre vad sárga patakok futottak belém, s meggyúlva bennem, feszítették a testemet, és zúgtak a fejemben. Az ujjaim tenyerembe vágódtak, és a látásom villanó lett: összevissza szakadt előttem a fény, és egymást kergette hirtelen csapásokkal.

Ránéztem apámra, és azt mondtam neki:

- Ugye nagy a vitézség, mert kicsi az ellenség!

S már mentem is kifelé a házból, de olyan gyorsan, ahogy csak tudtam, nehogy a hátamba robbanjon apám. S a názárénussal együtt egyenesen a pajtába mentem, de egy jó darabig egyebet sem csináltam, csak az ajtót néztem, hogy vajon nem jön-e apám. Szerencsére nem jött, s így a sárga patakok apránként visszafolytak belőlem is, s már erős bűnbánatot kezdtem érezni amiatt, hogy apám ellen fordulék vala. Gondoltam, megkérdem a názárénust, hogy nem volna-e helyes, ha elmennék, és apámtól bocsánatot kérnék. Az öreg azonban azt felelte, hogy a dolognak a könnyebbik végét fognam meg, ha bocsánatot kérnék. Inkább cselekedjem valami jót, ami nagyobb legyen a hibánál. Mert ahogy a természetben az erősebb elpusztítja a gyengébbet, úgy van az bennünk is: tenyészteni kell hát és táplálni magunkban a jót, hogy az megerősödjék, és a rosszat megeméssze.

- S akarsz-e még valamit tudni? - kérdezte.

- Én egyjárást igen - feleltem.

Ekkor felállott, a fejem felé tartotta a kezét, és így folytatta:

- A Jézus Krisztus nevében vezessen téged és vigyen győzelemre az Ige, amely ekképpen hangzik: „Légy szelíd a te szavadban, és örökké erős légy a te cselekedetedben”.

Többet nem szólt és nem magyarázott, hanem elővette a Bibliát, és imádkozni kezdett. Én sem háborgattam őt, hadd dolgozzék az időjáráson, melyben megfoghatnak az elvetett mag. Inkább azon gondolkoztam, hogy mi is lenne vajon, ha mindenki szelíden szólalna az ő atyafiához, de erős és bátor lenne, ha jót kell cselekedni. Sorjában magam elé idéztem, akiket ismertem, és a názárénus parancsolata szerint vizsgáltam azoknak cselekedeteit. Úgy találtam, hogy bizony nagy igazságot mondott az én mesterem, mert a legtöbb rossz dologtól és szerencsétlenségtől eddig is megmenekedtünk volna, ha követjük vala a názárénus tanítását.

S éppen ahogy javában elmélkedtem ezen, az istálló ajtajában megjelent anyám, és azt mondta szomorúan:

- Ismét a korcsmába mene.

Gergely bácsi visszatette a Bibliát a polcra, és így szólt:

- Nem hihetem.

S elmondta nekünk, hogy amikor együtt töltötték volt az éjszakát, akkor erős fogadalmat tett neki apám, hogy az itallal felhagy. Hát ezért nem hiheti.

Anyám azonban azt felelte erre, hogy majd elhiszi, amikor apám részegen hazajön, és velünk együtt megtérengeti⁵ az öreget is.

Azon gondolkoztunk, hogy mit kéne csinálni.

Szegény anyám félt a legjobban tőle, s azért olyan tanácsot mondott, hogy kerekedjünk fel mind a hárman, és menjünk által nagyapámhoz, ahol nyugalomban tölthetjük az éjszakát. Mert még a szóbeszéd is azt mondja, hogy okos ember kitér a részeg elől. A názárénus is magába eresztette a tanácsot, jól megforgatta a fejében, azután felállt, és azt mondta:

- Hát jó.

Ahogy ezt kiejtette a száján, egyszerre fellobbant bennem a háborodás, mert úgy éreztem, hogy a szelíd szó és a bátor cselekedet nem arra tanítja az embert, hogy megfusson apám elől. Igaz, mérgemben felugrottam, s nem valami szelíden nézhettem rájuk, mert az arcájukon ijedtség látszott. Akkor azonban eszembe jutott, hogy „légy szelíd a te szavadban”, s így szóltam a názárénushoz:

- Vajon igyunk-e bort, ha vizet prédikálunk?

Gergely bácsi megszégyenülve tekintett rám, majd fél térdre ereszkedett előttem, és azt mondta:

- Üsd meg az orcáját a te mesterednek!

S akkor valahogy történt, a régi mérgem mintha halottaiból felvillant volna, s azzal egyszerre az is, hogy „erős légy a te cselekedetedben”. Nem tusakodtam hát sokáig, hanem jól pofon sirítettem a názárénust.

- Te micsinálasz?! - kiáltott rám anyám.

- Tanítjuk egymást - feleltem.

Nem is történt semmi baj, mert Gergely bácsi rögtön megbékélt magával, s az én leckém után olyan vallomást tett, hogy maradjunk mindnyájan itthon, s várjuk bátorságosan apámat, még ha meghalunk is.

Ebbe anyám is beléegyezett.

Bémentünk hát ketten a házba, és szépen lefeküdtünk; s le a názárénus is az istállóban. Nem tudom, hogy anyám aludt-e, de én arra ébredtem fel egyszer, hogy valaki a nevemen szólított. Felültem fektemből, egyet-kettőt pillantottam, s hát apám ott van az asztal mellett s ott anyám is fél öltözetben, s a fejük felett ég a lámpa.

- Mátyás! - szólott ismét apám.

- Parancsoljon - feleltem neki.

- Szállj le az ágyból, s gyeride!

Leszálltam, és odaálltam eléje.

⁵ elveri

- Ki fia vagy? - kérdezte apám.

- A magáé - feleltem.

- S ha az enyim, akkor ma délután mit mondtál nekem?

- Azt mondtam, hogy ugye nagy a vitézség, mert kicsi az ellenség.

Erre apám összeszorította a száját, a fogát csikorgatni kezdte, majd így szólt:

- Agyonüsselek-e?

Nem feleltem semmit.

- Egy ütéssel? - folytatta apám.

Arra sem szóltam.

- Eggyel!

Várt egy darabig, hátha meghervadnék előtte, vagy éppen bőgni kezdenék. De amikor nem történt semmi, ismét rám kiáltott:

- Nem félsz?

- Nem.

- Agyonváglak.

- Úgy se.

Ekkor odanézett anyámra, és azt mondta neki:

- E csakugyan nem fél, te!

- Inkább te félnél - felelte anyám.

- S én kitől, te?

- Az Istentől.

- S tőle mért?

- Hogy nyomorgatod ezt a gyermeket.

Úgy rávágott apám az asztal szélire, hogy egy reccsenéssel leszakadt onnét a deszka. Anyám felugrott, és úgy állott reszketve, hogy elfuthasson, ha az okosabbnak látszik. De akkor apám visszatért reám, szigorúan nézett, és rámparancsolt:

- Az én rendeletemre most szólani fogsz! Érted-e! Valami eszes dolgot mondasz, de hamar! Eszes dolgot!

Rám kiáltott:

- Tudsz-e?

- Igen - mondtam.

Ismét csapott egyet az asztalra, s azt mondta, hogy csend legyen, mert most az ő fia beszél a csipkebokorból. Erre én is elévettem, amit tudtam, s így szóltam:

- Légy szelíd a te szavadban, és örökké erős légy a te cselekedetedben.

Mintha tömjént tettem volna a parázsra, olyan csend lett egyszerre. Apámnak szétnyílt egy kicsit a szája, szorgosan pillogtatott egymás után, és rokkánásba ereszkedett az egész arca. Így megzavarodva meredezett egy ideig, majd anyámra nézett, aki elnevette magát. Nagyon

megijedtem, hogy most agyonüt minket az anyám nevetése miatt, de agyonütés helyett rám vetette bámuló szemét, és azt kérdezte:

- Te ezt kitől tanultad?

- Gergely bácsitól - feleltem.

Odaszólt anyámhoz:

- Eredj, hívd bé!

Anyám engedelmesen elment, s én nagy aggodalommal vártam, hogy mi lesz. De amikor a názárénus bélépett a szobába, már láttam apámon, hogy rossz nem lehet. Köszönt szelíden az öreg, azután odament lassan az asztalhoz, és apám előtt megállott. Ekkor édesapám felemelte a fejét, és szótlánul nézni kezdte a názárénust. Olyan volt a szeme, mint a jóféle nehéz felhő, s csak nézte az öreget, s a szeme egyre csak telt nehéz és tompa fényű borulattal. Aztán ellepte kövéren a könny, ami nőtt mindnyájunk előtt, s majd a mélységes éjjeli csendben, megduzzadva nagyra és csillogóra, az arcára futott mindnyájunk előtt.

- Tudja, mi vagyok én, Gergely bácsi? - mondta.

- Micsoda? - kérdezte az öreg.

- Lator.

Ahogy ezt kimondta, leejtette nagy fejét az asztalra, odaborult a két karjával is; aztán keservesen zokogni kezdett, mintha a föld szakadott volna meg, és torlódnék ki belőle a sok fájdalom és a nagy megtisztulás.

A názárénus megsimogatta a fejét, és azt mondta:

- Mindnyájan bűnösök vagyunk.

Apám tovább zokogott, hogy ő nem is bűnös, hanem egyenesen lator, akinek úgy kell nagy kínok között meghalni, hogy mellette van Krisztus, ki előtte lépik az Atyának jobbik oldalára. S látta az öreg is, hogy nem lehet útját venni e nagy megáradásnak, s azért megroskadva állt, amiképpen mi.

Így vártunk jó sokáig.

Akkor felemelte apám a fejét, a názárénussal béhozatta a Bibliát, nekünk pedig elrendelte, hogy feküdjünk le. Amikor mi ezt megcselekedtük, Gergely bácsi az asztalhoz ült, és az apám kívánsága szerint olvasni kezdte a Bibliát.

Reggel az asztal mellől költöttük fel édesapámat.

De semmit sem szoltunk neki arról, ami történt; s nem emlegette ő sem.

Hanem attól a naptól kezdve nagyobb békesség költözött a házukba, mint amilyen valamikor is volt. Apám s a názárénus műhelyt rendeztek bé maguknak, ahol egész nap ácskodtak, s egyáltalában mindent megcsináltak, amit fából lehetett, s aminek hasznát vehettük.

S tán el is múlt volna a tél minden nevezetesség nélkül, s csupán az észrevétlen gyarapodásban, ha az Isten nem gondolja vala, hogy jó lesz jelt adni hatalma felől.

Olyan haragos jeladás volt ez, amiből reánk rettenet származott.

S nagyapámra még annál is több.

Pedig ő igazán nem gondolhatta, hogy titokban még a nagy természet is forr ellene, s hogy még az elemek is az ő sorsával törődnek. Igaz, hogy mi sem gondoltuk, ámbár azokból a dolgokból, amik előtte történtek, gyaníhattunk volna valamit. Mert amikor az ős farkát tölti már az ember, s a szép hóharmatok után a telet várja már, akkor nemhiába esik bizonyosan, ha ártatlan hó helyett rekkenő meleget hoznak a napok.

Márpedig ez történt annak az ősznek a végén.

S az első napon, amelyik ilyen rekkenő volt, ahogy mondtam, még a názárénus is elvesztette egy kicsit a nyugodalmát, s nem fért a bőriben. Mert ahelyett hogy kémlelte volna az Isten szándékát, ami leginkább hivatala volt, azt mondta reggel, hogy ő elmegy a városba, mivel eszibe jutott valami. Ez egy keddi napon volt; s mi nem győztünk eléggé csodálkozni rajta, mert amióta nálunk vett szállást, azóta csak a mezőre járt ki a faluból s egyszer az ő szülőhelyére. De sem apám, sem anyám nem ellenezték az akaratát, s így hát elment.

Délebed után egy számmal érkezett haza.

Szép szürke szamár volt, jó erőben s még fiatal.

Amikor apám meglátta, hátratántorodott tőle, mintha meghökkentő csodanyúl lett volna a szamár, kitől a teremtsénnél nem sajnálta az Isten a nagyságot.

- Hát e micsoda?! - kérdezte elszörnyedve.

- Szamár - mondta Gergely bácsi.

- S hol kapta?

- Vettem.

- S minek ugyanbiza?

- Nekünk.

- S pénzt adott érte?

- Jócskán.

Apám elnevette magát, s félrefordulva mondta:

- No, Gergely bácsi, immár maga sem bolondul meg.

A názárénus elszomorodva fogta a szamár kötelét, egy ideig gondolkozott, majd némi szemrehányással így szólt:

- Ha Krisztus Urunknak jó volt, nekünk is jó lesz.

S elindította a szamarat, hogy a pajtába vezesse. De akkor apám elébe került nagy sietve, megállította, s azt mondta neki:

- A fejszével vágom agyon, ha a pajtamba meri kötni!

- Kit? - kérdezte a názárénus.

- Én magát is! - felelte apám.

Azzal megfordult, és háborogva bement a házba.

Gergely bácsi ott állott, és azon gondolkozott, hogy mit kéne csinálni. Nézte a szamarat is, s nézett engem is.

- Vigyük nagyapámhoz! - mondtam.

Ennél jobbat nem is lehetett volna kitalálni, mert a názárénusnak rögtön megvirradott az arca, hogy az éppen jó lesz. Úgy, ahogy volt, abban a helyben megfordította a szamarat, és elindította, hogy ketten nagyapámhoz vezessük. Semmiért sem adtam volna, hogy mehettem mellette, és kedvemre nézhettem, mialatt bólogatva és okosan ballagott. Szinte észre sem vettem, hogy már ott vagyunk a kapuban. Hamar előre futottam, hogy én legyek, aki új hazájába béereszti, s kinyitottam a kaput. Vígan lépett bé rajta, de ahogy bent lehetett, abban a percben, nagy ámulatunkra s egyszerre megállt. A két első lábát megvetette, s a fülit is előre-csapta, mintha azzal is támaszkodott volna. A fejét előrenyújtva felemelte, és forogni kezdett a szeme.

Gergely bácsi nagy türelemmel nézte egy ideig, majd így szólt:

- Itt nem szereti.

Gondoltam, hátha valami afféle juthatott eszébe, hogy mi ki tudja hova hoztuk. A fejéhez léptem tehát, s azt mondtam neki:

- Jó helyt vagy, te!

Amikor látta a názárénus, hogy ez a biztatásom sem használt semmit, azt mondta nekem, hogy kerítsek egy vesszőt, s riasszam meg. Én kerítettem is egyet, de ahogy rácsaptam az első, olyant rúgott felém, hogy a fejem tán egészen hazáig repült volna, ha a rúgás talál vala.

- Hmm! - mondta a názárénus.

Nem tudtunk egyebet csinálni, csak néztük egymást. Amikor ezt meguntuk, azt mondta a názárénus, hogy lám, fogjam meg én a kötelet, és húzzam, hátha nekem megindulna. Jó gondolat volt, mert ahogy kezembe vettem a kötelet, csakugyan lépett néhányat a szamar.

De akkor ismét megállt.

- Lám, ismét maga! - mondtam az öregnek.

Gergely bácsinak is ment egy kurtát, s ismét nekem is egy kicsit. S ilyenformán, hogy engedünk a fortélyának, s váltogattuk egymást, végre elérkeztünk az istálló ajtajáig. Úgy gondoltuk, hogy itt is időt adunk neki, mint eddig, de ahogy éppen megállottunk, abban a percben valami furcsa és távoli zúgást hallottunk.

Ránéztem Gergely bácsira, de egy pillantással csak annyit vettem észre, hogy ő is leesett állal figyel. Mert a következő pillanatban a szamar elordította magát, a farkát felcsapta, vadul megsirült maga körül, s mintha tűz csapott volna rá, felborzolt szőrrel úgy ugrott bé az istállóba.

A levegő elsötétedett.

Csak annyit láttunk, hogy feketén örvényleni kezd, és néha lobban villanva egyet, s olyankor levelek, szalmaszálak és rongyok táncoltak benne, s ehhez a tánchoz zúgva rohan a távoli zaj, mint a kiszabadult tenger árja, s gázolva és hömpölyögve fut, bög és recseg, s ez ítéletben egymásra borul, és nyögve összeroppan az ég és a föld.

- Világvége! - mondta a názárénus.

Már a földön volt, és fektében megragadta az istálló küszöbét. S mielőtt még gondoltam volna, már én is földre vettem magamat, és szintén megragadtam a Gergely bácsi lábát.

Csak annyit tudtam, hogy a halál torkában vagyunk.

Aztán megreccsent fejük felett a csűr, és a teteje egy robajlással az udvar közepére zuhant.

Aztán távolodni kezdett ismét a zúgás, és a megáradt levegő csendesedni.

S lassan világosság lett ismét.

Gergely bácsi felállt és azt mondta:

- Ilyent még nem értem.

Sokáig nem tudtam szólni, de akkor megkérdeztem:

- Hát e mi volt?

- Száraz fergeteg - felelte az öreg.

Tűnődni kezdtem, s a szamár is elcsendesedett odabent. S akkor egyszerre nagyapám jutott eszembe, kit a fészekben ért a száraz fergeteg.

- Jöjjön hamar! - mondtam a názárénusnak, és futni kezdtem.

Megálltam a fa alatt, de a fészek nem volt sehol, csak a két odaszegezett pereme a két fa törzsökén, s még a fák is csupaszon és agyonverve álltak.

Lerogytam a földre és keservesen sírni kezdtem.

- Csakugyan Istenhez repült!... - mondogattam.

Gergely bácsi is mellém ereszkedett a földre, és azzal vigasztalt engem, hogy ne búsuljak olyan keservesen, mert nagyapám még megkerülhet.

- Honnét, a levegőből? - kérdeztem.

- Onnét - mondta a názárénus.

De nekem csupán a könnyeim folytak, és nagy keservemben nem tudtam hinni, hogy az Isten ilyen csodát is művelhet.

Egyedül azt éreztem, hogy a fergeteg ma a lelkemben maradt.

HARMADIK FEJEZET

1

Megvárta türelmesen a vén názárénus, hogy a könnyeim apadjanak el; s akkor azt mondta, hogy most immár mendegéljünk haza szép csendesen. Mivel én is azt gondoltam, hogy itt tovább hiába töltjük az időt, engedelmesen felálltam, s ketten elindultunk. Mint a kárvallottak, úgy mentünk a kapu felé; s beszéd helyett azt ügyelgettük, hogy hova léphessünk, mert a fergeteg felszaggatott mindent, s az egész udvart telihányta romokkal. De ahogy kiléphettem a kapun, egyszerre apám és anyám ugrott az eszembe, hogy vajon ők életben vannak-e még? Ez a fekete gondolat egészen a földhöz tapasztotta a lábamat.

Úgy álltam éppen, mint állott volt a számár.

S a názárénus ismét békésen várt egy ideig, mert olyan jól dajkálta a lelkemet, mint ahogy a felesége a testemet gondozta volt. Nagy rémületemben s az árvaság gondolatára még a két fületem is előrecsaphattam, mert időteltével azt kérdezte tőlem az öreg:

- Tán nem a számár jutott eszedbe?

- Most nem.

- Hát?

- A szüleim.

Egyszerre megértette, hogy mire gondolok, mert neki is arcába csapott az aggodalom. Megfordult, és abba az irányba kémlelt, amerre laktunk.

- Ne búsulj, a házak megvannak - mondta.

- Nem a házakat búsulom - feleltem.

Erre azt mondta, hogy aki hisz és reménykedik, annak félig győzelme van már a jóban; higgyünk tehát mi is, és legyünk teli reménnyel, s ebben a lelki állapotban induljunk el ismét bátorságosan. Ez a beszéd elolvasztotta a lábamat a földtől, s megállás nélkül és jó reménységben mentem hazáig. S csakugyan neki volt igaza, mert anyám és apám nemcsak életben voltak, hanem a kapuban vártak minket.

Úgy láttam azonban, hogy nem tudják, honnét szabadultunk.

- Hát itt nem járt a fergeteg? - kérdezte a názárénus.

- Hirtelen szél vala, elég nagy - mondta apám.

Többet nem szólott, hanem a távoli házakat kémlelte, az eget és a levegőt, s legfőképpen az utat, amelyen összevissza és szótalanul jártak az emberek, s egyik-másik megfutamodva. De anyám inkább törődött velünk, s elmondta hamar, hogy egyszer nagy recsegő zúgást hallottak, s morgott a föld is, mintha mindennek vége akarna lenni. Amikor ezt hallották, éppen a házban voltak, s bizony ijedtükben megkuporodtak.

- Meg te! - szólt belé apám.

Édesanyám csak egy intő mosollyal válaszolt erre, majd tovább folytatta a beszédet:

- Csak amikor elzúgott a nagyja, akkor jutott eszünkbe, hogy kifussunk, lám, mi lehet. De nem láttunk semmit, csak messze a falu felett egy fekete tornyot a levegőben, s az a fekete torony az égig ért, s veszettül forgott, innét is láttuk.

- No, mi onnét jövünk, abból a toronyból - mondta a názárénus.

Erre ránk nézett apám is; anyám pedig a kezem után kapott, és magához szorított.

- Onnét biza - szóltam én is.

- S ott ki az istennél voltatok? - kérdezte apám.

- Nagyapónál.

- S nála mért?

- Neki vittük a szamarat.

Csend lett utána, majd a názárénusra tekintett apám.

- Legalább magának több esze lehetne - mondta.

Gergely bácsinak nem az volt az első, hogy mentegesse magát, hanem így szólt:

- Egyéb baj van.

Apám kémlelve tekintett az öregre, mialatt édesanyám megrebbenve kérdezte:

- Micsoda?

- A fészek nincs meg.

- S édesapám?

A názárénus lehajtotta a fejét, de én bátran egyenesre álltam, és úgy jelentettem:

- Az Istenhez repült.

Anyám a fejéhez kapott, s a szeme tágra nyílván a levegőbe meredt, mintha megbénult volna mind a kettő. S ilyen megkövült állapotban egymás után háromszor mondta a szót:

- Meghalt.

A harmadikra felemelte a názárénus is a fejét, s azt mondta:

- Aki Istenhez repül, nem hal meg soha.

Olyan csend lett utána, mely félelmesebb volt a halálnál. Apám konok és lázadó arccal nézte a názárénust, s én összeszorított két marokkal vártam, hogy no most, most döfi átál éles-hegyes szemével az Igét. Anyám pedig senkire sem ügyelt, csak állott dermedten, és szinte látszott, hogy az erő és a meleg áruló módon és sűrű rajban hagyja el őt.

Biztosan éreztem, hogy a következő percben már valami rettenetes fog történni, de akkor az utca kanyarodójánál csoportban emberek tűntek fel, akik nagy piros csergében erősen emeltek valamit. Négyen tartották a csergét, s ahogy közeledtek, már azt is ki lehetett venni, hogy a cserge hálójában fekszik valaki.

Mintha sugallatra cselekedtem volna, egyszerre elkiáltottam magam:

- Hozzák nagyapót!

Mind a négyen megfutamodtunk arrafelé, de legelsőbben én érkeztem oda, s én láttam meg azt is leghamarább, hogy nagyapámnak nyitva van a szeme.

- Él nagyapó! - kiáltottam ismét, és lobogtattam a két karomat, s ebben a nagy örömben olyan ügyetlenül találtam ugrani egyet, hogy az egyik embernek a lába alá kerültem.

- Állj félre! - kiáltotta az ember, de akkor már térdre bukott, s a cseregének a széle kifutott a kezeiből.

Nagyapám pedig a hálóból az útra hengeredett.

Némelyek kacagtak, mintha játék lett volna; s mások megszeppenve nézték, hogy váratlanul mi történt. De hamarjában senki sem tudta, hogy mit szóljon, vagy mit cselekedjék. S akkor apám félrenyomott mindenkit, lehajolt, és nagyapámat az ölébe vette.

S akit négyen hoztak idáig, azt ő egyedül és könnyűszerrel vitte az ölében a ház felé. Ámulatában mindenki ott maradt az úton, csak éppen a mi, a háziak s az idegenek közül egy löcslábú ember aprítottunk utána. Anyám legelől és futva vitte az élet lobogóját, kinyitotta az ajtót, s két-három villanással már az ágyat is megvetette.

- Tedd ide! - mondta apámnak.

Apám odafektette, mi pedig úgy állottunk az ágy körül, mintha szegény nagyapám a mennyországba érkezett volna, ahol angyalok vesznek körül. A szeme most is nyitva volt, s még nagyobbra is, mint rendes életiben. Tiszta és könnyű fénnel nézett minket, legfőképpen anyámat s engem. Az arcján is nagy nyugalom ült, de a soványság és a viaszsárga szín még a nyugalmánál is nagyobb volt.

Szakállat is jó nagyot eresztett, amióta nem láttuk.

De szólni egyet sem szólt.

- Honnét hozták, János? - kérdezte apám a löcslábú embertől.

- Őt nálunk a kertből - felelte az ember.

- S oda hogy került?

- Ne kérdezd.

- De mégis!

Néhányat pillantott a löcslábú ember, majd körülnézett a szobában, mintha botot keresett volna magának, amivel elindulhasson a beszéd nehezebb útjára.

Apám odaszólt anyámnak:

- Adj neki egy pohár pálinkát!

Amikor édesanyám adni akart, hozzátette:

- Tölts nekem is!

Az apám pohara felé nehezen hajlott anyámnak a karja, de az alkalom olyan volt, hogy most apámtól sem lehetett megtagadni semmit.

- A csodatévő ne hagyjon el! - emelte fel a poharat a löcslábú ember, majd amikor megitta, leült a kályha mellé a székre, megtekergette a fejét, majd furcsán elkacagta magát.

Olyan kíváncsi voltam, hogy egy horgot szerettem volna sebesen a szájába vetni, hadd húzzam ki azzal belőle a szót.

- Nincs lehetetlen! - mondta az ember.

- Nincs - szólott apám is -, mert mindjárt sirítok egyet reád, ha nem beszélsz.

Ez az ígéret használt az embernek, mert így folytatta:

- Hát éppen a csűrkertben voltam, s a kaszajból⁶ szalmát húztam, hogy a marháknak rázottat csináljak. S ahogy húzom a szalmát, egyszer hallom, hogy valami csúful teszen, de mintha valamely nagy-nagy állat lett volna, aki bajba került. S éppen akkor nekem vicsorodott a szél is. Körültekintettem, hogy lám mi a nagy nyavalya lehet, de sok ügyeletre időm nem volt, mert hirtelen sötétség zúdult reám, bőgve s recsegve. Hamar én is a kaszaj tövibe kuporodtam, igende akkor már reámcsapott az istenítélete, s csak azt vártam, mikor halok meg. S ahogy erre várakoztam, egyszerre odavágott valamit a tomboló fergeteg, de nagy suppanással s egyenesen a szalma oldalába. A szalmát pedig, az egész kaszajjal, felkapta s elterítette a levegőbe. Csak én maradtam ott dísztelenül, s ismét az, ami odasuppant. Gondoltam, én ezt mégis megnézem, ha lehet. Nem mertem felállni, hanem mászva, mint a kicsi gyermek, odahúzódtam. Nézem, nézem: s hát egy deszkaágy van ott, s mellette egy ember kifordulva belőle. No de én abban a helyben úgy megijedtem ettől az embertől, aki a levegőből érkezett hozzám, hogy mozdulni sem tudtam. Hanem csak azt vártam, hogy most immár a nyavalya mikor tör ki. Éreztem is, hogy már facsarog bennem, de akkor megszólalt az ember, s azt mondta nekem, hogy ne féljek, mert ő Mózsi bácsi, innét a szomszédból. Így ismertem meg, hogy csakugyan ő, vagyis a te apósod.

Itt elhallgatott, s a melle kidomborodott a nagy szabadságban.

- Tölts még egyet nekünk, Márta! - mondta anyámnak.

Amikor ezt is megitták, apám a názárénusra nézett, s azt mondta neki:

- No, most vegye elé, amit tud!

- Én?

- Hát maga a szakértő!

Gergely bácsi a két térdére tette a két tenyerét, és így szólt:

- Az Isten dolgában nincs szakértelem.

- Hát mi van?

- Alázatosság.

- Szerencse is van - mondta a löcslábú ember. - Mert ha nem a szalmába vágta volna, akkor most mi egyebet beszélénk.

A názárénus azt felelte, hogy amit szerencsének nevez a löcslábú, az nem egyéb, mint az Istennek a bölcsessége. De a másik sem hagyta magát, s úgy összeakadtak az Isten dolgán, hogy nem tudták abbahagyni. S ahogy én hallgattam ezt a beszédet, egyszerre az jutott eszembe, hogy nagyapámat kéne megkérdezni, mert ezt a leckét mégis ő tanulta meg a legjobban, fent a levegőben. Belé is szóltam mindjárt a beszédbe, jó hangosan:

- Kérdezzük meg nagyapót!

Mindjárt vállalkoztam is, hogy a kérdező én leszek. Odamentem hát az ágyhoz, és azt mondtam:

- Nagyapó, hogy van ez a dolog?

⁶ kazalból

Mindenki nagy figyelemmel nézett oda, hogy mit szól az öreg. De nagyapám csak azt engedte, hogy a tiszta szemében fürödjem, s nem akart szólni. Gondolta anyám, hogy neki biztosan szólni fog, de őt sem tartotta nagyobbra az öreg, mint engem. S amikor egyéb dolgokat is kezdtünk kérdezni tőle, s azokra sem felelt semmit, akkor nagy ijedtség lepett el minket, mert arra gondoltunk, hogy a fergeteg kifacsarta belőle a szót és a hangot, s most immár örökre néma maradt.

Akkor sem mondott semmit, amikor a szalmás ember elment, és csendes nyugalommal köszönt neki.

Nagy szomorúsággal feküdtünk le.

De másnap reggel, amikor apámék az asztal mellett ültek, s éppen elhatározták, hogy ma doktort hozatnak, akkor váratlanul megszólalt nagyapám, és azt mondta végtelen nagy szomorúsággal:

- Nem kellettem az Istennek.

Odaugrottam az ágya mellé, s nagy örömben így vigasztaltam:

- Ne búsuljon, mert nekünk kell!

Anyám sem bánta egy szikrát sem, hogy az Isten nem fogadta magához az ő édesapját, hanem inkább azon jártatta az eszét, hogy mivel táplálhatná s erősíthetné egy kicsit. Mindent kitalált, amit egy szegény házban s falun lehet, s apám ebbe az egybe nem szólt belé. Sokat nem is szólhatott volna, mert húst semmiképpen nem akart enni nagyapám, s így amit elfogyasztott, az sok pénzbe nem került.

Egyedül azt nehezményezte apám, hogy az öreg nem kelt fel az ágyból. S egy kicsit igazat adtam én is apámnak, mert nem tudtam elgondolni, hogy miért fekszik valaki örökösen, ha folyton azt mondja, nem fáj semmije.

Már megjött a tél is, s akkor megkérdezte egy reggel apám:

- Most sem fáj semmije?

- Most sem - felelte nagyapám.

- Hát akkor mért heppedezik?

- Gondolkozom.

- S fenn nem lehet?

Erre már nem felelt nagyapó, s az apám arcáján pedig úgy láttam, hogy inkább ütne ő is, mint tovább tudakozódják. Így hát anyám lépett a helyébe, s kérdezni kezdte tovább:

- S min gondolkozik, édesapám?

- Én azon, hogy mit kéne csinálni.

- Hát ha felkel, akkor nem tud azon gondolkozni?

- Nem.

- S mért nem?

- Azért, mert akkor már csináltam valamit.

Amikor láttam, hogy apám folyton merkedezik s szenvedtetni anyámat, amiért az ágyunkba szakadt nagyapó, akkor én is mindent elkövettem, hogy kicsaljam az ágyból. De semmire sem tudtam menni. Gondoltam, a názárénushoz folyamodom, hátha ő tudna segíteni rajtunk, mint

ahogy sok más dologban is segített. Amikor azonban eléje járultam, s mondtam neki, hogy mit szeretnék, olyan bokros lett az istenes ember, amilyennek még sohasem láttam, amióta nálunk volt. Meg is mondtam neki:

- Jaj, Gergely bácsi, milyen fagy volt a reggel!

- Milyen? - kérdezte.

- Olyan, hogy a jámborságot az egész országban elvette.

Megértette jól, hogy miért példálózom, s így szólott hozzám:

- Egyszer megmondtam volt neked, hogy ki milyen úton igyekszik az Istenhez jutni. S emlékszel-e, hogy akkor némelyeket a kóbor kutyákhoz hasonlítottam?

- Emlékszem - mondtam.

- Nohát.

Megértettem én is, hogy nagyapámat kóbor kutyának tekinti, s egyszerre olyan indulat fogott el, hogy szerettem volna szembeszöknöi véle, mint a kóbor kutyának az unokája. De akkor összeszorítottam a számat, és azt mondtam magamnak: ha szellem vagy, uralkodjál a testen, és minden erőddel törekedjél arra, hogy megismerjed az igazságot! Így hát az eleven gyalázatra, ami nagyapámat érte, most nem feleltem semmit, hanem kimentem az istállóból, és elhatároztam, hogy ennek a két embernek a harcát, amit Isten lábai előtt folytatnak, igazsággal és okulással ügyelem meg.

Vártam tehát.

S végre valamivel karácsony előtt, megjött a nagy nap, mert nagyapám felkelt az ágyból és felöltözött. Közben nem szólott egy szót sem, de amikor készen volt egészen, akkor megköszönte apámnak a szállást s anyámnak a türelmes ápolást, s viszonzásul azt az ígéretet tette, hogy az egész bennvalóját rájuk fogja íratni, csak a haszonélvezetet hagyja fenn magának. Amikor apámék is megköszönték ezt neki, egyenesen az istálló felé indult. Hamar én is a nyomába szegődtem, hadd lássam, mit akar művelni. Hirtelen még arra is gondoltam, hogy itt verekedés lesz, de nagyapám csak kinyitotta az istálló ajtaját, s a küszöbről beszólt:

- Itt van-e az a názárénus?

- Itt vagyok! - mondta Gergely bácsi.

Nagyapám egy kicsi szünetet tartott, majd így folytatta:

- Hallom, maga két példányban van meg.

- Igen - felelte a názárénus. - Egy jóban, aki én vagyok; s egy rosszban, aki maga.

- Mert nem! - mondta nagyapám.

- Hanem?

- Egyben, aki itt van ebben a pajtában; s ismét egyben, aki odaáztat van nálam a pajtában.

Egyszerre elnevettem magam, mert a számár volt odaáztat a pajtában; ellenben a názárénus nem nevetett, hanem ami vére még volt, az mind az arcáját kezdte festeni. Neki sem volt azonban gyenge lelke, mert ahogy én legyőztem volna magamat, le ő is az indulatosságát. Közelebb lépett nagyapámhoz, s azt mondta:

- Vajon adhat-e valaki nagyobbbat, mintha önmagát adja? Vegye tehát és legyen a magáé a számár.

- Köszönöm - szólt nagyapám -, de a haszonélvezetet fennhagyom magának.

A názárénus folytatta:

- Haszon az lesz, ha tanul tőle; s az élvezet az özvegy emberé.

Ezzel megfordult, és visszament az ágyához a sarokba. Én is megfogtam nagyapámnak a karját, hogy jöjjön, s inkább feküdjék vissza az ágyba, hátha valami jobbat tudna most kigondolni. De többet nem tért bé a házba, hanem a kapu felé indult; s tőlem azzal vett búcsút, hogy holnap aztán keressem fel őt, mert egyet-más beszélőnivalója van velem.

Egész este azon gondolkoztam, hogy ezt a két vénembert megmagyarázzam magamnak. A megfejtést abban találtam meg, hogy amiképpen földi javakért vívnak egymással az emberek, ez a kettő is úgy harcol a mennyei vagyonért. Isten szerelmére törekednek mind a ketten, s mint akik egy és azon lényt szeretnek, olyan féltékenyek ők is, pedig az Isten egyszerre mindenkié lehet.

Új lángok éledtek bennem, és kezdtek játszadozni, hogy mi lesz ebből a harcból. Másnap tehát, amikor elindultam, hogy nagyapámat felkeressem, azt gondoltam, hogy először szót váltok a názárénussal.

- Megyek - mondtam neki.

- Hova?

- Nagyapámhoz.

Pillogtatni kezdett az öreg a fél szemivel, s ebből láttam, hogy van a begyiben valami.

- Nem mond semmit? - kérdeztem.

- Akartam - felelte.

- Mit?

- Csak annyit, hogy egyszerre két úrnak nem lehet szolgálni.

Erre nem számítottam, s gondolkoznom kellett, hogy mit felelhessek. Aztán megtaláltam az utat, amely igazán az enyém lehetett ebben a dologban, s így szóltam:

- Vajon az igazságot nem kell-e mindenütt keresni!

- Kell.

- No, lássa!

- Csak egy helyen nem - folytatta ő.

- Hol?

- Ahol biztosan nincs.

Megint gondolkoznom kellett, s egy kicsi idő múlva azt mondtam:

- Vajon ember tudhatja-e azt biztosan, hogy hol van és hol nincs igazság?

- Nem - felelt az öreg.

Hallgattunk, majd jól meggondolva hozzátette a názárénus:

- Ember nem, de a hit igen.

Éreztem, hogy ebben az egyben igazat mondott, de ugyanakkor tudtam azt is, hogy az én hitemnek még csak tavasza van.

- Vajon az oltovány nem hajladozik-e minden szélre, hogy erős és nagy fává nőhessen? - kérdeztem.

Lehajtotta a fejét Gergely bácsi, és azt mondta szelíden:

- Igazad van: menj tehát, és hajladozzál.

Ahogy mondta, elindultam nagyapámhoz; s útközben azon gondolkoztam, hogy vajon nem fogom-e ismét ég és föld között találni, új fészket építvén kemény télen is magának. De most az egyszer a gondolatommal nem jó helyen jártam, mert nagyapám bent volt a házban, s éppen hagymás tokányt készített magának. Mindjárt megéreztem a szagát, de azért leemeltem a fedőt is.

- Nagy fordulat van ebben a lábasban - mondtam.

- Nagy - felelte.

Úgy csillogott a szeme, mint egy szerelmes legénynek.

- S mért? - folytattam.

Nagyapám azt válaszolta erre, hogy volt ideje gondolkozni eleget az ágyban, s abban állapodott meg, hogy a sanyargatásban és a fészek-dologban helytelen úton járt. Ellenben az igazság ott van, hogy az embernek szüksége van saját magára, így hát jól teszi, ha erősíti a testét, mert annak erejével kell kikövezni az utat, mely aztán az igazsághoz vezet. Ezt a bélértését reám is mindjárt kiterjesztette, mert a tokányt együtt ettük meg, s bort is ittunk rá.

Az én arcom hamarosan és jól kigyúlt a bortól, de nagyapám is csillogott erősen a szakálla mögül. S amikor ezt a csillogást úgy kezdte eregetni felém, mintha én zsákmány lettem volna, akkor már tudtam, hogy az ő céljára készített ki engem.

- Most én kérdezek tőled valamit - mondta.

- Jó - feleltem.

Belém szúrta a két szemét, mint a vasvillát egy nagy darab húsba, s így szólt:

- Te a názárénusnak vagy-e az onokája, vagy nekem?

Rögtön törvényt tettem magamra, hogy még a bor és a tokány után is az igazságot fogom tekinteni.

- Testileg a maga onokája vagyok - feleltem.

- S hát lelkileg?

- Lelkileg az igazság onokája.

Jól megfeleltem, mert azt mondta nagyapám, hogy erre iszik egyet. S amikor ivott, így folytatta:

- Te még kicsi vagy, de én kezdettől fogva ügyeltelek téged, s jól tudom, hogy nem közönséges dolog az, aki te vagy. Egyszer-egyszer sugalmam is volt, hogy benned nem gyermeki lélek lakozik, hanem valami egyéb.

Ahogy hallottam ezeket, egyszerre különös nyugtalanság kezdett háborgatni, mert rettenve kellett látnom, hogy az én nagy titkomra rásütött az ő két csillaga. De Istenemre tekintettem akkor, és újból esküt tettem arra, hogy inkább háromszor halok meg egymás után, mintsem árulója legyek a szellemi testvériségnek.

- Hát mi lehetnék, ha nem gyermek? - kérdeztem.

- Kovász!
- Milyen kovász?
- A csillagokból.

Bámulva néztem rá, és együgyűen mosolyogtam, hogy valahogy félrevezessem, pedig remegett az egész testem, s én forrón feszültem benne, mert szerettem volna kiugrani a testemből, és világítva száguldani és hirdetni mindenütt, hogy kovász vagyok a csillagokból, aki meg fogom erjeszteni a népet, és megdagasztom az életre, hogy az Isten kenyere lehessen belőle!

De nem szólhattam semmit.

S amikor nagyapám is látta, hogy nem akarok az ő Illés-szekerére ülni, akkor alászállott a csillagokból a földre, és így folytatta a szót:

- S ne gondold, hogy én sem vagyok más egyéb, csak egy közönséges vénember, akit te nagyapádnak szólítasz. Mert bennem is van valami, amit nem lehet a sárba taposni; s az a valami még trombitálni fog a kurta embereknek, s igen még annak a názárénusnak is, aki el akar lopni tégedet éntőlem, ahogy a Jézus Krisztus testit el akarták lopni!

Ismét megivott egy pohár bort, s azt mondta:

- Várj csak.

Nagy örömöm volt, hogy ilyen tisztító tűzzel beszélt magáról, s másrészt a nyugalmam is nagyjából visszaszállott, mivel az én titkomról az ő útjára vitte a szót.

- S most mit akar csinálni? - kérdeztem.

- Ne félj, mert én azt kiterveltem - mondta nagyapám.

- De mégis!

Megereszkedett egy kicsit, s hozzám közelebb hajolt. Akkor mondani kezdte, hogy ő mindent jól tud, amit a názárénus elkövetett. Mert tudta azt is, hogy a feleségét még istenes korában is csalogatta; s tudja, hogy a kádár-csinálmányaival csak azt nem károsította meg, akit nem lehetett; s tudja, hogy csecsemőt akart ölni, mint Heródes, s tudja, hogy tömlőcben és tetvek között ült, s most...

- Bizony - bólogatott.

- Ez mind igaz lehet - mondtam én is -, de éppen a sok bűnnek és a nagy szenvedésnek és a sok megaláztatásnak köszönheti, hogy végre rátalált az igazság útjára, s felfedezte azt a kenőcsöt is, amivel most kenegetheti a szárnyát, hogy majdan és tévedés nélkül az Istenhez tudjon repülni.

Nagyapám egyre kondorodott, amíg mondtam ezeket; s amikor pedig béfejeztem a szót, egyszerre felugrott, és elkiáltotta magát:

- Ölni én is tudok! Tömlőcben sínylődni én is tudok! S csúfoltatni magamot én is tudom!

Ökölbe szorította a két kezét, kifeszítette öreg szíjas nyakát, és a mennyezetre nézve mondta:

- Isten, nyisd ki most a füledet, mert én vallani akarok! S azt vallom Neked, hogy eddig a közönséges úton jártam, kicsi bűnöket követtem el, és kicsi jókat cselekedtem. De most én is a bátrak útjára térek, és olyan bünt fogok elkövetni, amely Hozzád felkiáltson, hogy majdan a szenvedés poklának a fenekiről én is arcád elé repülhessek!

Egyszerre leejtette a fejét, és magába roskadva állott egy ideig, mintha lelke gyökeréig akarta volna megemésztetni ezt a fogadalmat. Aztán felém fordult, és reám mutatott az ujjával:

- Tanú vagy! - mondta.

Mivel nem szoltam egy szót sem, megkérdezte:

- Értetted-e?

- Igen - feleltem.

- Akkor mehatsz.

Felálltam, hogy hazainduljak, de olyan igen féltettem szegény nagyapámat, hogy az ajtó mellől visszafordultam, és azt mondtam neki:

- Egyet kérnék.

- Mit kérsz?

- Hogy nálam nélkül ne cselekedjék semmit.

Kutatva nézett sokáig reám, majd rászánta magát, és így szólt:

- Te erjesztettél meg engemet is, te kovász. Azért úgy lesz, ahogy mondtad. De ha bárkinek szólasz a mi dolgunkról, és elárulod a te nagyapádat, akkor ügyelj, mert nem a népet fogod megerjesztetni, hanem a földet!

Ezt megígértem neki, és kimentem a házból.

S amíg mentem hazafelé, annyi sok idő múltán úgy éreztem ismét, mintha fent lennék a csillagok között. De időközben nagyot változott itt is a világ, mert az én égi hazám, amely gyönyörű és békességes volt egykor, szintén viharok terhével volt most megrakodva.

2

Amikor otthon a kapuig értem, egyszerre tusakodva állottam meg. Most először az életemben olyanformát éreztem, hogy nem kíváncszom haza. Egyedül és titokban akartam megemésztetni, amiket nagyapám mondott; s attól is tartottam, hogy a felbolygatott arcomról esetleg meglátnák forrongásomat, aminek okát kérdenék. Jobbnak láttam tehát, ha még először elmegyek a mezők felé, s ott a földön és a fák között, akik úgyis alusznak már, egy kicsit csillapodom.

Ezt meg is tettem.

Így is megkérdezték otthon, hogy hol tekeregtem, de amikor megmondtam, hogy nagyapámat látogattam meg, s ő jól van, akkor többet nem bolygattak. Én is úgy viseltem magamat, mint máskor, de amikor belémentünk az éjszakába s lefeküdtem, a fekete habok ismét nagyapámról kezdtek bugyborékolni, s mindenféle vészes dolgokat súgtak a fülembe.

Különösen azt, hogy nagyapám meg fogja ölni a názárénust!

S mivel folyton magamban hordoztam az ő lázadó vallomását, melyet az Isten fülébe tett én előttem; s mivel hallottam az ő elszánt fogadalmát is, hogy valakit meg fog ölni: egy szikrát sem tartottam lehetetlennek a názárénus végveszedelmét. Azt gondoltam tehát másnap, hogy a titok megőrzése mellett mégis kötelességem beszélni Gergely bácsival, és hajlékonyságra inteni őt, mint vihar előtt a fát.

Felkerestem hát és azt mondtam neki:

- No, valami rossz álmot nem látott-e?

- Nem én - felelte.

Gondoltam, így talán mégsem lesz semmi baj, mert ez a názárénus annyit csiszolta és gyakorolta magát a halálra, hogy bizonyosan álmában is meglátta volna, ha nagyapám az életire akarna törni.

- Mért kérded? - folytatta Gergely bácsi.

- Csak; szokták - mondtam.

Hallgatott egy kicsit, s közben úgy vizsgált a fél szemivel, mintha többet akart volna látni, mint amennyit kettővel lehet.

- S mit mondott nagyapád? - kérdezte.

Jó lesz, gondoltam, ha egy cseppet a tekintélyemen is dolgozom, mert a két vénember között, ha ez így megyen, még egyszer nekem kell Salamonnak lenni.

- Azt mondta - feleltem -, hogy én nem is gyermek vagyok.

- Hát mi, te?

- Kovász.

- Micsoda kovász?

- Kovász a csillagokból, aki megerjeszti a népet.

Felfutott a szemöldöke a názárénusnak, majd visszaesett.

- Sokat tud nagyapád - mondta.

- Tud egyet-mást - feleltem én is.

Gergely bácsi kilépett a küszöbön, s ott széjjelnézett. Azután visszajött ismét, és azt kérdezte:

- S reám nem mondott semmit?

- Nem; csak vetekedik.

- Velem?

- Akivel érdemes.

- S miben vetekedik?

- A megtisztulásban.

Elgondolkozott a názárénus, de harag vagy irigység most sem látszott rajta, csupán nyugalanság.

- Fél-e tőle? - kérdeztem.

- Nem én! Hát kéne?

- Nemigen - mondtam.

Erre a nemigenre úgy felkapta a fejét, mintha valamivel eltaláltam volna. Jobbnak láttam tehát, ha inkább megmagyarázom neki a dolgot, ahogy tudom. Ebből a célból elmondtam, hogy mindenki csak örvendhet, ha valaki olyan mohósággal kívánja a jót, ahogy most nagyapám is. S ha ez így van, akkor az efféle ritka embernek az útjába töviset tenni nem szabad, hanem inkább

gyámolítani kell őt, mint a meginduló gyermeket. Igaz ismét, hogy furcsa ember ez az én nagyapám, de hát a názárénus, aki mindenkinél nagyobb mester az istenes dolgokban, nagyon jól tudhassa, hogy éppen a java emberek nem e világból valók, vagyis földi tekintetre furcsák. Ha úgy volna, hogy ezt a legnagyobb mester sem értené meg, akkor tegyünk le mindenről, mert nincs kihez folyamodnunk.

- Igaz-e? - kérdeztem.

Bólogatott a názárénus, és megígérte nekem, hogy többet sohasem fog ellenkezni nagyapámmal. S amit ígért, azt bé is tartotta, mert attól a naptól kezdve se nem beszélt, se nem cselekedett semmi olyant, ami a lelki háborúságot a családban felszította volna. Ellenben nagy szorgalommal s egész nap a műhelyben dolgozott, amit apámmal együtt alapítottak volt, s amiből nemcsak hasznos portékák kerültek ki a mi házuk számára, hanem pénz is. Ez a téli jövedelem apámnak is többet használt, mint a prédikáció; igaz, hogy nem olyan irányban, ahogy a názárénus szerette volna, mert édesapám örökké csak a pénzt és a vagyont akarta gyarapítani.

Én is sokat voltam a műhelyben, mert szerettem faricskálni, s kitalálni mindenfélét, amit fából meg lehetett csinálni. S azonkívül a szót is lestem, amit apám s a názárénus váltottak egyszerűen. Ilyenkor elgondolkoztam azon, hogy milyen különös ember is az én apám, mert van úgy, hogy egy darab ideig folyton csak mogorván gondolkodik, és nem szól, s nem is igen dolgozik; máskor pedig hetekig csak erős italokat ihatnék, s olyankor mindenkit meg akar ölni, s kiirtaná az egész világot, a népességével és az Istennel együtt; majd utána úgy esik belé a megbánásba, mint egy feneketlen, fekete tóba, s csobbanva és zokogva merül el benne, s úgy sajnáljuk, hogy valósággal gyászoljuk; s azután ismét olyan idő következik, amikor folyton csak dolgozik, s a háztájából erős és győzelmes hazát csinál, s a birtokból ígéret földjét.

Most éppen a vagyonért esett kétségbe.

S erőnek erejével azt akarta, hogy más is olyan legyen.

Hallgatott a názárénus, amíg lehetett, de az egyik alkalommal, amikor én is a műhelyben voltam, tovább már nem tűrhette, hogy apám örökösen csak a vagyont fűjja.

- Igende Jézus Krisztus mit mondott volt? - kérdezte szelíden.

Apám abbahagyta a faragást.

- Mire nézve? - szólott.

- Akik gyűjtenek a magtárakba.

Ismét hozzácsapott apám a fához, és azt mondta:

- Rég volt!

Reám nézett a názárénus, hogy én nem segíthetnék-e neki; s mivel a pénzt és a vagyont én sem állhattam a trónuson, így szóltam:

- Az Isten is rég mondta volt, hogy menjete és szaporodjatok: s ma is szaporodnak az emberek.

Apám szembefordult velem.

- Amikor megszorítottam veled az emberiséget, kicsaptalak-e téged a mezőre, hogy ott legeljed a liliomokat?

- Nem - feleltem.

- Hát most kicsapjalak-e?

- Most se.

- No, akkor elég legyen.

Jobbnak láttam csakugyan, ha elhallgatok; de a názárénus sem vágyakozott erősen arra, hogy a téli mezőkön a hó alól liliomokat kotorásson elé, mert szintén nem szólott egyet sem. S mintha nemcsak a műhelyben, hanem egyebütt is az apám csillaga uralkodott volna most, nemsokára megjelent nagyapám, s az ajtóban azt a kinyilatkoztatást tette, hogy a törvénynek megfelelőleg átalíratta a bennvalót, ahogy megígérte volt. Apám egyszeribe letette az ácsoló szekercét, s egyenesre állott, mint egy tábornok előtt, s így szólt:

- No, apám, ha valamikor vétettem volna maga ellen, most legyen semmis. Azonkívül pedig az egész család nevében köszönetet mondok; s menjen bé a házba, mert Márta megkínálja valamivel.

Nagyapám azt felelte, hogy azok bántják egymást, akik együtt élnek; de hát ha édesapám agyonütötte volna őt, úgyis reá maradt volna a bennvaló. Kínálást pedig nem vár, s bé sem megyen a házba, mert neki van, ahova bémenjen.

Apámnak nem esett a legjobban, hogy mint a téglákat, olyan hidegen, egyformán és nagy darabokban rakta egymásra az öreg a szót, de hát most gyarapodó szakában volt édesapám, s tán még a számárra is felült volna egy bennvalóért.

- Akkor lássa! - csak ennyit felelt kurtán.

Ahogy szerető unokához talál, úgy néztem nagyapámat, de hiába igyekeztem egy kicsi jókedvet kicsiholni belőle, mert csak állott komolyan és szótalanul, mintha valami hivatalt töltött volna bé. S amikor végre megmozdult, akkor is olyan furcsát cselekedett, hogy a békességet, amivel én a názárénust megtöltöttem volt, könnyen felboríthatta volna. Ugyanis felvette a cölöstokot, kinyitotta, és odalépett a názárénus mellé.

- Egyet se mozduljon! - parancsolt reá.

Gergely bácsi szót fogadott neki; s akkor nagyapám megmérte a szakállát.

- Hét cól! - mondta.

Azután megmérte a magáét is, majd így szólt:

- No, ebben alól maradtam.

Azzal letette a mérőszerszámot, és kiment a kapun.

- Díjat nem ada magának - mondta apám a názárénusnak, aki nevetett egyet, és azt válaszolta, hogy nagyapám nem egészen bolond. Erre én is rászóltam hirtelen:

- Nekem mit ígért volt?!

- Nem hágtam átal, amit ígértem! - mondta Gergely bácsi.

- Nem, de már nekifutamodott - feleltem én is.

Apám megkérdezte, hogy miféle egyességről beszélünk, mire a názárénust illette a szó. S ő el is mondta a mi dolgunkat úgy, ahogy volt; s arra apám is elismerte, hogy én helyesen gondolkozom, mert örökké annak kell engednie, aki okosabb. Gergely bácsi jól ismerte az apám természetét, mert egy kérdéssel úgy megszorította, hogy még én sem tudtam segíteni rajta. Azt mondta ugyanis, hogyha örökké az okosabbik szokott engedni, akkor apám feleljen meg neki arra, hogy okosnak tartja-e saját magát.

- Ezt mért kérdi? - nézett oda édesapám.

- Én azért - felelte a názárénus -, mert ilyenformán kétféle ember van: az okos, aki enged; s ismét a buta, aki nem enged. Lám, te melyik vagy!

Apám süllögött magában egy kicsit, majd így szólt:

- Ügyeljen, nehogy igen sokat találjon tudni!

Gergely bácsi nem ijedt meg, hanem odafordult hozzám:

- Hát te mit mondasz, kicsi Mátyás?

- Nem tudom, mit mondjak.

Apám rám fenytett rögtön:

- Mindjárt megtanítlak!

Egyszerre ismét lobbott vetett az indulat bennem, mert mégsem volt igazság, hogy én takargatom őt, s ő pedig rúg egyet rajtam.

- Az okos enged - mondtam.

- Mindjárt kettőbe váglak!

- Csak kettőbe?

Ahogy ezt kimondtam, olyant kiáltott reám, hogy még a názárénus szakállja is megmozdult. Én többet nem feleltem neki, hanem beláttam, hogy itt az igazság helyett apát találtam, s kijöttem a műhelyből. Egyenesen anyámhoz mentem, s azt mondtam neki, hogy én most költözöm át a nagyapámhoz, mert itt nem létezhetem, ha bátor és igazságos akarok maradni.

- Várj egy kicsit, lám! - mondta anyám.

Azzal elment egyenesen a műhelybe, s így szólt apámhoz:

- Te mért nyomorgatod ezt a legénykét?

- Az enyim - mondta apám.

- S ha nyavalyatörős lesz, akkor kié lesz?

- A tiéd.

- S az enyim mért?

- Apád miatt.

Egyszerre sírva fakadt anyám, mert semmi sem esett olyan rosszul neki, mint éppen az, hogy az apja betegségét felhánytorgassák. De akkor én, aki mögötte álltam, megfogtam a szoknyáját, és húzni kezdtem, hogy menjünk el innét. El is mentünk bé a házba, s egy darabig ott sírtunk ketten, hogy mi milyen szerencsések lehetnénk, ha apámnak nem volna ilyen természete. Mégis azt mondtuk, amikor jól kisírtuk magunkat, hogy nem megyünk el a házból, mert szegény apám is biztosan jobban szeretne szelíd lenni, csak hogy az ördög, aki belészorult, nem akarja engedni. Ebben igazunk is volt, mert a názárénus olyan belátásra bírta, hogy nemsokára felkeresett minket a szobában, és így szólt:

- Több eszetek lehetne, mint nekem!

S mindjárt lett is annyi, hogy az olajágat vízbe tettük; s apám pedig további kiengesztelésül megígérte, hogy mihelyt annyira ereszkedik az idő, az édesanyám kérését teljesíteni fogja. Vagyis átmegyünk nagyapámhoz, s amit a sávós fergeteg rontott nála, azt helyrehozzuk; s új

fedelelet csinálunk a csűr tetejére is. S hogy ne szenvedjünk semmi késedelmet, mindjárt abba kezdett járni, hogy tetőzetfát faragjanak, és léceket vágjanak, s megrendelte a cserepeket is. Így aztán minden készen volt, s amikor az első igent mondta a tavasz, mindnyájan felkerekedtünk, s úgy indultunk el, mintha ki tudja hova mennénk. Még a kutya is velünk jött, de az nem volt olyan csoda, mint a názárénus, aki akkora kereszténnyé nevelte magát, hogy bátor volt az oroszlán barlangjába jönni. Ezt útközben meg is mondtam neki, hogy magasztaljam őt. De a názárénus azt felelte nekem:

- Messze van a te nagyapád az oroszlántól!
- Mi van messze? - kérdezte anyám, aki csak fél füllel hallotta a szót.
- Nagyapám az oroszlántól - feleltem.
- Milyen oroszlántól?
- Aki megette a Gergely bácsi rokonait.
- Miféle rokonait, te?
- Akik voltak neki a keresztény ántivilágban.

Vidám és repdeső szavaim olyan jólestek a názárénusnak, hogy kacagni kezdett, pedig az nagy ritkaság volt nála. Anyám is azt gondolta, hogy csak az eszünket üzzük így kikeletkor, s boldogan reánk hagyta a mulatságot.

Így érkeztünk meg a nagyapám udvarára; s ott a ház előtt kiáltott egyet apám, mire nem a házból, hanem az istállóból lépett elé nagyapám.

- Hát maga ott micsinál? - kérdezte édesanyám.

Az öreg jól megnézett minket, hogy a názárénussal együtt milyen sokan vagyunk, s így fogadott:

- Megitattam a Lázárénust.
- Kicsodát? - kérdezte anyám.
- Én a Lázárénust.
- Hát az ki?
- Az a számár.

Megfogtam a Gergely bácsi ujját, nehogy megfutamodjék visszafelé; s intettem is neki, hogy ne vegye számba, amiket nagyapám mondott. Amíg én ezt csináltam, azalatt apámnak is végigfuthatott az eszén, hogy ez a csúfolkodás mégis igen hirtelen van, mert szúrósan azt kérdezte az öregtől:

- Úgy nem lehetne, hogy ilyeneket ne mondjon?
- Mit csináljak, ha úgy hívják! - nevetett nagyapám, majd hozzátette: - Más sem szégyelli a nevét.

A szegény názárénusnak csak a szárnyai hiányzottak, mert különben angyalnak kellett volna tekintsük, olyan békésen felelte:

- Azért jöttünk, hogy fedelet húzzunk.
- Hova?
- A számár fölé.

- Megengedjük mind a ketten - felelte nagyapám.

Erre leraktuk a szerszámokat, és felosztottuk magunk között a munkát. Vagyis anyám és én az udvart rendeztük helyre, mert nagyapám a fergeteg óta még egy forgácsot sem tett tovább; apám s a názárénus pedig a csűrnek láttak neki. Olyan jól haladtunk, hogy az udvarból egy nap alatt tükröt csináltunk, s a harmadik nap estefelé már a csűr fedelén is állottak a cserepek.

Mind az udvarra gyűltünk, és gyönyörködve néztük onnét a szamár hajlékát, amely olyan volt így a friss veres cserepekkel, mint egy óriási tüzes lilium. Láttára még nagyapámnak is úgy felbuzgott a kedvessége, hogy egy veder bort vásárolt, s megsüttetett egy egész bárányt. S azután reánk parancsolt, hogy mindezt áldomásra bé kell kapni. Nem tudta azonban, hogy mit beszél, mert a názárénus sem bort nem használt, sem a húst meg nem ette; s mi pedig négyen hiába vitézkedtünk, mert a báránynak a fele még megvolt, amikor feltartottuk a kezünket, s azt mondtuk, hogy megadjuk magunkat.

De a borból több elfogyott, mint amennyi kellett volna; s az sem biztatott semmi jóval, hogy ezáltal éppen nagyapám került Noéval a legközelebbi rokonságba. S nemhiába féltünk egyre jobban attól, hogy a hóharmat megüti a békességet, mert az öreg addig s addig buvákolt a szavaival a hegyekben, amíg kiérkezett a síkságra egyszer, s akkor a názárénushoz így szólt:

- Azt beszélik, hogy maga fűj az Isten búzájában.

- Nem hazudnak, akik azt beszélik - felelte a názárénus.

Nagyapám kicsire húzta a szemét, s úgy folytatta:

- Hát akkor mit mond a pittypalatty: van-e lelke az embernek?

- Van!

- S hol megyen ki belőle?

- Kinek, hol.

- Teszem fel, magának.

Amikor idáig hegyezte nagyapám a szót, Gergely bácsinak egyszerre elszomorodott az arca, majd a szégyen pírja festette bé, hogy ő mibe keveredett. Én is erősen resteltem, hogy így kapjon hálát a názárénus, amiért jó szívvel dolgozott három napig. Nem sokat gondolkoztam hát, hanem felálltam az asztal mellől, és megindultam az ajtó felé.

- Hova mész? - szólt utánam édesanyám.

- Megyek a nagyapám temetésire - feleltem.

Egyszerre észbe kapott az öreg is, mert arra kért, hogy egy kicsit menjek vissza. S amikor visszamentem, érzékenyedve megkérdezte tőlem, hogy miért akarom eltemetni őt. Erre azt feleltem, hogy el kell temetni azt, aki magára idézi a halált; márpedig aki a saját házában és dolgos vendégével szemben úgy viseli magát, ahogy nagyapám a názárénussal, az énelőttem a sírját ássa.

Amíg ezt mondtam s még azután is, elmerülve nézett engem az öreg; majd az arca fájdalomba s a szeme könnybe lábadt. Végül megsimogatta az arcomat, és a szívével küszködve így szólt:

- Téged megkoronáztalak volt, mert amikor te beszélsz, azt nem a földön készítették. Mondd meg tehát, hogy mit cselekedjem.

Úgy éreztem, hogy az igazság és az ítélet van a kezemben, amelyet a békesség nevében kell gyakorolnom. Azt mondtam tehát, hogy semmi egyebet ne cselekedjék, hanem üljön a názáréus helyére, s a názáréus pedig üljön az ő helyére. Amikor ezt megtették, így folytattam:

- Most pedig az egyiknek a helyén teremjen áldás, s a másik helyen szóljon a fűrj!

Mindnyájan örömbbe csordulva nevettek, hogy én miképpen bíraskodtam; s többé nem történt semmi baj, hanem vidámságban töltöttük az estét, s utána olyan jól aludtunk, ahogy megérdemeltük. A názáréusnak jutalmul még az Isten is megjelenhetett álmában, mert másnap vizsgálni kezdte erősen a kertet, majd kijelölt egy darabka helyet, és engedélyt kért apámtól, hogy oda valamit építhessen. Mivel apám nemcsak szerette őt, hanem a jövedelmező dolga után, és a nagy ajándékpénz miatt gazdatársának tekintette, így szólt:

- Csináljon, amit akar.

S akkor a názáréus egy furcsa hajlékot kezdett építeni, amilyent én még nem láttam soha. Mintha egy óriási nagy tojást akart volna belétenni, olyan alakú volt s a tojás butábbik végénél magos ajtónak hagyott helyet. Ablakot sokat irányzott elé rajta, s azok is mind keskenyek és hosszúkások voltak. Az egész magosra és meredeken felfelé indult, mint a torony.

Hetekig tudtam várni, hogy a tervébe beléavasson, de mivel ekkor sem szólt, egyszer megkérdeztem:

- Hát ebből mi lesz?

Sohasem láttam olyan büszkének, mint abban a percben.

- Ebből is fészek! - mondta.

A nyár beállott volt már, amikor készen lett egészen. Padok állottak benne, mint a templomban, s elől a fejiben egy kicsi asztal, amelyen egyedül a Biblia feküdt. Ámulattal néztük, hogy milyen fészket tudott az Istennek emelni; s nagy híre ment a faluban is a kicsi vad templomnak, és egyre-másra jöttek az emberek, hogy megtekintsék. Még nagyapámat is úgy felcsigázta a hír nagy áradása, hogy az egyik napon átaljött, és töviről-hegyire megvizsgálta, mit tudott a názáréus. Igen tetszhetett neki, mert nem szólt semmit, hanem csak forrt magában; s még a házba sem jött bé, úgy indult némán lázadva hazafelé.

Gondoltam, én ezt mégsem hagyom annyiba, s utána mentem az útra.

- Hát nem szól, egyet legalább? - kérdeztem tőle.

Reám sem nézett, hanem mély keserőséggel csak ennyit mondott:

- Eredj, bújjad a názáréusodat!

De amikor látta, hogy erősen és igazságtalanul ütött az orromra, s hogy én attól vissza akarok fordulni, akkor hozzátette:

- Készülj, mert közelebbről mi is csinálunk valamit.

Attól a naptól kezdve úgy éltem, mint egy nagy halom parázs, amelyik bé van takarva, s amelyik minden kicsi szellőre valahol pirosra izzik. Mert tudtam, hogy nem kicsi dolog lesz, amit nagyapám csinálni fog. Talán mégis megöli a názáréust, gondoltam azt is; vagy felgyújtja a kicsi templomot; esetleg még annál is valami nagyobbat követ el, minek folytán mi törvényre kerülünk valahányan, s a falu emlegetni fogja, ameddig csak él egyetlen ember benne!

Gyötörtem magam, s úgy vártam.

Végre elérkezett a rettenetes nap, és soha el nem tudnám felejteni, hogy éppen Szent István királynak a napja volt. Rekkenő meleg kínozott mindent, s amikor legnagyobb volt a forróság, éppen délebed után, titokzatos ábrázattal megjelent nálunk nagyapám, s azt mondta nekem:

- Most gyere!

Amikor kimentem véle a kapun, hát ott vár minket a számár is.

- Hova megyünk? - kérdeztem.

- Megjártatjuk a szamarat - mondta, és rejtelmesen hozzátette: - S még valamit megjártatunk.

A kaszálók felé indított el, hátra a víz mellett. Mi ketten elől mentünk, s a számár utánunk ballagott a nagy melegben. A szívem erősen dobogott az izgalomtól, de amíg a ciheres⁷ erdő szélire nem értünk, addig nem kérdeztem semmit. Akkor azonban nekiszegeztem a szót:

- Most vallja ki, hogy a számaron kívül mit jártatunk meg?

Nagyapám lehajolt, és a csizmája szárából azt a kést húzta elé, amivel egyidőben a názárénust akarta volt megölni. Marokra fogva, és a hegyivel felfelé a szemem elé tartotta a kést, és elszánt ábrázattal csak ennyit mondott:

- Ezt!

S abban a pillanatban magamtól ijedtem meg a legjobban, mert mint a rettenetes éhségben a húst, úgy éreztem én is, amit tenni akarunk.

- S kit? - kérdeztem fojtottan én is.

- Alajost.

- Hát itt van?

- Kaszál, itt a ciheresben.

- Szent István napján?

Eltette nagyapám a kést, s utána ezt mondta:

- Az ő szent nevében fogjuk kioltani a pogányt. Mert ő bicskázta volt meg édesapádot.

Ahogy éppen tovább akartunk indulni, nyugat felől mélyen és tompán dörgött az ég. Két fa között arra tekintetem, s mint a réteges acélhegyek, úgy nyomultak ott a felhők. Nagyapám ügyet se vetett a dörgésre, s a nyomuló acélhegyeket sem tekintette meg, hanem a borzalomnak és a gyönyörűségnek a keveréke uralkodott el az arcán. S így kiáradva mondta nekem, hogy a gyilkosság után egyenesen a csendőrökhöz megy, hadd vigyék rögtön a sötét tömlőc fenekire, ott aztán hadd rugdossák őt, éheztessek és tetvekké mászassák, mert ő szenvedni akar, s a rettenetes szenvedésben kiokádni magából minden gyarlóságot, hogy könnyűre tisztulhasson, és a bűnnek bogos fája helyett szárnyakat nyerhessen.

Közben hosszan és morogva dörgött ismét az ég.

- Előbb a mi helyünkön egy kicsit meghúzódnak - mondta nagyapám.

Csakugyan volt a közelben egy ciheres kaszálónk, amelyen a szénaboglyák még ott állottak. De mire megérkeztünk volna oda, már a felhők iramot vettek, és az égtől elszakadva mind a föld felé zúdultak, és megvadították a szeleket, s úgy kergették maguk előtt.

- Látod-e, még az Isten is ítélkezni akar! - szólott nagyapám.

⁷ bokros, cserjés

Ez igaz, gondoltam, csak éppen az nem bizonyos, hogy ki felett. De ezt nem mondtam nagyapámnak, inkább arra figyelmeztettem, hogy a szamarat valamelyik fához kössük meg, mert a füleit már felállította és úgy borzolódik, mint amikor a sávós fergeteget jelentette volt nekünk. Az öreg azt felelte, hogy inkább magunknak válasszunk menedéket, minthogy a szamarat rabságra vessük. Nem is tehetünk volna egyebet, mert percek alatt a fák tetejére omlottak a felhők, és minket egy boglya töviben lenyomtak a földre. S ahogy odakuporodtunk, már megömlött a zápor, és csattogni kezdett az ég; s a szamár bébújt a sűrű ciherbe, s a fák recsegni kezdtek, majd nem messze tőlünk derékba roppant az egyik, s miközben inogva esett lefelé, hasítva belécsapott a villám.

Egyszerre a földre kaptuk mi is a fejünket, mintha beléje akartunk volna bújni, mint a férgek.

- Élsz-e? - kérdezte nagyapám.

- Még igen - mondtam.

S ezt egymás után folyton mondhattam volna, mert a villámok egyre-másra reccsentek felettünk, és hasogatták a fákat, a földet és a mi reményeinket, hogy élve maradhatunk. Mire aztán feltámadhattunk a földről, már biztosra gondoltam, hogy a nagyapám letett a szándékáról. De még a vihar nál és a villámoknál is erősebb volt az ő eltökélése, mert kifacsarta az ujjasából a vizet, és azt mondta nekem:

- Most gyere!

Megindult elől s én utána.

Nemsokára egy nagy tisztásra értünk, melynek a közepében egyetlen sugár magos cserefa állott. Amikor ezt a fát eléggé megközelítettük volna, nagyapám elévette a kést, és a fa alá mutatott, ahol egy embert láttam hosszan elfeküdve. Mind közelebb és közelebb mentünk, majd rákiáltott nagyapám a heverő emberre, hogy álljon szembe velünk, mert nem akarta orvul ejteni el.

- Alajos, hé!

De Alajos meg sem mozdult.

Amikor a harmadik kiáltásra sem akart megijedni tőlünk, nagyapám odament, hogy megrázza, hátha aluszik. Ahogy azonban hajlott volna föléje, az arcába talált tekinteni, amely a földbe beléromolva feküdt, és megfeketedve.

Az öreg hátratántorodott, egészen kifutott a formájából, és így szólt:

- Ezt elütötte előlünk a villám!

Szörnyülködve néztem én is a megfeketedett embert, és azt gondoltam, hogy az Isten útjait valóban nem lehet kiszámítani. Nagyapámnak pedig azt a tanácsot adtam, hogy az Isten előtt tegyük le most a fegyvert. Ezt ő még is fogadta rögtön, mert a frissen kaszált rendek közé elhajította a kést, s utána pedig azt mondta, hogy igyekezzünk embereket lármázni össze, hadd takarítsák fel Alajost, és szállítsák el haza.

Sokáig tartott, amíg embereket tudtunk gyűjteni, akik aztán szekeret is kerítettek. De mire nyugodott volna el a nap, két ló már vitte hazafelé és a ravatal felé Alajost, s tömérdek ember kísérté sírva a szekeret. Én a számaron ülve követtem ezen az útván, mert így akarta nagyapám, ki viszont a Lázárénust vezette.

S attól kezdve még többet járogattam az Isten kertjébe, sőt ősszel az iskolába is, ami ismét nagy fordulatot jelentett az életemben.

Ez a fordulat nem indult a legjobban, mert veszekedéssel kezdődött. Anyám szerint ugyanis a szokás és az illendőség úgy kívánta volna meg, hogy engemet is édesapám vigyen béíratni, s amikor ezt mondta, apám így felelt rá:

- Vigyed csak te!

Ennyiből is láttam, hogy az iskola küszöbét apám mellett nem lépem által, s azért titokban megmondtam anyámnak, hogy ne erőltesse a dolgot. De amikor eljött az indulás reggele, édesanyám mégis szerencsét próbált ismét. Erre apám kicsapott egészen a medréből, és szidni kezdte az iskolát, hogy a tűz lángja égje el ott, mert neki úgy sem jutott annyi belőle, amennyit esze és vágyai szerint megérdemelt volna. Menjünk tehát nála nélkül, ha akarunk s ha nem, akkor maradjunk otthon; vagy kiteszen úgy a házból, hogy iskolát én életemben nem fogok látni.

Így történt, hogy édesanyám sírva indított el a nagy útra, de mire a helyszínre értünk volna, már megjött. S mintha semmi sem történt volna, úgy állított az asztal elé, amely az iskolának a belső termében volt, az út felőlben. Egy fiatal úri kisasszony ült a nagy könyv mellett, amelybe mind belékerültünk, akiket odavittek. Mialatt sorsunkra vártunk, anyám odasúgta nekem, hogy ez a kisasszony fog tanítani engem, mire én is jobban kezdtem nézni a lányt, kinél szebbet odáig nem láttam volt. Dús rozsdaszínű haja volt, nagy ragyogó égszínű szeme és a hosszú finom nyakán vékony aranylánc, melyen kicsi aranykereszt csüngött.

Szűzmáriát is éppen így képzeltem volna el, ha ezen valamikor gondolkoztam volna.

Úgy rajta ragadt a szemem, hogy egy darabig egyebet nem is láttam; s csak később vettem észre, hogy a kisasszony mellett jobbról ott ült a pap és balról egy nevetgélő, eleven fiatalúr, aki a kántortanító volt. Maga a pap sem volt idős ember, de nagy tekintélyt sugárzott reánk, úgy tartotta erős barna fejét, melyben a fehér foga és a fekete szeme egyaránt villogott.

Minden szülő neki jelentette a gyermeket, s ő átaltette a kisasszony fülébe, hogy az írja.

Amikor mi következünk a sorban, s édesanyám jelentette a nevemet, a pap rám nézett barátságosan, s azt kérdezte:

- Te vagy az, aki mindent tudsz?

- Éppen most veszem észre, hogy semmit sem tudok - feleltem.

Egyszerre nagy tekintettel néztek reám mind a hárman, majd a pap tovább folytatta:

- Mire mondod ezt, te?

- Én arra - feleltem -, hogy a tanító úrról sem tudtam, hogy ilyen megnyerő módon létezik; sem a kisasszonyról, hogy lesz kinek a gyönyörűségét csodáljam; s nem tudtam aztán azt sem, hogy a szeplős elment.

- Micsoda szeplős?

- Hát a tisztelendő úr, a másik.

A szülők és a gyermekek s ők hárman is mind nevettek, de én egy kicsit megijedtem, hogy a szeplős pap emlegetésével helytelenül cselekedtem. De nem történt semmi baj, mert a pap megelégedett a jókedvvel, amit támasztottam, s nem kérdezősködött többé.

Anyám olyan boldog volt, hogy én máris nevezetessé tettem a pap előtt magamot, hogy a házi zordonság ellenére is elbeszélte apámnak, ami történt. De apám nem szerethette valami erősen az úriembereket, mert azt mondta nekem:

- Ügyelj, mert miattuk magadnak szerzed a bajt.

Akkor még nem gondoltam, hogy egyszer igaza lesz, de nem gondoltam én egyebet sem, csak vártam minden este, és vártam minden nyughatatlan éjszaka, hogy végre felvirradjon a nap, s én mehessek az iskolába, s ott láthassam Mária kisasszonyt, mert őt csakugyan úgy hívták. S Isten megadta azt a nagy szerencsét is nekem, hogy egész délelőtt és délután is nézhettem őt, mert az első s a második osztályt mind ő tanította, fiúkat és leánykákat egyaránt. Én ott ültem a második padnak a szélén, s mellettem Orbán Jánoska, aki kedvemet kereső legjobb barátom lett, s akivel haza is együtt jártam, mert nem messze lakott tőlem. Illatos és örökös tűzben ültem ott, s miközben vetettük a sok betűt egymás után, és tanultuk az apró számolást, én egyre csak azt áhítottam, hogy bárcsak szolgája lehetnék Mária kisasszonynak, hadd láthatnám még ennél is többet. S bárcsak vethetném meg én az ágát, amibe virágot tennék, s költhetném fel szép reggeleken én, amikor friss tejet adnék neki, vagy esetleg mézes kenyeret, ha azt jobban szereti. Így is neki hordtam, ami virágot még a mezőn vagy a házi ablakokban megcsíphettem, s ő azokat az iskola asztalára mindig pohárba tette, s onnét elvitte haza, szép finom kezében gyöngéden tartva, mintha égi csodálatomat vitte volna a paradicsomba, ahol csak ő lakott egyedül, s Ádámja nem volt.

De más nyáron teremtett neki az Isten, aki ebben az egyben sohasem volt irgalmas hozzám.

Hanem addig még egyéb baj is történt, ami az egész családot sújtotta, s amit nagyapámnak köszönhattunk. Először csak a hírt hozogatták, hogy az Alajos temetése óta szegény nagyapám a házába húzódott, és éjjel-nappal ott emésztí magát, mint egy börtönben; de aztán hetek múlva egyszer kijött a házából, s egyenesen a csendőrségre ment, s ott azt kinyilatkoztatást tette, hogy Alajost ő ölte meg. Azt hitték a csendőrök, hogy íme egy bolondot hallanak beszélni, s mindjárt lehívták édesapámat, hogy szabadítsa meg őket az öregtől. Igende nagyapám ott szemibe mondta még apámnak is, hogy bizony ő a gyilkos; s olyan kerekre elbeszélte a mi Szent István napi hadjáratunkat, hogy az őrmester valami hitelt mégis adni kezdett a szónak, s nagyapámat vizsgálatba tette.

Másnap én sem láthattam Mária kisasszonyt, mert a csendőrök nagyapám mellé ültettek egy szekérre, és elvittek b é a városba, ahol a bíró elé állítottak minket ketten, s amiket mondtunk, azokat valami írnok mind felírta. Nagyapám itt sem gondolta meg a dolgot, hanem a tömleceket követelte magának. S mialatt bizonygatta, hogy Alajosnak ő mutatta meg az utat a másvilágra, én úgy éreztem, hogy a kés felettem is villogni kezd, mert valójában én is fellázadtam volt az Alajos élete ellen. De a másik pillanatban éreztem azt is, hogy néha maga az Isten is öl és pusztít, ha igazságot teremteni másképpen nem tud, s én ebben az érzelemben sem vagyok más, csak az Isten vad fia. S a következő percben a fogadalom ereje igazott le engem, amelyet nagyapámnak tettem volt, hogy neki soha árulója nem leszek. Választanom kellett tehát, hogy mit feleljek, amikor engemet is megkérdez a bíró; s akkor én megküzdöttem a testemmel, amely vinnyogva félt a büntetéstől; s meg a véremmel, amely nagyapámnak és a családnak a védelmét kiáltotta; s meg a titkos fogadalommal is, amit nagyapám szabott volt reám.

Egyedül az igazságot tekintettem, és úgy léptem belé, mint a tűzbe.

S amikor elmondtam a bírónak, hogy nagyapám miképpen vitt engemet azon a bizonyos napon magával, s a villám miképpen ütö el előlünk az áldozatot, akkor merően rám nézett, és azt kérdezte:

- Milyen embernek ismered te nagyapádat?

- Olyannak - feleltem -, aki tűzön-vízen keresztül szenvedni akar.

- Szóval bolondnak - mondta a bíró, mire én így feleltem:

- Isten is adott törvényeket, melyek nem az emberek törvényei. De mivel az emberek okosabbak akarnak lenni az Atyánál, bolondnak nevezik azt, aki felülmúlja őket.

A bíró elgondolkozott ezen, majd egy zsebkönyvet vett elő, s abba beléírta, amit mondtam. Azután parancsot adott a csendőrnek, hogy vigyen minket vissza a faluba, s ott eresszen szabadon, csak éppen azt ne engedje, hogy eltávozzunk onnét. S ez különben benne volt az írásban is, amit velünk hozott a csendőr, s amit három nap múlva egy bizottság is követett. Ez a bizottság megháborította szegény Alajosnak a tetemét, s arról nagy vizsgálat után megállapította, hogy nagyapám közel sem járt hozzá a késsel, ellenben a villám ütte agyon szabályosan.

Nagyapámat pedig egy borjú árára büntették meg, amiért elbolondította a hatóságot.

- Ennél olcsóbbat nem tudott kitalálni? - kérdezte otthon apám, mert neki kellett kifizetni a pénzt.

Nagyapám azonban nem felelt erre semmit, hanem sikertelenül hazament, és ismét házi börtönre vetette magát. Én pedig visszatérhettem az iskolába, ahol sugdosni kezdtek rólam, majd bátrabban csúfolódni is velem, de én arra sok ügyet nem vettem. Amikor azonban egy második osztályos, kit Jakab Mihálynak neveztek, arra vetemedett, hogy a nagyapám számára után Lázárénusnak szólítson engemet, akkor úgy bétörtem az orrát, hogy pirosan látszott, ahol elment haza. Emiatt Mária kisasszony maga elé idézett engem, és megkérdezte, hogy miért verekedtem. Megmondtam neki, hogy a jövőben is kiontom a vérét annak, aki igaztalanul bántani fog engem, mire a kisasszony nagy ámulattal nézett engem, s délebedre nem eresztett haza, hanem büntetésből az iskolába zárt. Akkor frissiben nem bántam ezt a büntetést, mert az iskolásokat a bátorságom mind megszeppentette; s ebéd után ugyanvalóst nem bántam, mert ahogy ott a nagy teremben a bezárt ajtó mellett egyedül töltöttem volna az időt, egyszer csak megcsikordul a zár, s hát Mária kisasszony libbent által a küszöbön.

Felálltam, és lángolt az arcom, hogy egyedül láthatom.

Mosolyogva odajött hozzám, megsimogatta az arcomat, és így szólt:

- Megsajnálalak, s hoztam neked ebédet.

Kenyeret és húst adott ide nekem, s valami süteményt.

- Köszönöm ezeket is - mondtam -, de egyebet még jobban.

- Micsodát, egyebet? - kérdezte.

- A simogatást.

Pír futott alig az arcára, felült egy pad tetejére, és azt mondta, hogy egyem meg az ebédet, mert biztosan éhes lehetek. Erre azt feleltem, hogy engedelmével csak akkor eszem meg, amikor egyedül leszek, mert addig csak beszélni szeretnék, ha kérdezni akarna valamit.

- Hát várj csak... - mondta akkor, és rövid gondolkodás után azt a kérdést tette fel nekem, hogy az emberek miért beszélnek olyan különös dolgokat rólam. Nevezetesen azt mondják, hogy egy bölcsnek az esze van a fejében, és úgy viselem magamat, mintha nem is gyermek volnék, hanem az Isten követe a földön.

- Mindnyájan Isten követei vagyunk - feleltem.

- A nők is? - kérdezte Mária kisasszony.

Eddig nem gondolkoztam volt ezen, de most az igazság ebben is megmutatta magát nekem, s így szóltam:

- Ők nem követek, hanem küldöttek.

- Hát mi a különbség a kettő között? - kérdezte.

- Az a különbség - mondtam -, hogy a követek Isten képében járnak, és Őt szolgálják, míg ellenben a küldöttek a férfiak mellé rendeltettek.

A kisasszonynak kisebb lett a szeme és a kékje sötétebb.

- Talán, hogy szolgáljanak nekik? - kérdezte.

- Amiképpen mi is szolgáljuk az Istent.

- Kicsodák: mi?

- Mi, férfiak.

Csúfondárosan elkacagta magát:

- Hát te is férfi vagy már, te tökmag?

Nem is várta, hogy feleljek, hanem egyszerre leugrott a padról. De felelet helyett én is inkább meglepődve néztem változott arcáját és megérett termetét; s zavarodott voltam erősen, mert sohasem hittem volna, hogy egy ilyen szép női testben ennyire éretlen lélek lakozzék, s hogy az igazságot mindenkinek lehessen mondani, csak éppen neki ne, akit úgy magasztaltam magamban és áhitottam! S nem hittem volna azt sem, hogy a bátor és őszinte beszédért bosszúállás lesz az én jutalmam. Pedig az történt, mert Mária kisasszony úgy ítélkezett felettem, hogy tovább is maradjak bezárva az iskolába, s ebből tanuljam meg a tisztességet a nők iránt, melyet eddig is megtanulhattam volna, mert akkor most szabadon hazamehetnék.

- Megértetted-e? - kérdezte.

Ránéztem, és nem feleltem semmit.

De amikor mérgesen kiment Mária kisasszony a teremből, és reám zárta az ajtót, akkor egyszerre olyan lázadás fogott el, hogy a szemem előtt szikrák pattogtak a levegőben; s gondolkozni sem tudtam, hanem odamentem az ablakhoz, és az öklömmel kivágtam egyszerre az ablaküveget, amelyik elől és hátul volt, mind a két szemet.

A kezemet pedig előntötte a vér.

Mária kisasszony meghallhatta a nagy csörrenést, mert futva jött vissza a kapuból; s én pedig már éppen kiugrottam az ablakon, s a karomból ömlött a földre a vér.

- Mit csináltál?! - kiáltott rám.

- Kijöttem, s most szabad vagyok! - mondtam.

Olyan sápadtan és szerencsétlenül állott mellettem a kisasszony, hogy egyszerre megsajnáltam, és azt mondtam neki:

- Ne búsuljon, hanem kösse bé a kezemet!

Felemelte a szoknyáját, a felsőt; s az alsót pedig kettőbe hasította, és bépókálta véle az egész karomat. Aztán hazafelé irányított, de gyorsan.

Szerencsére csak anyám volt otthon egyedül, mert édesapám biztosan agyonütött volna, hogy a kezemben és az ablakban milyen kárt csináltam. Hamar kibontotta anyám a kötést, hogy a mosdótálban megáztassam a kezem, s azután visszakösse, de amikor meglátta, hogy az egész

tenyeremet s a kezem hátát összevissza vagdalta az üveg, gyorsan befogta a lovakat, s egyenesen a kórházba vitt. Egy szótalan fiatal orvos volt ott az igazgató, s az mindjárt kezelésbe vett engem. Amikor kibontotta a kötést, ő is megtekergette a fejét, és azt mondta az ápolónőnek, hogy küldje bé Mezei doktor urat.

Nemsokára egy mogorva öreg úr lépett a terembe, s ez lehetett Mezei, mert csak a kezemre pillantott, s minden szó nélkül kötszereket és szerszámokat szedett elé egy nagy szekrényből, s azokat mind egy kicsi asztalra rakta, amelyen két fehér üveg is állott, félig töltve valamivel.

- Állj ide! - mondta Mezei.

Körülnéztem egy kicsi segítség után, de hiába, mert édesanyámat kiküldték volt a teremből. Odaállottam hát az asztal mellé, s tartottam a kezemet, hogy itt van s csináljanak véle, amit tudnak. Az igazgató mosni kezdte vattával róla a vért, s az öreg a keze alá adogatott mindent. Gyilkos szeszbe márhatták a vattát, mert a szemem ugrott ki, de azért összeszorítottam a számat, és vakkanás nélkül tűrtem. Hanem amikor belészúrt a tűvel, hogy kezdje összevarrni a legnagyobb hasadást, akkor elvesztettem a parancsnokságot a testem felett, és fájdalommban nagyot kiáltottam.

S abban a percben úgy pofon vágott engem az öreg doktor, hogy a tűvel a kezemben eltántorodtam az asztal mellől. S amilyen villámsebesen esett ez meg velem, éppen olyan gyorsan tűz futott keresztül rajtam, s a tűznek a nyomán mindenütt megkeseredett a testem. Aztán a szédüлетem elmúlt, és helyreálltam a megbillenésből is. S akkor, mint ahogy az égető szesz pihent az üvegben, úgy tettem el a magam törhetetlen üvegébe az ütést, amelyet fájdalomként kaptam.

De nem feleltem neki semmit, mert szó nem volt, amelyet mondhattam volna. S nem mondott az igazgató sem semmit, csak megnézte az öreget. Aztán felém nyújtotta a karját, hogy abba befogontozzam, és visszalépjek az asztal mellé.

- Ezt muszáj túrni, fiam! - szólott akkor.

Most már tűrtem is: akár a fejemtől a lábamig varrhatott volna. S miközben állottam ott, mint a kínvallatásban, apám jutott eszembe, és neki az a mondása, hogy ügyeljek, mert az úriemberek miatt magamnak fogom szerezni a bajt.

Íme, milyen hamar bételt a szava!

Mert Mária kisasszony és Mezei doktor úriemberek voltak mind a ketten.

Volt időm gondolkozni ezen s más egyében is, mert kilenc napig ültem a kórházban. S amikor kilenc nap múlva hazakerültem, az én jóvendőmondó apám első szavával azt mondta nekem:

- Így hamar elfogy a pénz!

- Miféle pénz? - kérdeztem.

- Amit a názárénus adakozott neked.

Soha eszembe nem jutott volt a pénz: sem amíg a kórházban voltam, sem pedig amikor kizúdíttam az ablakot. De most éppen jól jött, hogy apám említette, mert olyan gondolatom támadt, amely kézbelihez juttatott engem. Vagyis egy keddi napon, a palatáblás tarisnyával a nyakamban, elmentem reggel az iskola mellett, s a városig meg sem álltam. S ahogy azt kigondoltam volt, egyenesen az ócskapiacra mentem, s ott egy hatlövetű revolvért vásároltam. Valami kövér asszony adta el nekem, kire viszont az ő lakatossegéd fiától maradt, mert a segéd szerencsétlenül járt s meghalt. Tizenkét golyót is adott hozzá az asszony, s én így az egészet a tarisnyában hazavitettem délben, mintha az iskolából jöttem volna. De mielőtt a házba bementem

volna, künn ügyesen elrejtettem, s amíg vasárnapot érhattünk, addig mindennap megnéztem, hogy ott van-e még. Vasárnap aztán elvittem messze a mezőre, s amikor láttam, hogy jól működik, mert egy golyót kieresztettem belőle, akkor egyenesen nagyapámhoz mentem.

Háromszor is kopogtattam az ajtaján, mert bé volt zárva. S amikor harmadikra sem szólott semmit, az ablaknál próbáltam szerencsét.

- Eresszen bé, mert nagy dologban jöttem! - kiáltottam neki.

Nem tudom, mit gondolhatott, mert kinyitotta nekem az ajtót. Úgy megsoványodott, s olyan sárgára finomodott a bőre, amióta nem láttam, hogy hirtelen elfelejtettem a magam baját.

Csak néztem őt szomorúan, hogy a szívem hasadott meg.

- Mért háborgatsz? - kérdezte.

Elévettem a revolvért, s mutattam neki:

- Ezt lássa-e?

- Igen.

Akkor elmondtam neki, hogy velem milyen igazságtalanság történt az iskolában, s hogy a kórházban milyen gyalázat. De most itt van a revolver, amivel én a lázadásomnak a hegyére ki akarok állani; s amiképpen én is melléje állottam volt, amikor Alajost meg akarta ölni, most itt van az ideje, hogy ő is azonképpen szegődjék mellém.

- Egy kis baj van - mondta nagyapám.

- Micsoda? - kérdeztem.

Erre elmondta, hogy ő nem mozdulhat el hazulról, mert éppen a büntetést üli, amiért megölte Alajost. Ez Szent György napjáig tart ilyen szigorúan, s azután is csak a faluba mehet ki, mégpedig minden pénteken, s a számmal együtt, akivel kereken fogja járni a falut.

- S az meddig tart? - kérdeztem.

- Eljön az idő - felelte -, amikor tűzbe fog borulni a világ.

- S akkor?

- Akkor kard lesz az oldalamon, és piros arkangyalnak neveznek engem.

Egyebet nem akart mondani, s közelebből azt sem magyarázta meg, amit mondott. Elbúcsúztam hát tőle, s amíg mentem hazafelé, azon gondolkodtam, hogy most már mit tudjak csinálni. Arra határoztam magam, hogy én is várni fogok, hadd jöjjön el a maga teljességében az időm.

A fegyvert elrejtettem a jászol alá, de fogadalmat tettem előtte, hogy a kórházi ütest, ha majd eljön az idő, ráültetem az egyik golyónak a hegyire, és váltságul a fájdalomért, melyet én és mások igazságtalanul szenvedtünk, visszaküldöm az öreg doktornak.

Csak előbb kijárom az iskolát.

Így múlt az idő.

S mintha megátalkodott rossz szellemek jegyébe fordultak volna az esztendők, csak rosszat értünk, mert nagyapámat tiszta bolondnak kiáltották ki az emberek, amiért minden pénteken megkerülte szamarával a falut. A szegény názaréus templomát bézárták a csendőrök, és eltiltották a híveket tőle. Apám is egyre jobban sanyargatta a házat, és mindnyájunkat megállás nélkül dolgoztatott.

Ahogy nőttem, lassankint reám is egészen törvényt tett a testem, és úgy elfordított égi hazámtól, hogy csak az indulataim uralkodtak, s szelíd bölcsességemet gőz takarta el, mely a véremből párologott szüntelen. S Mária kisasszony miatt békerített a bűn is, mert amióta Ádámjának választotta a kántort, azóta gyűlölni kezdtem erősen; s amikor azt is beszélték, hogy gyermeke született, kinek a szeme nagyon hasonlít a pap szeméhez, akkor már orosz-lánokat teremtettem a képzeletemben, és azokat gyakran ráeresztettem. S gyönyörködéssel néztem, hogy az orosz-lánok miképpen szaggatják le róla a ruhát, és hogy a körmeikkel miképpen hasogatják végig a testét.

Szenvedésben éltem.

S ahogy mindenki igazságtalanul bűnhődött, amerre csak néztem, úgy bűnhődtem én is nyomorú sorsom miatt, amely falusi szegénységbe hozta az életemet, s amely nagy gondolataimra és vágyaimra nem egyenes és messze futó utakat hordott, hanem kis patakoknak a köveit és szikkadt földet. Hiába néztem akárhová, mert nem volt, aki segíteni tudott volna rajtam; s még olyan sem volt, akinek keserveimet kiönthettem volna, mert apám dolgoztatott folyton, s a názárénus pedig magába roskadva élt, s úgy nézte a világot, mintha vak lett volna és süket.

Csak egyedül anyámnak volt jó és vigasztaló szava hozzám, de amikor láttam, hogy csak az idő telik, s az ő elültetett szavaiból sem tud kikelni semmi, akkor már keserű apámat kezdtem magam előtt látni és az ő sorsát.

Gondoltam, no, ilyen lesz az enyém is.

S akkor egy nyári napon, amikor éppen az erdőre küldött apám, hogy a két lóval hozzak egy szekér fát, valahogy eszembe jutott a fegyver, amit a jászol alá rejtettem volt. Egyszerre mintha erjedésbe jöttem volna, mint a tavaszi föld. Éppen az ideje is itt van, gondoltam, mert az iskolát elvégeztem, s most beválthatom, amit fogadtam volt.

Legyen, ami lesz.

Így ültem a szekéren, fent a fa tetején, s hajtottam hazafelé a lovakat. S nem gondoltam, hogy ugyanazon a napon máshol is meg fognak mozdulni a fegyverek, és millió ember mind azt cselekszi, amit én akartam. S nem gondoltam azt sem, hogy jön a fergeteg, amely nem sávós, mint a nagyapámé, hanem átfogja az egész világot; s nem is száraz, mint ama másik volt, hanem pirosan zuhogó.

Nem gondoltam.

Pedig már zuhogott a távolban, és szaggatva rohant felénk; s mire leraktam a szekérről a fát, már megérkezett a faluba is, mert az iskolás gyermekek, mint az elszabadult ördögfiak, úgy futottak csordásan végig a falun és ordították:

- Kiütött a háború!

- Háború!

- Ború-ború!

Mindenki az útra futott, és a kapuban megmerevedve néztek egymásra az emberek, s néztek azután a gyermekek után, akik tovább futottak, és vitték a híret a fergetegnek.

Én is ott álltam egyedül a kapuban, s úgy éreztem egy ideig, mintha rám borult volna valami, ami alatt izzik a testem, és nem tudok mozdulni, csak verdesem a szárnyaimat. Aztán apám jutott eszembe, akit el fognak vinni, és szegény édesanyám, aki egyedül marad. Aztán csak egy szót szerettem volna szólani valakihez, akit szerettem, de a házban senki sem volt otthon.

Mind a hárman a mezőn voltak.

S akkor egyszerre megfutamodtam, és rátörtem nagyapámra. Az öklömmel ütöttem az ajtaját, hogy eressen bé, mert kiütött a háború. Az öreg kinyitotta az ajtót, s mintha sírból támasztottam volna fel, olyan ábrázattal kérdezte:

- Mit mondasz?

- Kiütött a háború!

Nagyapám nézett egy ideig, aztán telni kezdett színnel az arca és fénnel a szeme, majd felemelte a két karját, és úgy mondta felfelé nézve:

- Eljött az idő, amikor tűzbe borul a világ! S most kard lesz az én kezemben, és piros arkangyalnak fognak nevezni engem.

Ahogy ott állott, úgy láttam valóban, mintha arkangyal lett volna. Lassan elébe ereszkedtem, és átöleltem a lábait, ő pedig a fejemre tette a kezét, és azt mondta nekem, hogy keljek fel, és nézzem meg az Istent, mint ahogy felkel most az egész világ, és nézi az Istent.

4

Anyám meggyújtotta a lámpát, s ahogy rávetődött a fény, fehér és kicsi volt az arca, s kisírt szemeit bágyadtan hunyorította össze. Csak most láttam igazán, hogy két óra leforgása alatt, amióta megtudtam a háborút, mennyit öregedett. Apám ezt nem látta, és nem ügyelte bizonyosan, mert a kályha mellett üldögélt, pedig nem is volt tél, s a kályhában is rég nem égett a tűz. De hát megszokta annyi sok esztendő alatt, hogy ide húzódjék mindig, ha magába esve tépelődött, vagy utat keresett nehéz dolgokban. Most is összehúzódva ült, és szokása szerint jobb tenyerébe fektette kemény arcát.

- Hadd el, ne emészd magad! - mondta anyám.

Nem szólott semmit apám, de meg sem értette talán, amit mondtak neki, mert felemelte a fejét, egy kicsit értelmetlenül nézett, majd visszafektette ismét a tenyerébe.

Nehezen és csendben telt az idő.

Aztán megnyílt az ajtó, és a názaréus jött bé a szobába. Hozta a kezében a fekete Bibliát, mert azt ígérte volt, hogy lámpagyújtás után felolvas nekünk belőle, hiszen nagy veszedelmek idején különösen csak a Biblia lehet a forrás, amelyből megnyihüljön a tikkadt ember. S már neki is helyezkedett a lámpa alatt, hogy amíg valami vacsorát szerkeszt anyám, olvasson az ő zsoltáros hangján.

De amint éppen olvasni kezdett volna, belépett nagyapám, aki esztendők óta sohasem járt nálunk. A szakálla el volt rendezve szépen, a szeme csillogott, és a jobb kezében botot tartott, amelyre piros pántlikával muskátlivirágot kötözött. S maga előtt tartotta a virágos botot, mi pedig ámulattal tekintettünk rá, hogy nem bolondula-e meg véglegesen. De ő vidáman és értelmesen köszönt, s azután így szólt:

- Lakodalomba hívom a házat!

S amikor édesanyám megkérdezte, hogy micsoda lakodalomba, akkor előadta, hogy béállott az egész országban a tánc, mert viszik férjhez a legényeket.

- Ebbe a lakodalomba! - mondta.

Olyan furcsa volt, hogy senki sem tudott hamarjában szólni, csak éppen én, aki megkérdeztem:

- S ki a vőlegény?

- Isten a vőlegény! - felelte nagyapám.

Erre apám is felállt a székről, s új útra indult a keserősége, mert azt kérdezte:

- Ital lesz-e?

- Hogyne lenne, te! - felelte nagyapám.

Aztán ránézett a názárénusra, és azt mondta:

- Ne aggódjatok, hogy mit esztek és miből ruházkodtok, mert én készítettem nektek.

Mivel kivallotta azt is, hogy ismét tokányt tett oda a tűzhöz, és lisztet is készített, amiből anyám pánkót süssön, felkerekedtünk az apám vezérlete alatt, s még a názárénust is magunkkal vittük.

S magával ő is a Bibliát.

Amikor megérkeztünk, nagyapám az ablakba tette a virágos pálcát, hogy a csillagok is jöjjenek el a lakodalomba, ha úgy akarnak. Azután nekilátott, hogy házigazda legyen, s a jó vacsora mellé vidámságot és jókedvet is adott nekünk, amire nagyobb szükségünk nem is volt soha, mint éppen ez alkalommal. Mint a fiókákat a meleg fészekbe a madár, kiáradó szívvel ő is úgy borított össze minket. Csak szegény Gergely bácsi ült révedezve, mintha a szívét a hóharmat megütötte volna. De addig s addig mondogatta nagyapám, hogy ilyen nagy alkalom nem volt a mi életünkben s nem is lesz, amíg csodát művelt a názárénussal is, mert megetette véle a húst.

- Ilyent mióta nem ett? - kérdezte tőle anyám.

Gergely bácsi visszafordította a szemét, és messze nézett a múltba, majd pedig kihirdette, hogy tizenhárom esztendeje lesz a télen.

- Most is olyan-e, mint ennek előtte, a hús? - kérdezte nagyapám is.

Amikor azt felelte a názárénus, hogy amint veszi észre, sem a világ nem változott, sem pedig a húsnak az íze, akkor poharat is nyomott nagyapám a kezébe. Azután töltött magának is, majd a názárénusra köszöntötte borát, s azt mondta, hogy amikor népek és nemzetek vesznek össze, akkor ők béküljenek ki, és többé ne legyen harag. Ezt elfogadta a názárénus, és erre itta a bort, pedig soha rosszabb időben nem tehetette volna ezt, mint éppen ezen az este. Mert csak most kezdett igazán kitűnni, hogy nemhiába állott a két öreg egymással szembe, amióta meglátták egymást. S nem hiába versengtek és fenekedtek, mert valahol a mélyben úgy izzott az ő életük magja, mint egy fehér mag és egy piros mag, melyekből két ellentétes világ sarjadhat csupán.

Ezen az este már lobbanva mutatta a két mag, hogy micsoda világ fog sarjadni belőlük; s a szegény názárénus világító fehér világa már ki is nyílt egészen másnap, de azt a bor mellett mi még nem tudhattuk. Mert ha tudtuk volna, bizonyosan nem izzítjuk a lángját, hanem jobban ügyeltünk volna a fehér tűzre. Így azonban ártatlan gyújtogatók és vétkesek lettünk, csak egyedül anyám nem, aki csodálatosan őrizte magában a világnak azt a kicsi részét, amely nem romolhatik meg soha.

Nagyapám volt a legnagyobb tűzvezető, mert elsőnek ő kérdezte meg a názárénust:

- Most maga mit cselekszik?

- Most este? - mondta Gergely bácsi.

- Nem, nem.

- Hát?

- Holnap vagy holnapután.

Mivel így sem akarta pontosan megérteni a názárénus, nagyapám magyarázva hirdette ki, hogy háborút indított a nemzet, s ilyenkor mindenkinek cselekednie kell valamit. Meghallgatta Gergely bácsi figyelmesen a szót, majd a Bibliára tette a kezét, és így válaszolt:

- Ez az én fegyverem.

Mint a forrás, amely után tizenhárom esztendeje fűrnak, úgy buggyant ki ez a mondás; s abban a percben felállíthattuk volna a táblát, amely nyíltan hirdette végre, hogy erre megy a názárénus útja. S amikor nagyapám is kimondta egyenesen, hogy az ő fegyvere pedig a kard, akkor felállíthattuk volna a másik táblát is, amely bátran mutatta végre, hogy az ő útja viszont amarra megyen.

A bor felett és a lámpa alatt kettőbe vágódott így a levegő, amelyből mindnyájan éltünk; s mint a tűz és a víz, úgy szakadott széjjel a két világ, melyet gyötrelmekben, utat és Istent keresve hordozott két ember. És mint az ítéletnél, ahol jobbra állnak egyesek és balra állnak mások, úgy kellett nekünk is állani most. Csak éppen azt hitte mindegyik magáról, hogy ő az, aki jobb keze felől áll az örök igazságnak.

Nagyapám vezette ezt az ítéletet, mert szigorú bírónak felállt, és apámra mutatott:

- Melyik a te fegyvered?

Apám felemelte a fejét, s mintha vasból lett volna az arca, úgy felelt neki:

- A kard!

Azután reám mutatott, hogy mondjam meg én is.

- A kard! - feleltem.

Apám a vállamra tette a kezét, Gergely bácsi pedig rám nézett fátyolosan, s mintha örökre búcsúznék tőlem, megbocsátás és könny esett ki a szeméből. De nagyapám úgy állott, mint a kiszikkadt föld, amelyet csak zápor tud megpuhítani valahogy; s anyámra szegezte a mutató ujját. S édesanyám pedig, mintha olajágnak látta volna a szigorú csontos ujját, olyan szelíden felelte:

- Nekem nincs fegyverem.

- Hát mid van?

- Csak szívem.

- S hova húz a szíved?

- Akiket szeretek, azokhoz.

Nagyapám gerjedten állott, mint az öreg farkas az akol ajtajában, ahol bárányt kergetnek ki.

- Kard vagy Biblia! Erre felelj!

- Biblia - mondta anyám.

Erre leült nagyapám, a poharát szájával fordította lefelé, és azt mondta, hogy nincs helye több szónak, mivel mindenki fegyvert és utat választott magának. Induljon el hát ki-ki a maga útján, és jöjjön el az idő, amikor a különböző utakról ismét egybegyűlünk, mert ő látni akarja, hogy ki mint vitézkedett a maga fegyverével.

Meghallgattuk és eltettük a szavát, aztán felálltunk, megköszöntük a lakodalmat, és arra egyeztünk, hogy másnap mind ott leszünk a templomban, mivel éppen vasárnap lesz, és a pap is kihirdeti a háborút.

Hazamentünk, és másnap mind a templomban voltunk.

Apám s a názárénus együtt ültek bé a padba, valahol a közepe táján a sornak. Én előrementem, s ahol a többi legényecskék is ültek, ott húzódtam meg a harmadik padnak a szélén. Elöttem apróbb gyermekek gyúrták a helyet, s a legelső sorban ott ült az őrmester díszes ruhában s két csendőr mellette.

Keresni kezdtem anyámat is a szememmel, de semmiképpen nem találtam az asszonyi rengetegben. Aztán abba is kellett hagynom az ügyelést, mert a pap karingben és stólával a nyakában kijött a sekrestyéből, és felment a szószékre, hogy szokása szerint mise előtt beszéljen a keresztény hívekhez. Felolvasta az Igét, hogy adjuk meg az Istennek, ami az Istené; és a királynak, ami a királyé.

Hát most a királyét kell megadni.

Elmondta azt is, hogy semmi sem történhetik Isten akarata nélkül, s ilyenformán ha háborúba indul a világ, az is az ő akaratával vagyon. Minden megpróbáltatás jóra fog vezetni, ha Őbenne hiszünk. Álljon hát mindenki alázatos lélekkel a parancs előtt, s ki-ki teljesítse a kötelességét a maga helyén. Vagyis az asszonyok itthon, a java férfiak a harc mezején; s a gyermekek pedig legyenek jók, és imádkozzanak a győzelemért, mert megszólaltak az ágyúk.

Úgy legyen!

Mindenki lehajtotta a fejét, hogy valóban úgy legyen, ahogy a szószékről hallotta; s a pap pedig szintén lehajtott fejjel szállott alá, hogy a sekrestyébe visszamenjen, s utána megkezdhesse a misét. De amint éppen eltűnt volna az ajtóban, abban a percben előrehaladt mellettem valaki, s ahogy a hátára vettem a szemem, hát a názárénus.

- Hát ez hova mehet! - mondtam magamban, de akkor már odaért a szószékhez, és felfelé indult azon.

Mindenki úgy nézte, mintha ilyent még álmában sem látott volna soha.

De Gergely bácsi ügyet sem vetett a tátott szájakra és a kérdő szemekre, hanem megállott nagy nyugalommal a szószék öblében, s mintha a pap után ő volna a püspök, nyomatékosan körülhordozta öreg fejét a roskadó templomban, és így szólt:

- A mi Urunk Jézus Krisztusban én is Igét hirdetek nektek ezen a napon, és az Ő szájával mondom: „Aki fegyvert emel, fegyver által vész el!”

Egy ministráns kiugrott a sekrestye ajtajába, hogy miképpen és honnét kerülhetett ilyen hirtelen egy más pap; s a nép pedig, mint a repedezett szíjú, pattanásig kifeszítve meredt a szószékre.

S a názárénus, mintha végtelen nyugalommal az Isten tenyerén állott volna, így folytatta tovább:

- Aki szándékkal tüzet gyújt, és jól tudja aztot, hogy abban a tűzben emberek égnék el és hajlékok válnak hamuvá, a Jézus Krisztusnak nem atyjafia az. És aki segítségére siet ama tűzgyújtónak, hogy a lángot élessze, és tüdejével fújja a tüzet, az nem kereszténynek hívatik. Halljátok hát a szót, ahogy mondom: a Jézus Krisztus neviben vesse a ti szívetek ítélet alá, aki tüzet gyújtott a világra; és tagadjátok meg atyátok fiait, akik tüdejükkal fűjják a tüzet! Hogy békesség jöjjön a földre és ne pedig háború!

Abban a pillanatban belékiáltott az egyik csendőr:

- Már itt van!

S akkor a hangra elpattant a repedezett szíjú, és morajlás futott a templomon végig, s zúgó bokrok keletkeztek, mintha habos hullámok ütköztek volna össze.

Az őrmester odalépett a szószék alá, és felkiáltotta a parancsot:

- Jöjjön le onnét!

Gergely bácsi még csak annyit szólt, hogy amit meg akart mondani, azt megmondta úgylis. Aztán ahogy felment, lefelé is olyan nyugalommal indult. Mire leért, már mindenki felállt a helyéről, és némelyek arrafelé kezdtek tódulni. A nagy zúgásban pedig az őrmester két csendőrével közrefogta a názárénust, és azt parancsolta, hogy vezessék kifelé. S ahogy vitték, utána tódult a bámészkodó nép. Odakünn pedig a templom előtt nagy hullámokban zúdultak előre, és megdagasztották és megtöltötték az utat, amelyen vitték volna a názárénust.

Ha tudták volna.

Mert eldugták az emberek az utat, és valaki nagyot kiáltott:

- Itt prédikáljon!

Egy másik is ordította:

- Csak bátran!

Gergely bácsi felnyújtotta a két karját, hogy hallgassák meg, mert szólni akar, de akkor az őrmester a szájára tapasztotta a kezét. Egyszerre kigyúlt és felgerjedt a názárénus, és fennhangon így kiáltott:

- Lator fogja bé a száját, amely igazat szól!

Éppen zúgásba szökött az emberek hangja, hogy mondja tovább a latrot, de akkor az őrmester kezében megroppant a fegyver, és Gergely bácsi az emberek lábaihoz esett.

S véle együtt egy asszony is összerogyott, kinek a hasát fúrta át a golyó; s egy legényke megkucorodott a térde miatt.

Ijedtében még egyet lőtt az őrmester a levegőbe, s utána a két csendőr is, hogy futamodjék mindenki, amerre lát. Futottak is, ahogy csak tudtak, de én ott maradtam.

- Te mért nem takarodsz? - kérdezte a csendőr.

Megmondtam neki, hogy gyalázatos lennék, ha innét elfutnék, mert nekem mesterem volt, aki meghalt. Ő sem vitatta velem, hogy miben volt mesterem, hanem rémületében megvadulva forgott a marokra fogott szuronyos puskával, s nem tudta, hogy az élő emberektől őrizkedjék-e jobban, vagy attól a kettőtől, akik már a harctéren feküdtek.

S félhetett is, mert a názárénus ugyan megnyugodva és szelíden feküdt, de a hasba lőtt asszony vicsorított szájjal és a jobb lábát felhúzza egy kicsit, mintha rúgni akart volna; s az élők pedig, akik csak a lövöldözésre törtettek ki a templomból, megrettenve és szörnyű gerjedelemmel nézték, hogy mi történt.

Még a négy ministráns is kifutott oltári öltözetben.

S mikor éppen azt gondolták a csendőrök, hogy a népet ismét szorítani kell hátra, de különösen a kapu felé, akkor apám és nagyapám is odaérkeztek, s ahogy én megpillantottam őket, már azt hittem, hogy élve utoljára látom, mert az egyik csendőr nekik szegezte a puskát.

- Vissza! - mondta.

- Menj el innét, hiszen az én emberem volt! - felelte apám.

S mind a ketten odaléptek a názárénushoz. Levették a kalapjukat, és meghajtott fejjel nézték egy ideig, majd nagyapám így szólt:

- Vitézül harcoltál a te fegyvereddel!

Ráfelelte apám is:

- Egyebet mondani senki sem tud.

Aztán megkérdezte édesapám az őrmestertől, hogy elviheti-e haza a holttestet, de azt a feleletet kapta, hogy hozzá ne merjen nyúlni. Még a vénasszonyt sem lehetett tisztességben eltakarítani, hanem a hozzátartozói csak lesve nézhették távolról, s úgy siratták.

Egy kis idő múlva apám széjjelnézett, majd odaszólt nagyapámnak:

- Mártát keresse meg, s vigye haza!

Nagyapám ezt meg is tette, s én apámmal ott maradtam. Mások is mind elmentek lassankint, csak még a vénasszony miatt maradtak hárman. A pap csak akkor jött ki a templomból, a harangozóval együtt. Nagy figyelemmel bézárta a templomajtót, messze kikerülte a halottakat, s lehajtott fejjel úgy ment el. Még nem járhatott messze, amikor két pokrócot hozott az egyik csendőr, s azokkal leterítette az áldozatokat.

- Eredj te is haza! - mondta apám.

- Hát maga?

- Én itt maradok.

Nem is jött haza, csak estefelé, amikor a názárénust is hozták egy szekéren. Nagy kérdés volt, hogy hova tegyük, mert szegény anyám, aki egyedül maradt a bibliás vitézek közül, félig alélva feküdt a szobában. Nagyapám azt mondta, hogy fektessük az ágyára az istállóban, hiszen élve is azt a helyet választotta magának. Volt nekem is tervem, ami a ravatalt illette, de gondoltam, azt később is meg lehet csinálni, s most nem szaporítom a szót. Amikor azonban bé akartuk vinni az istállóba, úgy horkantak és ágaskodtak a lovak, mintha rögtön a mennybe akarták volna repíteni, aki őket gondozta volt. S ha már így áll a dolog, elévettem mégis a tervemet, s így szóltam:

- Hát akkor vigyük egyenesen az ő templomába!

- Igende azt a hatóság lezárta! - mondta egy ember, aki segített.

Én fejszét vettem, és így feleltem:

- Halott előtt Isten a hatóság!

S akkor felfeszítettem a kicsi templom ajtaját, oda béhozták az emberek Gergely bácsit, s ahogy én mondtam, elől a fal mellé letették. Utána nagyapám pálinkát hozott ki a házból, s egy-egy pohárral mindnyájan ittunk belőle. Aztán nagyapám, én és édesapám nekikezdünk, hogy a tilalmas templomban, a kicsi asztal helyén, ravatalt csináljunk.

Már lámpa mellett tettük fel reá.

S akkor én elévettem a jászol alól a régi revolvért, odaálltam a templom ajtajába, és egész éjjel ott virrasztottam.

Megmaradt mind a tizenegy golyóm, mert nem háborgatott senki.

S két nap múlva eltemettük Gergely bácsit, de nem a rendes halottak közé, mert arra engedélyt nem adtak. Hanem külön, pap nélkül, és megvetett helyre, hadd tanulja meg a nép és sohase felejtse el, hogy számkivetett, aki egyedül mer állani, szembe a sokkal.

Fehér virágot tettem a sírjára, mert úgy gondoltam akkor, hogy nem e földért halt meg, hanem Isten országáért.

Csak később tudtam meg, hogy a kettő egy és ugyanaz.

NEGYEDIK FEJEZET

1

Amikor mentünk a temetésről hazafelé, s a kapuhoz értünk, hát két csendőr van az udvaron. Az egyik az ablakhoz bújva leskelődött be a szobába, mint a varjú; s a másik éppen az istálló ajtaján fordult ki. Hirtelenjében egyebet nem gondolhattunk, csak azt az egyet, hogy a názárénus miatt szemeltek ki minket, s legfőképpen engemet akarnak elvinni, amiért felnyitottam a kicsi templom száját, mit a hatóság megnémított volt.

Nagyapám azonban mindjárt átalugrott a fejükön, mert így szólott rájuk:

- Mit kereskedtek?
- Keressük a házigazdát.
- No, szerencsések.
- Miért?!
- Azért, mert éppen itt van - mondta nagyapám.

Jól gondoltuk, hogy valakit el akarnak vinni, csak éppen azt nem találtuk el, hogy engemet. Mert eléadták, hogy a katonaviselt embereket hajtják, negyvenkettőig fel. S legyen apám is holnap reggel nyolc órakor a jegyzői irodán, megrakodva három napi élelemmel, mert onnét indulnak aztán.

Kétszer olyan nehezek lettünk a parancstól, mint amilyenek azelőtt voltunk, pedig még nem tudtuk, hogy milyen rettenetes és hosszú zápor cseppent meg ebben a percben.

Csak nagyapám tudott tréfát sajtolni még ebből is.

- Tortát szabad-e vinni? - kérdezte.
- Igen.
- De nem muszáj, ugye?
- Nem.
- No, hátistennek!

A csendőrök is megkönnyebbültek, hogy nem muszáj tortát vinni a háborúba, de torta helyett a szekerünket s a két lovunkat kirendelték az iroda elé, másnap reggelre, hogy katonáembereket szállítsunk a városba. Amikor megígértük, hogy másfelé nem megyünk a lovakkal, nagyapám még csak azt akarta tudni, hogy az őrmester jól aludt-e az éjjel. Ezt a csendőrök nem tudták megmondani, hanem tudatták velünk, hogy az őrmester jó hajnalban elment a faluból, nehogy a vénasszony miatt örökre itt maradjon aztán.

- Hát a názárénus miatt nem félt? - kérdeztem.
- Amiatt nem.
- Béosztással dolgozik.
- Hogyhogy? - kérdezték.
- Hagyott egyet a másvilágra is - feleltem.

Apám, aki egész idő alatt egyet sem szólott, most szintén kiadta a parancsot, hogy jelenleg ezen a világon vagyunk, s eresszem a csendőröket, hadd menjenek. Erre nagy darabosan el is mentek; s mi pedig hozzákezdettünk, hogy a jövőre nézve mindent igazítsunk el, amit lehet, s azután készüljünk a reggeli indulásra.

Anyám is sütni-főzni kezdett, hogy mi se menjünk kevesebb móddal a háborúba, mint más.

Legelsőbben az istállóba vonultunk hárman, s ott a názárénus hagyatékát számbavettük, mert a temetés előtt tisztességből nem bolygattuk volt. Egy zacskóban s a lószőrpárnája alatt mind ott volt a házának az ára, már azonkívül, amit nekem ajándékozott, s amiből a szamarat vásárolta. Még két názárénuskönyve maradt, egy pár csizmája s egyet-más mindennapi apróság s a Bibliája a kicsi templomban. Apám a pénzt ideadta nekem a zacskóval együtt, s azt mondta, hogy jól tegyem el, s ügyeljek reá, mert ha meg találna kerülni valamikor a názárénusné, neki által kell adni az egészet. Erősen nagy dolog volt, hogy apám így beszélt, mert a pénznél jobban semmit sem szeretett, csak a becsületet s minket. Meghatódva tekintettem reá, s ez még csak nőtt, amikor azt is meghagyta nekem, hogy a Gergely bácsi nyugvóhelye szintén maradjon meg, s éjjelenként égessem felette a kicsi lámpát, ahogy az életiben volt. S amikor megfogadtam, hogy ne féljen, mert úgy lesz, akkor a gazdaságra nézve hagyakozott nekem. Elmondta, hogy melyik földnek milyen a természete, s mit szeret, ha vetnek belé; hogy mennyi jogunk van a közbirtokossági erdőben, aztán a juhokat illetőleg s a kosár-vetésben; hogy a törlesztőre ügyelni kell, de ha valaki más adósságot kérne, senkinek se fizessek, mert emberfiának nem tartozik.

- Egyébként itt van nagyapád - mondta. - S ha valamit nem tudsz, fordulj hozzá.

Az öreg azonban húzódva felelte:

- Ki tudja, velem is hogy lesz!

Mind a ketten ránéztünk nagyapámra.

- Menjen el, hát hogy lenne?! - mondta apám, mire én azt feleltem neki, hogy egy szikrát se búsuljon, mert mi ketten nagyapámmal eligazítunk mindent.

Ezt a felít tovább nem folytattuk, hanem én hozzáálltam, hogy az induláshoz a szekeret eléállítsam, a hámot megkenjem, s rajta a rezeket kifényesítsem. Apám és nagyapám pedig bementek a házba, hogy édesanyámmal is megbeszéljék a szükséges dolgokat. Úgy egy óra múlva azonban nagyapám egyedül visszajött hozzám, s azt mondta:

- Szólék anyádnak, hogy süssön nekem is két kenyeret.

- Ő süt - feleltem.

- Te osztán hozd átal - folytatta nagyapám.

- Eligazítom.

- Amikor hajnalra harangoznak, akkor ott légy.

Egy kicsit várt, s úgy tette hozzá:

- S akkor aztán egyebet is megtudsz.

Nem sokat aludtunk azon az éjjel. Anyám sokáig süttött-főzött, azután varrt és csomagot készített. Édesapám az iratokat rendezte, s egy újat is szerkesztett, amelyben irányítást és parancsot hagyott hátra nekünk. Én pedig a háborúról gondolkodtam, s az életem új fordulatáról, amely idő előtt a család fejévé tett, és az egész gazdaságot a vállamra zúdította.

S mindegyre eszembe jutott az is, hogy vajon nagyapám mit akarhat!

Édesanyámék még az ágyban voltak, amikor én hajnalban felkeltem. Gyönyörű csillagos éjszaka volt, és a hold a fák tetejére ereszkedve világított. Lámpát nem is kellett gyújtanom, olyan fény áradott bé az ablakon. Amíg mosdottam és öltözetet vettem, úgy tetszett folyton, hogy a házunk a holdban fekszik, s akinek jó szeme van, talán láthatja is a földről, hogy valaki mosdik benne, és öltögeti a ruháját.

S igen azt is, hogy két kenyeret vesz a kezébe, és azzal megindul.

Nagyapám jobban húzott a földhöz, mint én, mert egyszerre két lámpát égetett. Ezt már a kapuból észrevettem, s abban a pillanatban biztosan tudtam, hogy itt csakugyan valami nagy dolog készül. Félve is, vágyakozva is léptem bé a szobába, de a küszöbnél mindjárt megálltam ámulatomban, mert nem tudtam elhinni hirtelen, hogy valóban nagyapám, akit megpillanték. Csak egy embert láttam, aki szépen megborotválkozva, szakáll nélkül és legényesre kiserített bajusszal, csillogó szemmel és fiatalosan tekintett reám.

- Magát látom-e? - kérdeztem.

- Nem, mert a török szultánt - mondta nagyapám.

Aztán elvette tőlem a két kenyeret, belétette az átalvetőbe, amely meg volt már rakva minden-félével; s amikor békötözte gondosan, megemeltette, s így szólt:

- No, ezt elbírhassa.

- Ki bírhatta el?

- Mindjárt megtudod.

Az átalvetőt az ajtó mellé tette, azután odajött hozzám, és úgy állott szembe velem, mint annak idején, amikor vallomást tett volt az Istennek.

- Emlékszel-e, mit mondtam volt? - kérdezte.

Meg sem várta, hogy feleljek valamit, hanem így folytatta:

- Azt mondtam volt én neked egyszer, hogy eljön az idő, amikor tűzbe borul a világ, s akkor kard lesz az én oldalamon, és piros arkangyalnak neveznek engem. Emlékszel-e?

- Emlékszem.

- S azt is mondtam volt, hogyha te kovász vagy a csillagokból, akkor bennem is van valami, amit nem lehet a sárba taposni; s az a valami még trombitálni fog egyszer a kurta embereknek. Emlékszel-e?

- Emlékszem.

Boldogság és fiatal tűz árasztotta el a nagyapám arcát, s úgy mondta tovább:

- Hát most eljött az idő, és tűzbe borult a világ; s hozzám szólt az Isten, hogy elhoztam neked az időt, amit szenvedésben és börtönben vártál. S akkor én visszafeleltem neki, hogy látom, Uram! Látom, hogy tüzet bocsátottál a földre, mert meg akarod tisztítani általa; és harcot eresztettél az emberekre, mert őket is meg akarod tisztítani általa. Ki akarod söpörni belőlem is a bűnt, s ki akarod tisztítani zúgva az én nemzetemet, hogy ragyogjon előtted, és győzelemre legyen egyéb bűnös népek felett. Hát én most magamra veszem az én részemet, és elindulok, hogy kard legyen az oldalamon, mert az én fegyverem a kard, amivel prédikálni fogok a kurta embereknek, amiképpen a názárénus is prédikált, de ő rosszul. És más is rosszul prédikál, aki elfelejti, hogy kard termette valamikor az Igét, s csak amikor meggyengültek az Igék, akkor szállottak le a kardok hegyéről a Bibliába. De én tudom ezt, és nem a Fiúval tartok, aki

beléhalt a békességbe, amelyet hirdetett, hanem az Atyával, aki tűzben szólott, fegyvert parancsolt, és mindörökké él!

Megfogta a kezemet, a szemembe nézett, és így szólt:

- Mondd meg apádnak és anyádnak, amiket szólottam. És mondd meg: a te nagyapád elment, hogy kardot kössön az oldalára, és piros arkangyal legyen az ő neve. S ha kérdik, hova és meddig, csak annyit felelj nekik, hogy a győzelemig.

Azzal kifújta a két lámpát, felemelte az átalvetőt, és kifelé indult. Amikor átléptük a küszöböt, bészárta az ajtót, és ideadta nekem a kulcsot, hogy jól tegyem el, és ügyeljek a házra. Künn az udvaron letette az átalvetőt, kivezette a szamarat az istállóból, és annak a hátára helyezte.

- Hát ezt a szamarat is viszi? - kérdeztem.

- Igen.

- Hát már öreg!

A fülemhez hajolt nagyapám, és úgy súgta nekem:

- De ő nem tudja.

Együtt mentünk ki az útra, s ott nagyapám lefelé állította a szamarat, nekem pedig éppen fordítva kellett hazafelé mennem. Alig tudtam állni a lábamon, úgy feszített, amiket hallottam tőle, s az elválás miatt a szívem is szakadott meg. Legjobban szerettem volna egyenesen vele menni, de a harc engemet nem a tűzbe, hanem a hazai gondokba parancsolt. Mégis kell mondanom valamit neki, gondoltam kínlódva magamban, de mivel nem akartam búsítani a szomorúságommal, csak ennyit szóltam:

- Ha osztán napkeleti bölcs lenne a piros arkangyalból, maga azt ne bánja, hanem jöjjön haza.

- Ha harmat leszek, úgyis hazajövök - felelte nagyapám.

Azzal elindult a számmal, s én egy ideig néztem, hogy milyen biztosan és legényesen ereszkedik a távolba, majd magam is elindultam hazafelé. Éppen szembe mentem a fénnyel, amely nagy özönnel áradott keletről, de az utat és a házakat mégiscsak úgy fátyolosan láttam, mert nemcsak a szívem és az eszem volt most gondolatból, hanem a két szemem is. Mint a levegőt nyáron a meleg vagy télen a hideg, olyan uralkodással töltötte be az én testemet is a kérdés, hogy vajon a názárénusnak volt-e igaza, vagy nagyapám cselekszik helyesebben. Ha tisztán és örök mivoltomban vizsgáltam magamat, aki szellem voltam, akkor a názárénus felé hajlottam. De amikor mégis láttam, hogy a két lábammal a porban járok, s éreztem a véremet is, amely szülő-emberekhez és általuk egy néphez fűzött engemet, akkor lázadva vallottam fegyveremnek a kardot, s szívesen mentem volna nagyapámmal és apámmal. S miközben így vizsgáltam magamat, egyre nőtt és leigázóbb lett a felismerés bennem, hogy itt valóban az Atyáról és a Fiúról van szó. Az Atyáról, aki tűzben szólott, és fegyvert parancsolt, s aki a testnek és a vérnek a jogait nyilatkozta, ámbár Ő nem hordott testet soha, és nem küszködött a vérnek hatalmával. És a Fiúról, aki egyedül a békességet hirdette, és a jót cselekedő szellem diadalát, habár emberi testet hordozott ezen a földön és vért atyjafiaihoz és egy néphez.

Hol van itt az igazság!

S akkor mintha forró szellő bújt volna a fülembe, és súgta volna nekem az Igét: „Én és az Atya egy vagyunk.”

Megálltam, és keletre néztem, szembe a fénnyel, s úgy kérdeztem.

- Egyek vagytok?

És feleltem magamnak:

- Hát akkor szellem és test úgyszintén egyek lesznek!

Újból megindultam, és magamba tekintve szomorúan kellett mosolyognom és mondanom:

- Igende, mikor?

Csak most láttam igazán, hogy milyen messze van még odáig az út, pedig a tökéletesség bizonyosan ott van, mert máshol nem lehet.

- Hol tekeregtél ilyen sokáig? - kérdezte apám.

Akkor rezzentem magamhoz, hogy nézzünk oda, hiszen itthon vagyok.

- Nagyapám kinyilatkoztatást tett - feleltem.

- Neki sincs egyéb dolga ilyenkor?

- Nem volt, mert elment.

- Hova?

- Ő éppen a háborúba.

Sem apám, sem anyám nem tudott szólani hamarjában, olyan merő dolognak tetszett, hogy nagyapám elment volna a háborúba. De amikor mindent elmondtam, amit hallottam s amit láttam, akkor édesapám így szólt:

- Egészen megbolondult, hatvanhárom esztendőskorában.

Ahogy ezt hallottam, abban a pillanatban a bíró jutott eszembe, aki szintén bolondnak nevezte volt nagyapámat, amikor Alajos miatt törvény előtt álltunk. S az igazság megkövetelte, hogy amit akkor a bírónak feleltem, azt a szemébe mondjam apámnak is. Így szólottam tehát:

- Isten is adott törvényeket, melyek nem az emberek törvényei. De mivel az emberek okosabbak akarnak lenni az Atyánál, bolondnak nevezik, aki felülmúlja őket.

Édesapám fájdalommal tekintett reám, hogy én ezt mondom neki, s éppen azon a reggel, amikor ő a háborúba indul.

- Hadd el - felelte -, mert én most elmegyek, s akkor te megtudod a sárban s a fágyban és az ekeszarva mellett, hogy milyen törvényeket adott az Isten.

Lehajtottam a fejemet, és egy pillanatig azon gondolkoztam, hogy vajon szabad-e igazságot mondani, ha ilyen nagy fájdalmat okoz annak, akit nagyon szeretünk. De akkor anyám, aki egyet sem szólt, hanem a mi szóváltásunk alatt útiruhát vett, egyenesen az ajtó felé indult.

- Te hova mész? - kérdezte apám.

- Még elérem apámat valahol, s visszahozom - felelte édesanyám.

Nem lett azonban a menésből semmi, mert édesapám szigorú parancsot adott ki, hogy egyet se mozduljon. Anyám megeresztette a fejét és engedelmeskedett, hátha utoljára teheti ezt. S mivel az idő is már nagyon közelgett, inkább az indulás dolgában kezdtünk mozogni. Apám az udvaron vizsgálódott, s jól megnézett mindent. Aztán megügyelte a házat, majd a csúrt kereken járta, s bément a csűrkapun is, hogy megnézzé még egyszer az odrokban⁸ a szénát. Én már az egyik lóra feltettem volt a hámat, amikor béjött hozzám az istállóba.

⁸ szénapadláson

- Három-négy cserép hibádzik a csűr fedelén - mondta.

- Igen, de nem sokáig - feleltem.

Megveregette a lovaknak a nyakát.

- Egy kicsit vénecskék már - fűzte hozzá.

- Eleget szolgáltak - mondtam.

Többet nem szólottunk egyet sem, hanem ő az egyiket s én a másikat kiveztük a szekérhez. Anyám is ott állott már s rendezgetett.

- Osztán minden itt van - mondta csendesen. Apám kezét fogott véle, de ahogy a két kéz megérintette egymást, szegény édesanyámnak kettőbe roppant az a kicsi ereje is, ami megmaradt volt; s mint egy eltörött virágszál, úgy esett az apám mellére.

- No, ne búsulj! Sokat kibír az ember... - mondta apám.

Én már fent ültem a szekéren, s váltogatva úgy fogdostam a gyeplőt, mintha tüzes vasat kellett volna fognom. Végre apám is mellém ült, s ahogy a lovak megindultak, maga elé nézve csak ennyit mondott:

- Osztán ügyeljete magatokra!

Én a kapuból egy pillantásra még visszanéztem. Anyám ugyanabban a helyben állott, s olyan kicsike volt, mint egy leányka, aki csak néz ártatlanul és eltévedten, s nem tudja megérteni, hogy miképpen történhetik annyi rosszféle dolog ebben a világban, amely jónak ígérkezett valamikor.

Aztán meghúztam a gyeplőt, és a köveken csattogva elporoztunk az iroda elé. Itt még sok szekér állott, sorban egymás után, s én is a sornak a végére állítottam a lovakat. Akkor láttuk, hogy más lovak mind fel vannak virágozva, csak a miénk nem. Apám nem is hagyta ezt szó nélkül, hanem megjegyezte:

- A miénkre nem teve anyád semmit.

- A Bibliát nem szúrhatta a fülük mellé - feleltem.

Azzal apám bement az irodára, majd nemsokára visszajött egy cédulával a kalapja mellett. Aztán a jegyző és az új csendőr őrmester kiállottak a kapuba, s indulást parancsoltak a szekereknek. A gyeplők feketén megvillantak a napfényben, a szerszámokon is csillogott a réz, s a virágok sok színben lobogtak. Valaki éneket kezdett, s arra megzúdult egyszerre minden: a szekerek és a lovak, az emberek és a virágok; s ezek mind kiszakadva a földből, mint a gyermek az anyai testből, felkerekedtek poros fergeteg gyanánt, és úgy söpörték végig az utat a város felé.

Ott mi béállottunk abba a korcsomába, ahol apám megkeresztelt volt engem a borban és jégtörővé. Levettük mind a két külső húzószíjat, szénát tettünk a lovak elé, s akkor egyenesen a templomba mentünk apámmal ketten.

Térdre ereszkedve imádkoztunk, de némaságba merülve és a jövő terheivel magunkon. Zord volt apámnak az arca: és a két ökle, mint a rög, egymásba meredve hirdette a földet, amely megszikkadt, és a dörgés után várja a vihart.

Amikor hazahajtottam a szekeret, anyám révetegen nézett engem, és meggyengült csodálkozással, hogy van még eleven ember, aki hazajön hozzá, és az élet fonálával hozzáköti őt ehhez a világhoz.

Amikor kifogtam a lovakat, és bémentem a házba, csak akkor kérdezte meg:

- Hogy szakadátok el?

- Kívül nem vérzett egyik se - feleltem.

Többet nem beszéltünk erről a dolgról, hanem igyekeztünk megértetni magunkkal, hogy ami törvény, azon változtatni nem lehet. Ők elmentek, mert az idő megérett volt arra, hogy a menésre parancsot kapjanak; mi pedig itthon maradtunk, s ez is csatatér, amelyen ugyancsak az életünkért vezetünk háborút. Így hát a következő nap mindjárt arról kezdtünk beszélgetni, hogy miképpen végezzük el azt a mezei munkát, ami még hátra van.

Volt elég hátra.

Mert a zabot még nem arattuk le, a pityókát nem ástuk ki; s a búzának való szántás is hátra volt még egészen. Azonkívül vágott fánk is feküdt húsz öllel fent az erdőn, s azt mind haza kellett hordani, mielőtt odalepi majd a tél; s pénzt is jóformán csak abból csinálhattunk az őszi törlesztésre, minek a gondját erősen reánk akasztotta apám.

- Hamar gazda levél te is - mondta anyám, mire én jókedvűen csak annyit feleltem, hogy hagyja el, mert így legalább nem unjuk magunkat.

Mire learattuk a zabot, egy kicsit helyrejött és megerősödött ő is; s már nagyobb bizodalommal olvastuk a levelet, amelyet apám a vonatban írt, hogy ők most mennek egyenesen a tűzbe.

Nagyapám ellenben még egy vakarintást sem küldött nekünk, mintha a föld nyelte volna el. De nemsokára meghallottuk, hogy a föld nem elnyelte őt, hanem kedvezően hordozta. Vagyis egy ember, kit a szívbaja miatt hazaküldtek, azt beszélte Mindenszentek napján, hogy a huszárok városában látta az öregét, de kard nem volt még az oldalán, sem piros nadrág a lábán.

- S hát a szamár? - kérdeztem.

- Nem láttam semmiféle szamarat - mondta az ember, mire én is megjegyeztem, hogy ugyan tudós város lehet, ahol egy szamarat sem lehet látni.

Még anyám is nevetett ezen, aminek én legjobban örvendettem, mert a gazdaság mellett a másik fő célom az volt, hogy őt vidámságban tartsam. S a vidámság mellett, ha csak lehetett, a munkától is megkíméltem, s a nagyobb dolgokban tanácsot kértem tőle. Így tettem például akkor is, amikor már minden egyéb a hátunk megett volt, csak éppen a fahordás nem. Vagyis elmondtam neki, hogy a lovak bizony kiszolgálták az idejüket, mert öregek, s túlságosan nagy bölcsességgel mozognak. Az egyik kehes is annyira, hogy folyton köhécsel, s nem fut, csak minden hétfün reggel egy fertály óráig.

- Hát micsináljunk? - mondta anyám. - Nem tudjuk megfiatalítani!

- De meg! - feleltem.

- Hát hogy?

- Úgy, hogy eladjuk, s két fiatalat veszünk.

Azt felelte anyám, hogy ő nem bánja, tegyek egy próbát, csak éppen attól fél, hogy a vásárban megcsalnak, mint tizennégy esztendőös gazdát. Bátran megmondtam neki, hogy azt a felit bízza csak rám, mert a kutya is csupán azt harapja meg, aki nem ügyel magára.

- Lássad, no! - mondta anyám.

Így hát a legközelebbi vásár napján a két lóval elmentem a városba, de a názárénus ajándékából még magamhoz tettem annyit, hogy tetszésem szerint fiatalítani tudjak. Találtam is mindjárt két gyönyörű feketét. Olyanok voltak, mint a hollófiak, büszkék és mégis komoly viseletűek. Egy fehér bajuszú, falusi öregember állott mellettük, de látszott rajta a jómód és a tekintetesség.

Barátkozni kezdtem véle, majd megkérdeztem, hogy nem volna-e hajlamos cserélni velem.

- Lovakot-e?

- Azt.

- Az enyimet s a tiédet?

- Olyanformán.

Elhallgatott az öreg ember, ami nem jelentett jót.

- Megszerezném, ahogy talál - biztattam.

Erre nevetett, s azt válaszolta, hogy ha én is elcserélem a fiatalságomat az ő öregségével, akkor könnyen csinálhatunk vásárt. Ebbe én belémentem, ha meg tudja csinálni, ezen a réven annyira összebarátkoztunk, hogy az öreg kedvemet töltötte, s tisztességes megszerzés mellett elcseréltük a lovakat.

Felültem az egyikre, s úgy repítettem haza őket.

S másnap reggel már mentem, hogy az első szekér fát hazahozzam vélők, de szinte az életemet sem hoztam haza, nemhogy a fát. Mert ahogy jöttem volna a megrakott szekérrel, s a fa tetejéről hajtottam volna a lovakat egy erdei kaszálón keresztül, egyszerre egy róka ugrott elé az egyik bokorból, éppen a lovak orra előtt. Ahogy megvillant a rozsdaszíne, már a lovak a levegőben voltak, a rúd megreccsent, s hát a szekér is emelkedik, hogy a lovak után ugorjék.

Aztán csak arra emlékszem, hogy megnyekkentem a földön.

Amikor feltápáskodtam, először magamat tapogattam végig, azután pedig meredten a szekeret néztem, amely csúnya vigyorisággal a levegőbe duvasztotta a kerekeit. A rúd ott feküdt eltörve a földön s a két felhéc még mozgott a horgában, s csonkán fityegett rajtuk az elszakadt négy húzószíja.

De a lovak nem voltak sehol.

- No, ez jó vásár volt! - futott ki a számon.

Egy kicsit ezzel is megkönnyebbültem, s azon kezdtem gondolkozni, hogy most immár mit csináljak. Legjobbna úgy találtam, hogy ott hagyom a szekeret, hadd pöffeszkedjék, s magam pedig elmegyek valamerre a lovak után. Leakasztottam hát a csaptatóról a tarisnyát, amiben kenyér és alma volt; a karomra vettem a fejszét s elindultam. Jót haladtam volt, amikor eszembe jutott, hogy mégis meg kell vala néznom, hol és mi baja van a szekérnek, mert ahhoz léve kell eszközöket és szerszámokat hoznom hazulról, ha valamiképpen haza akarom vinni. Visszamentem, és apróra megnéztem mindent. Aztán újból a lovak keresésére indultam, de elég sikertelenül, mert az idő telt, s ló nem volt.

Mindjárt esteledett.

Gondoltam, szégyen ide vagy oda, de én hazamegyek. Már közel voltam a falu végihez, amikor láttam, hogy egy asszony s egy kutya jön szembe velem. Erősen ismerősnek tetszett mind a kettő: s nemhiába, mert anyám jött s Bátor.

- Hát maga hova megyen? - kiáltottam fel.

- Én utánad indulék - mondta anyám.

- Én itt vagyok, de a lovak!

- Béköttem otthon.

- Hát hazamentek?

- Haza, ha béköttem.

Arról a helyről visszafordultunk, s én mondani kezdtem, hogy mi történt. Anyám rémüldözve hallgatta, mintha minden percben közeledném ahhoz, hogy a saját halálomat is elbeszéljem. Aztán csak ennyit mondott:

- Kedden baromvásár lesz.

Azt válaszoltam neki, hogy tölem lehet akármikor, mert én nem adom el a hollófiakat, inkább szenvedek, s megszoktatom őket. Nem is tágitottam az akaratomtól, hiszen most sem a lovak voltak a hibásak, hanem a róka. Másnap tehát a kutyát is magam mellé vettem, hadd szokják a lovak a rozsdavöröset, mivel az ő színe is rókaszín volt. A hátamon vittem egy új rudat s a bal vállamon egy nagy tarisnyában a szerszámokat; s a jobb kezemmel a lovakat vezettem, a kutya pedig az utat mutatta elől, s mindegyre hátratekintett, hogy vajon követjük-e.

Úgy megjavítottam a szekeret, hogy még jobb volt, mint azelőtt; s szerencsésen hazahoztam a fát is.

A hó csak két ölet lepett oda, s azt a kettőt tavaszra hagytam.

Mi is béhúzódtunk a házba, mint a medve a barlangjába; s esténként újságot olvastam anyámnak, hadd hallja, hogy a harctereken mennyit aratnak a katonáink. Vasárnap pedig rendesen templomba mentünk, hogy a sok győzelemért hálát adjunk az Istennek. Anyám nemigen szólt, hanem mindig csak hallgatta a nagy diadalokat, de karácsony szombatján mégis megkérdezte:

- Ha annyit győznek, miért nincs vége a háborúnak?

- Mit gondol! - mondtam. - Éppen a győzelmet nem lehet abbahagyni!

Anyámnak nem ment a fejibe, amit hallott; egy kicsi ideig tusakodott hát magában, de akkor ismét megszólalt:

- Még a sárkányt is csak kilencszer kell legyőzni.

- Igende az ellenségnek több feje van! - mondtam.

- Mi van te, tökfefe?

- Több feje! Hát maga süket?

- Én nem.

- Hát?

- Csak ilyen karácsonyi fülem van.

Gondoltam-forma, hogy ő ezzel mit akar mondani, de tudni akartam egészen világosan. Megkérdeztem hát tőle, hogy milyen fül a karácsonyi fül, amire így válaszolt:

- Amelyik békességet szeretne hallani, s nem háborút.

Jókor mondta éppen, a karácsonyon kívül is, mert a csonka héten levelet kaptunk apámtól, hogy meglőtték a lábát, s a kórházban fekszik. Szegény anyámat nem győztem eleget vigasztalni, hogy csak a lábát lőtték meg, s ahhoz léve búsuljon. Folyton azt mondogatta, hogy ahol a lábát meglövik, ott a szívet vagy a fejet is eltalálhatják. Három hét múlva azonban sokat javultunk mi is, mert apám fényképet küldött a kórházból. Elég dísztelen volt katonaruhában, de a lába megvolt, s ő is írta melléje, hogy szépen gyógyul.

S írt még valamit.

Mégpedig azt, hogyha Isten is úgy akarja, húsvétra szabadságra eresztik, s akkor három hetet is itthon fog tölteni. El lehet gondolni, hogy milyen erőszakosan vártuk a feltámadás ünnepét, s hogy én is micsoda buzgóságot fejtettem ki a gazdaságban, csak hogy hiba ne legyen semmiben, s a tavaszi szántással is elkészüljek. De hasztalan volt a várakozásunk, mert eljött a húsvét, s apám helyett egy tábori levél érkezett, hogy ismét a tűzbe kellett menni, s majd más alkalommal írni is többet fog. Mint aki hosszú időn keresztül nagy gonddal nevel paradicsomi kertet, s akkor egy reggel az egészet megveszi a fagy, úgy jártunk mi is. Anyám volt az a virág a paradicsomi kertben, akit legjobban sanyargatott a kegyetlen időjárás. Ami színt és erőt felgyűjtött a télen, oda kezdte adni mind a tavasznak. Én is lázadoztam eléggé, s néha megvetéssel és gyanakodással néztem a ragyogó napot és a sok színbe boruló mezőket, hogy vajon nem csálnak-e meg azok is.

Szegény nagyapám is odalett, ahogy felszárad a harmat.

Így múlt el a nyár, és kezdett múlani az ősz.

S éppen amikor leesett a hó, azon a reggel Bátor sem jött elé a kicsi házából. Ott feküdt öregén és a halál hideg vigyorgásával a világ iránt, amely csak engemet hagyott meg mellette az ő jó emberei közül. Magam temettem el a kertben, oda a nevezetes kőrisfa alá, ahol a bűvös fokhagymát elrejtettük volt a születésem előtt, s ahol én az ő bátor testében olyan hősieken küzdöttem meg, nagyapámmal együtt, a gonosz lidérccel.

Most ott feküdt tehát, visszatérve hősi földjébe, melynek tisztaságát és teremtő erejét mind a ketten védelmeztük.

Úgy éreztem, hogy lassankint egészen egyedül maradok.

S ahogy mentünk belé a második télbe, a világ tűzbe borulása után, az én hitem is úgy kezdett a világ ellen és az Isten ellen fordulni. Nagy repedések keletkeztek rajta, mint a sziklán; s esőben és szélben egyaránt mállott. Szenvedtem, mint Jób a cserepekkal a kezében, de nem olyan béketűrően, mint ő, hanem keserű méreggel és szitkozódó, emésztő lázadással. Gyűlöltem a munkát, kínszenvedést akartam az embereknek, kevély és haragos lettem.

Még édesanyámat is keserítettem.

S ebben a gyötrelmes állapotomban hallottam egy nagybőjti délután a hírt, hogy megbolondult a kántortanító. Nyargalva futottak az iskolás gyermekek végig a falun, és ők kiabálták. De estére már azt beszélték, hogy nem is bolondult meg nagyon, csak éppen megverte a papot a felesége miatt.

- Hát olyan az a kisasszony? - kérdezte ámulva anyám.

- Azt mondják - felelték az emberek.

Nem sajnáltam őket, egyiket sem a három közül. S különösen Mária kisasszonyt nem sajnáltam, akit olyan tisztának és csodálatos szépnek láttam a béíratáskor, s aki miatt összevágta az ablaküveg a kezemet, s a vén Mezei meggyalázott fájdalmamban engem. Elhatároztam tehát, hogy vasárnap a templomba megyek, hadd lássam, miképpen prédikál békötött fejjel a pap.

Csakugyan úgy prédikált.

Meg sem vártam a végit, hanem egyedül kijöttem a templomból. S akkor történt, hogy amint haladtam volna átal az iskola néptelen udvarán, az ablakából meglátott engem Mária kisasszony. Kinyitotta az ablakot, és szólott nekem, hogy menjek bé egy kicsit. Gondoltam, éppen jókor hív magához, mert ha villám volnék, beléje vágnék.

Virágos házi köntösben állott előttem, a haja dús volt, és mint a fodros láng; a szeme rekedten izzott, és a teste egy kicsit meghízva feszült. S így egészben, ahogy előttem állott, olyan volt, mint a kibomlott rózsza, amely szelekben és záporokban megszépülve a nyár közepén ontja az illatot és a színt.

- Ül le! - mondta.

Leültem, és azt kérdeztem:

- A tanító úr nincsen itthon?

- Elutazott - felelte.

- Hát a fia?

- A gimnáziumban van.

Hallgattam egy kicsit, majd rávettem két szárban a szememet, mint az ollót.

- A papot láttam. Bé van kötve a feje.

Mária kisasszony megigazította a haját, és azt mondta:

- Hát te hiszed?

Ahogy ezt kimondta, a gátra futott minden erő bennem, minden hit és szenvedés, amit valamikor felfakasztott bennem, s ami most elszántan, ítélet alakjában lobogott fel előttem. Felálltam, és úgy néztem a szemébe, hogy tudtam: ez most nem hazudhatik nekem.

- Igaz? A pappal? - kérdeztem.

Küszködött a szeme az enyémmel, majd a bűn pernyéi fátyolba borították az övét.

- Igaz - mondta.

Abban a percben, mint a kegyetlen farkas, úgy ugrott reám a vágy, hogy én most bosszút álljak rajta, minden szenvedésért, amit ő és amit a világ szerzett nekem. Erős nagyapám jutott eszembe, s mint az ő tanítványa, így szóltam Mária kisasszonyhoz:

- Mondja meg, mi a maga fegyvere?

Csodálkozva nézett, hogy én miképpen beszélek véle.

- Micsoda fegyverem? - kérdezte.

- Amivel e világban s az Istenért harcol!

Megzavarodva állott, de én tovább folytattam:

- Hát jól van, akkor megmondom én! Mert úgy igaz, hogy a maga fegyvere a két gerjesztő szeme, a két ringató lába és a két ölelő karja. S mivel ezekhez két férfiút ismer, magára húzta takarónak a bűnös asszonyi nevet, a bibliai kettőst. De nehogy azt gondolja, hogy én most Jézust fogom emlegetni, aki megbocsátana a fegyverekért, amelyek húsból vannak. Mert én az Atyának vagyok a követője, s ebben a percben bosszút állok magán, aki ledöntötte egyszer előttem az igazságot, és a szerelmet szeplőkkel szórta teli, mielőtt ismertem volna azt. De ez még semmi! Hanem mindezen túl meggyalázta a hitemet is, amelyet a többi férfiakkal egyetemben kezdettől fogva tápláltam az asszonyok iránt, mint belém oltott nedvet. S mindezek miatt most felemelem a kezemet, és megvillantom, mint kegyetlen kardot. Hadd vágja kettőbe a maga áruló lelkét, hogy utána nyomorék gyanánt nyöszörögjön, és ne ismerje soha semmiben az egészet, ami egy. S ahogy hallotta, úgy legyen!

A két szeme egyre jobban nőtt, amíg mondtam ezeket, aztán a tenyere közé fogta a fejét, majd a végén leroskadt a székbe.

Én pedig kijöttem, s mintha roskasztó nagy tehertől szabadultam volna meg, olyan könnyűnek éreztem magamat.

Attól kezdve vidámabban is éltem.

S mint a legnagyobb ajándék, amit igazságosztás után kaphat az ember, négy hét múlva apám is hazajött. Rangot és a vitéz viseletnek a jeleit is hozta, mert egy csillag volt a katonanyakán s két érem a mellén. Amikor mindent megszemlélte a házban és a gazdaságban, gondolatokba merülve elment a faluba, s este ittason jött haza. Maga mellé állított akkor, s azt kérdezte tőlem:

- Amíg nem voltam itthon, bajolt-e veled valaki?

- Velem nem. Hát mért kérdi?

Apám kitette az asztalra az öklét, s így felelt:

- Azért, hogy agyonüsssem.

Másnap még úgysem ütött volna agyon senkit, ha bántottak volna engem. Mert nagyon elgondolkozó és csendes volt apám. Nem úgy, mint azelőtt. Csak szemlélgetett mindent, és elereszkedve hallgatott. Még a háborúról sem akart beszélni.

Mintha langyos vízben és fáradtan fürdött volna mindig.

Amikor lejárt a szabadságos ideje, már kezdődött a tavasz. Anyám ismét sütni-főzni állott, én pedig megint befogtam egy reggel a lovakat. Most nem hagyakozott apám, hanem szóltanul ült mellettem a szekéren; s a templomba se mentünk, mint első ízben, csak megállás nélkül egyenesen az állomásra.

De én nehezebben maradtam el, mint először.

S a hazajövetelem után úgy megfordult a dolog, hogy attól kezdve már anyám vigasztalt engem, s mondogatta a nehéz nyári munkanapokon:

- Ne búsulj, ez is eltelik valahogy.

Igaza volt neki, mert valahogy csakugyan teltek a hónapok, s az esztendő szakaszai váltogatták egymást, aminthogy bennem is igen a gondolatok. Először a lázadásaim maradtak el, s helyébe nehéz keserűség jött, ami nem akart mozdulni, akár a kő. Aztán beléfordultam az apám mondásának jegyébe, hogy sokat kibír az ember; majd a názárénus emléke szállott meg egészen; s csak az ő szavai éltek bennem, amikor azt mondta volt, hogy bűnben és szenvedésben épül az igazságosak útja.

Bűnt már követtem volt el eleget, s azt gondoltam, hogy talán a szenvedésnek is a vége felé járok, de akkor olyan dolog történt, aminek következtében fájdalmaim feneketlenek lettek, majd felemelkedtek az égig. Ugyanis két esztendő múltával apám ismét hazajött, de most nem volt szemlélődő és csendes, hanem szidta a világot, az embereket, a hazát és az Istent.

Keserű vadságban pokollá tette az életünket, s mi egyebet nem tudtunk tenni, csak szerencsétlenül néztük anyámmal ketten. De az utolsó este, amikor búcsúzott volna, hogy a háborúba ismét visszamenjen, akkor megértettük őt. Mert amikor éjfél felé a faluból hazajött, s szokása szerint keserűségében italt is vett magához, akkor a lámpa alatt leborult az asztalra, és zokogni kezdett.

Még sohasem láttam őt ennyire elromlott állapotban, s most is inkább meghaltam volna, mint kínjait szemléljem. Dermedten néztük anyámmal, hogy mi megyen végbe benne, s nem mertünk szólani hozzá, még vigasztaló szót sem. Nagy sokára, amikor összeromolva magába süppedett végre, édesanyám csak akkor kérdezte meg tőle, hogy mért szenved oly mérhetetlenül.

- Mert tudom, hogy most már többet nem jövök haza - mondta apám.

Majd hozzátette:

- Soha többet!... Ott halok meg idegen földön...

Mindent elöntött a pusztulás és a halál, ahogy mondta ezeket; s valahogy éreztem, hogy igazat beszél, mert ott fog meghalni idegen földön. De akkor, mint a villám, amelynek borzongató és hirtelen fényénél feltündöklük a messze távol, és a megrekedt embernek megmutatkozik az út, úgy jutott nekem is eszembe a gondolat, hogy mit kell cselekednem, ha meg akarom menteni apámat a haláltól.

El kell hagynom a testemet, amelyben éltem idáig! És el kell mennem apámmal a háborúba, hogy mint őrző szellem, úgy vigyázzak rá, és megvédjem a haláltól.

Elhatároztam, hogy ezt meg fogom tenni.

3

Amikor tehát apámék lefeküdtek, én kimentem az istállóba, mert úgy gondolkoztam, hogy egyedül kell lennem, amikor búcsúzodom saját magamtól, s amikor kiszakadok a testemből. S azt éreztem, hogy talán az Istenhez is közelebb vagyok azon a heverőhelyen, ahol a názárénus életében és halálában feküdt. Tehát odamentem az emlékes ágyhoz, mely felett most is égett a mécses lámpa, s úgy ruhástól együtt lefeküdtem. Messze voltam attól, hogy egy percet is aludjam, hanem inkább azon gondolkoztam, hogy mi lesz itthon, amikor mi elmegyünk: mi lesz anyámmal, és mi lesz az én testemmel, amelyből kiszakadok én, aki neveltem és irányítottam ezt a testet!

Nem tudtam megfelelni ezekre.

- Legyen, ami lesz! - mondtam sok tusakodás után magamban, s attól a perctől kezdve már semmi egyébre gondom nem volt, csak egyedül arra, hogy megváljak a testemtől, és apámat megvédelmezzem a háborúban. Dőljön össze inkább a világ, és tengődjék nyomorultul s vezetés nélkül a testem, csak éppen ez az én tervem sikerüljön. Úgyis visszajövök aztán, vége lesz a háborúnak, és helyrebillen minden, s akkor majd beléállok újból az igazságosak útjába, s elindulok előre, tovább.

Amikor világosodni kezdett, még szénát vettem a lovaknak, és megtakarítottam őket. Azután a kútból vizet merítettem, gondosan megmosdottam, és a hajamat megfésültem, hogy ne hagyjam a testemet rendetlen állapotban. S ahogy mindezekkel készen voltam, visszafeküdtem ismét a názárénus helyére, Istenre és az én szellemparancsnokomra gondoltam, hogy segítsenek meg engem, és vezéreljenek a feltett célomban. Azzal riadót adtam magamnak, s mint a fényt, amikor egy helyre gyűjtik, úgy kezdtem én is tömöríteni magamat, s a végtagokból és minden helyről a kormányzósági palotába gyűltem, majd nagy kínok között, ahogy Krisztus is megválhatott egykor a testétől, úgy én is elszakadtam a vértől és a hústól, amelyek már félig összeforradtak volt velem.

Kirepültem az istálló ajtaján, és egyenesen a názárénus templomának a tetejére szálltam. Tündöklő fény ragyogott a föld felett, s én olyan könnyű és boldog voltam, mint a feltámadás után lehetnek mások.

Így vártam, hogy induljon apám.

Már fent volt a nap is, amikor anyámmal együtt kijött a házból. Körülnézett, s mivel nem látta, hogy én mozognék valahol, odaszólt anyámnak:

- Nézd meg, hol van!

Édesanyám egyenesen az istállóba ment, és jelentette:

- Itt van!

- Micsinál?

- Aluszik.

- Költsd fel!

Anyám megpróbálhatta, hogy felköltsön, mert egy kicsi idő múlva kijött az istállóból, és azt a hírt hozta onnét, hogy nem akarok felkelni az ágyról. Erre apám indult meg a pajta felé, s akkor már én sem tudtam megállani, hanem odarepültem, hogy megnézzem a dolgot, hiszen ilyent ritkán láthat az ember.

Apám megfogta a mellen az ujjast, és rázni kezdte.

- Kelj fel, te! - mondta.

A két szem kinyílt, és bambán nézett apámra, s az elereszkedéstől a száj is nyitva volt egy kicsit.

- Kelj fel, mert megyek a háborúba! - szólott ismét apám.

Akkor sem mozdult a test, hanem csak egy hang jött ki a szájon, kétszer egymás után:

- Hüm! Hüm!

- Nincs magánál! - mondta apám, majd azt a tanácsot adta, hogy hagyjanak most békében engem, hadd aludjam ki magamat, mert a sok munkától és az elválás fájdalmától kórságos aluvásba estem, s nem tudok felébredni. Ő úgyis gyalog és egyedül akart a vonathoz menni.

S úgy is lett, ahogy mondta.

Gyalog indult el, s amerre ment, én mindenütt felette lebegtem, hogy el ne veszítsem. Már az úton, míg a tavaszi napfényben haladott a város felé, eszembe jutott, hogy valamiképpen ismeretséget kell kötnöm az ő szellemével, mert különben hogyan közölhetném az akaratomat véle, s hogyan rántanám ki a veszélyből, ha ott lesz az ideje. De azt sem akartam, hogy ő tisztán és világosan tudjon arról, ami történt. Hiszen ha megtudná, hogy otthagytam a testemet,

s e miatt nézett a szemem rá bambán, akkor a gazdaság miatt csak újabb gond és bánat borítaná el. Legjobbnak úgy gondoltam tehát, ha kivárom, amíg az apám teste is alszik, s akkor beszélek az ő szellemével.

Ez éjjel a vonaton bé is következett.

A katonák mind végigfeküdtek a padokon s apám is végig az egyiken. Akkor megjelentem az apám szelleme előtt, és azt mondtam neki:

- Ismersz-e engem?

Fáradt és törődött szellem volt, aki nem csodálkozott az én látogatásomon, hanem kedvetlenül felelt:

- Honnét ismernélek!

Erre elbeszéltem neki, hogy akiben ő szolgál, az nekem apám, vagyis én a fiút töltöttem bé mostanáig. Most azonban kijöttem belőle, hogy gyermeki szeretettel örködjem felette. Megkértem arra is, hogy ne haragudjék, ha avatatlannak gondolná az én cselekedetemet, mert csak az áldozatosság és a jószándék vezérelt. Azt válaszolta, hogy neki csak jó, ha szolgálok helyette, s örködöm a test felett, amely úgyis indulatos, és inkább a vér parancsára hajlik, minthogy neki szót fogadjon. Egyedül azon csodálkozik, hogy a mai világban, amikor mindenki csal és harácsol otthon, s a harctéren pedig gyáván fondorkodik, nekem kedvem van ilyen áldozatos dologra.

- Kötelességemnek éreztem - mondtam neki.

Erre savanyú lett, és röviden csak annyit felelt, hogy jól van, örködjem és vigyázzak, s ha valami veszedelem kerekedik, szóljak. Most pedig hagyjam békében, hadd pihenjen, amíg lehet.

Úgy hagytam, ahogy akarta.

Három napig utazott apám, s a vidék váltakozott. Először kies dombok között futott a vonat, aztán nagy hegyek alatt, majd két idegen országon túl kiérkezett egy óriási síkságra, ahol egyenes utak és nagy folyók csillogtak. A harmadik nap estefelé egy városba érkezett, amelynek egy része romokban hevert, mert ágyúval sokat lőtték azelőtt. Ebben a városban volt az ő harctéri parancsnoksága, ahova mindjárt elment, és jelentkezett. Éjszakára egy nagy emeletes kőházba küldték, s ott egy emeleti nagy teremben vett szállást magának. Rajta kívül volt még legalább huszonöt katona, s azok mind a földre feküdtek le. Apám is egy sarokba húzódott, a feje alá tette a hátizsákját, és nekihelyezkedett, hogy aludjék.

Én örködtem felette.

Úgy éjféle időben, amikor már mind aludtak a katonák, egyszer hallottam, hogy valami zúgni kezd s közeledik hamar és gyorsan, aztán lecsap nagy robbanással, s a háznak a fala reszket.

S rövid idő múlva ismét.

Gondoltam, szólok az apám szellemének, de amikor megmondtam, hogy csináljunk valamit, mert a sötét éjszakában nagy veszedelem fenyeget, akkor mogorván így felelt:

- Csak ágyúznak. Nyughass!

Feltettem magamban, hogy többet nem szólok, csak végszükség idején. Nem is szóltam, pedig azután is olyan napok következtek, amikor nehéz volt megállni. Apámat ugyanis elindították harmadmagával, hogy menjen ki az első vonalba, s amíg ment a dúsán zöldellő bokros úton s az ösvényeken, azalatt mindegyre repülőgépek jöttek, amelyek bombákat szotyogtattak, s néha olyan közel süvítették el a föld felett, hogy apámék a bokrok alá lapultak.

Nyolc kilométert mehetett így, amikor kiérkezett az ezredéhez, ahol ismét jelentkezni kellett. Béosztották a negyedik századba, s ott egy szakaszt adtak a vezetése alá. Három nap múlva nagy tábori mise volt, utána pedig minden századot külön állított a parancsnok, és kihirdette, hogy holnap hajnalban kezdődik a nagy támadás. Hajnali három órakor. Elmondta a haditervet is, mely szerint vízen kell átmenni és olyan sorrendben, ahogy az elé van írva.

Utána jó vacsora volt, s rumitalt is mértek mindenkinek.

Tíz óra körül pedig felálltak a századok, s elindultak a nagy folyó felé, amelyen átal kellett menni. Csendben és sűrű sötétségben mentek a katonák, akik egy kicsit italosán és morogva káromkodtak, hogy eleget harcoltak ők már, verje meg az Isten; mért nem mennek azok a tűzbe, akik háborúzni akarnak, mert ők már eleget háborúztak.

De azért mentek.

Mire elkövetkezett az éjféli, az ezred is megérkezett egy erdős útra, amelyet néhol nagy sziklák szegélyeztek a túlsó oldalon. Itt megállott az ezred és mindegyik századot külön szikla alá parancsolták, hogy ott nagy csendben húzódjanak meg, és várjanak még nagyobb csendben, mintha senki sem volna sehol.

Apámnak tizenegy embere volt a szakaszban, s azokat maga köré húzta mind, és azt mondta súgva nekik, hogy aztán ügyeljenek az életükre, s ha bármi történik is a világon, ne hagyják el egymást. Az emberek szomorúan bólogattak, hogy bizonyosan úgy lesz; aztán ki ülve kuporgott tovább, ki a könyökére dőlve, s ki pedig egészen hanyatág feküdve nézte jövőendő hazáját, vagyis az eget.

Csak hogy nem lehetett látni még azt sem.

Apám egy kövön ült, s a két tenyerébe hajtotta a fejét, mintha csak otthon üldögélt volna a kályha mellett. Egyedül a nyakába akasztott karabély-puska s ismét a derékszíján fityegő gránátok mutatták, hogy bizony nem otthon ül.

Mind hallgattak, és az életük felett gondolkoztak, amely nem tarthat talán már sokáig. Közben hallatszott, hogy nem messze a szikla mögött csobogva folyik a sötétben a víz, amelyen át kell majd menni valahogy.

Egyedül a század parancsnoka állott fel néha a helyéről, és kezdett járkálni az úton. Egyszer-egyszer odahajolt valamelyik emberhez, hadd lássa, hogy kicsoda, akit éppen kiválasztott a sötétben, de ilyenkor sem szólt semmit.

A fák is lapultak a sötétben, mint a katonák, mert nem volt semmi szellő. Csak a nyomott, meleg levegő forrt magában, hogy mint fehér habot, úgy izzadja ki majd magából a reggelt.

Így múlt az idő.

Aztán a parancsnok egyre nyugtalanabb lett, majd odament a sziklához közel, és térdre ereszkedve bebújt alá egészen. Elévette az óráját, s rávillantotta a kézilámpáját egy pillanatra. Akkor felállott, és azt mondta, hogy mindenki vigyázzon, mert öt perc múlva kezdődik a pergőtűz, de senki el ne mozduljon a helyéről, amíg parancsot nem kap.

Gondoltam, no most eleven háborút láthatok én is!

Olyan izgalomba jöttem, hogy ide-oda kezdtem rebegni az apám feje felett; s mivel úgy véltem, hogy örködni úgysem igen kell itt a szikla alatt, felszálltam a csúcsra, amely a katonák feje felett fűródott belé a sötét levegőbe.

Körös-körül mély csend volt mindenütt.

Aztán messze jobbról megvillant egy fény s mindjárt utána egy másik. S mintha egy rebbenő piros madár lett volna az első, amelyik jelt adott a tűzmadarak végtelen seregének, akkor egymás után fények rebbentek fel mindenütt a messzeségben, és egy lángoló vonal keletkezett, amely jobbról és hátulról gyűrűbe vett minket. S ahol elhúzódott, ott mindenütt látszani kezdett pirosan az ég, s alatta a földig tűzbe borulva rebegett a látóhatár, mintha megnyílt volna a mennyek kapuja. És felettünk, messze a levegőben, sűrű rajokban húzni kezdtek a gránátmadarak, és sisegve szálltak valahova, mintha végső veszedelemben lett volna a föld, és ők menekülnének egy másik világba.

Borzongtam és csodálatba estem, mert rettenetes volt és gyönyörű.

Így néztem és hallgattam sokáig, hogy miképpen pereg a tűz; majd lassan enyhülni kezdett az éjjeli sötétség, és szembe a sziklával, túl a folyón, derengeni kezdett egy hegynek a háta, s félénken a fák is jelentkezni kezdtek, hogy vannak.

Pirkadott a hajnal.

Aztán a pirkadás javában egy kurta zúdulás keletkezett, s a következő pillanatban nem messze tőlem megreccsent a föld, s a szikla is megmozdult, amelyen álltam. A század parancsnoka nagyot kiáltott, hogy vigyázzanak, mert akna! De akkor már a halál kínjával bődült fel néhány katona, ott azon a helyen, ahol a reccsenés történt.

Hamar leszálltam én is a szikla tetejéről, és apámhoz repültem, aki keményen és merev arccal ott lapult egészen a sziklamélyedésben; s mellette az emberei, szinte egymásra tömörödve.

Fent a levegőben és körös-körül pergett a tűz, a közelben pedig itt is, ott is felbödült kurtán az aknagolyó és szakadott a föld.

Apámék mozdulatlanul vártak.

Lassan és a pokoli zajban megvirradt egészen, mintha a nap ügyet sem vetett volna arra, hogy el akar pusztulni a föld. Aztán a víz felől ropogni kezdtek a gépfegyverek, mire a század parancsnoka kihirdette, hogy az első század leérkezett a vízhez, és megkezdődött az átkelés. Nem valami könnyen tudhattak azonban átmenni a vízen, mert sokáig kellett várni, amíg a negyedik századra is eljött a sor.

A hátunk mögött feljött már a nap, amikor apámék is megkapták a parancsot. Gyorsan felugráltak a szikla alól, megigazgatták a nyakukban a fegyvert s a derekukon a gránátokat. Aztán a parancsnok jobb kezébe ragadta a revolverét, azt felemelte, és futni kezdett az úton. A többiek szakaszonként utána. Csak száz lépést ha futottak az úton, mert akkor jobbra fordult a század eleje, s fiatal fák és bokrok között, egy keskeny mezei úton, a víz felé vette az útját.

Apám a második szakasz élén, egy kicsit meggörnyedve, villogó szemmel és ökölbe szorított kezekkel igyekezett előre.

S én mindenütt a feje felett.

Nagy ropogás és holttestek között futott az egész a felszaggatott mezei úton, s más századokból vagy egyebünnét elszabadult katonák iramodtak szembe néha, majd jobbra és balra penderedtek, mintha sehol nem találnák, amit keresnek. De apámék senkivel nem törődtek, hanem egyenesen a víz partjára tartottak, amely csak kétszáz lépésre lehetett. S amikor megérkeztek oda, csak akkor kezdődött a baj, amely sokkal nagyobb volt az eddiginél. Mert ott meg kellett állni, a magos és védtelen parton, ahova legjobban lőttek szemben a hegyről, s ott szorongani a robbanó ágyúgolyók és a ropogó gépfegyverek irtó zajában. Némelyek lebújtak a földre, mely magosan volt a víz felett, s gödröt kezdtek ásni maguknak. Mások leugrottak a

meredek partról a vízbe és nagy csobbanás után kapálóztak, hogy annál is jobb helyre kerüljenek valahogy.

Egy őrmester ordítva futkosott ide s tova a part peremén, rázta jobb kezében a revolvért, és mindenkit agyonlövéllyel fenyegetett, aki nem viseli csendesén magát. Egyszer aztán megbukott egy katonában, aki igazán csendesén viselte magát, mert szétszakadt mellel hanyatág és halva feküdt a parton. Úgy esett az őrmester arccal a földre, hogy amikor felállt, nagy csomókban állott a homok és a föld az arcán.

Senki sem nevetett rajta.

Apám egy mélyedésben feküdt, amit a többi századok katonái vájhattak maguknak; s csak figyelt villogó szemmel, és le-lekapta a fejét, amikor ágyút süttytettek a szemközti hegyről. Várt és tűrte a poklot, s én a feje fölül láttam, hogy a megszorult katonák hátán és a szaporodó halottak arca felett sok apró halál tünedezik és ugrál serényen, s néha vigyorogva és nagy hirtelen lekuporodik valaki mellé. Az egyik apámat is kerülgetni kezdte, de akkor én oda-rebbentem az apám szelleméhez, és azt mondtam neki:

- El innét!

Most nem volt egykedvű és unott az apám szelleme sem, hanem gerjedt és haragos.

- Hova? - kérdezte.

- Előre! A vízbe!

Akkor felemelte apám a fejét, s mivel látta, hogy a rend úgyis megbomlott mindenütt, s mindenki azt csinál, amit tud: felugrott ő is, a katonáinak pedig odakiáltott:

- Utánam!

Futni kezdett balfelé a parton, s ahol nem volt már nagyon magos, leugrott róla, s a többiek is utána ugrottak. Akkor körülpillantott apám, majd megnézte a vizet, amely három ágra szakadva folydogált itten.

- Ezen az elsőn most menjünk át! - mondta.

Aztán tartotta a jobb kezét, hogy az egyik katona megfogja, s akkor egy perc alatt már mind fogták egymásnak a kezét. Apám belélepett a vízbe, és a karjánál fogva az egész sort húzta maga után. Derékig gázoltak benne, s átal is mentek mind a tizenegyen. S átal a következő ágán is a víznek, mely akkora sem volt, mint az első. De a harmadik már nagyon mélyen és sötéten iramlott lefelé, s mellette egy homokos szigeten még sok katona szorongott, akik mind a csónakot várták, mert olyanokon hordták átal őket. Csakhogy három csónak maradt a rengetegből, s a többi már messze járt összetörve és romokban valahol a vízen; s a katonák is, akik benne ültek, már a víz alatt takarták a földet, vagy végig a partokon kivette tespedeztek.

Mindenki a megszabadulást várta; s ha jött egy csónak, azt mind ostrom alá vették a szigetről, és egymást a vízbe taszigálták, hogy beléülhessenek a megszabadulás deszkái közé, mert porzott a homok és pattogott a víz, úgy lőttek szembe a hegyről.

És ugrált a sok apró halál, mint a sáska.

Itt meg kell halni, az látszott az apám arcán.

De akkor jött egy óriási csónak, s amikor láttam, hogy előrenyújtott karokkal várják a katonák, s mind csak előlről akarnak beléjesszállni, akkor én megmondtam hamar az apám szellemének, hogy belé kell menni a vízbe és a csónakba a belső oldalon kell felszállani, mert ott nem küszködik senki.

Apám úgy is cselekedett.

S nemsokára túl volt a vízen, minden emberével, s ott a hegy lábánál földre dőlhettek, mert védett helyen voltak, és félelem nélkül tudtak pihenésbe esni.

- Mind megvagytok-e? - kérdezte apám.

A katonák nézték egymást, majd apámra tekintettek, mint a köszönő kutyák, hogy ők mind megvannak s neki köszönhetik.

Ide gyűltek más katonák is, akik még megmaradtak a parton és a háromágú vízben; s egy órai pihenés után újból elrendezte őket a század parancsnoka, s elindította az egészet, hogy felhágjanak a hegyre s onnét győzelmesen ereszkedjenek a sík földek felé.

Még el sem jött a dél, már a hegy tetején voltak, s onnét lassan és hosszú vonalban indultak a nagy füves földek felé. Akadály nélkül nyomultak előre, mert mind elfutott az ellenség, csak éppen messziről lőttek az ágyúkkal s szaggatták a földet, amely teli volt dúslombú fákkal és derékig érő virágos füvekkel.

S akkor nyolc napig voltak apámék túl a vízen s mentek is előre kilométerben tízet, de ott megrekedtek egy faluban, s nem tudtak kitörni belőle, mert a házakból, a fákról és a levegőből tűzzel, és golyókkal szórták teli az útjukat éjjel és nappal, s úgy irtották őket.

Végre, a nyolcadik napon este, megérkezett a parancs, hogy menni kell vissza. S akkor megindult, aki megmaradt, s egy futásban tette meg az utat, melyet nyolc napig apró harapásokkal és sűrű halállal kellett megszerezni. Rozoga híd állott most a vízen, s amikor átjöhettek azon a sötétben, mind egybegyűltek a század katonái.

Csak tizenheten voltak.

De apámnak és a tizenegy közül hét emberének nem volt semmi baja.

- No, jó volt-e, hogy eljöttem? - kérdeztem az apám szellemétől.

A fáradtság mélyéről, elterülve a boldogságban, úgy nézett rám ő is, mint a köszönő kutya.

Ebből mindent megértettem, és a feldúlt világot egy óriási örömnek láttam, melynek a tetején az apám élete lobogott.

4

Messze hátra pihenésbe mentek egy faluba a katonák, s én akkor azon gondolkoztam, hogy hazarepüljek. Láttam ugyanis, hogy semmi szükség nincs reám itten, de annál nagyobb lehet otthon, ahol ki tudja, mit csinál anyám, és hogy forgolódik a testem.

De nem tudtam hazafelé az utat.

Így történt, hogy két hónapig kellett tétlenségben várnom, de akkor apámnak egy nagy érmet adtak, amiért olyan ügyesen és hősiesen viselte magát a vízi átkelésben és később a nyolc nap alatt. Egy csillagot is újat a régi mellé, s ami még annál is nagyobb volt: négyheti szabadságra küldték.

Augusztus utolsó napján, uzsonna időben érkeztünk haza. Anyám a kertben időzött éppen, ásott valamit a földből. Amikor meglátta apámat, úgy elgyengítette a ráfutó öröm, hogy abban a helyben leült a földre, s csak nézett, mint ahogy a Krisztus sírja mellől nézhettek az asszonyok a feltámadás után.

Apám elindult feléje.

Én pedig egyenesen az istállóba repültem, hogy végre és jó szolgálat után örömben egyesüljek ismét a testtel. De a heverő ágy üres volt, s a mécses lámpa sem égett felette. Azt hittem, hogy mindjárt kialszom én is, miképpen kialudt a názárénus lámpája, mert arra gondoltam döbbenettel, hogy talán meghalt a testem, és eltemették.

Gyorsan a szobába villantam, de ott sem találtam meg a hajlékomat.

- Ezt csakugyan eltemették! - mondtam magamban.

S remegve azon gondolkoztam, hogy most már mit csináljak, s hogyan tudhassam meg az igazat. Az jutott eszembe, hogy apámékhoz repülök, mert ők biztosan beszélni fognak rólam. Jól számítottam, mert apám ült már anyám mellett a földön, s egy kicsi idő múlva megkérdezte, hogy:

- Hát Mátyás hol van?

Anyám szomorúan felelte:

- Megvert véle az Isten.

- Hát mi baja van?

- Butyuta lett szegény.

Apám hihetetlenül forgatta a fülét, majd azután, mintha nem is hallotta volna jól először a szót, ismét megkérdezte:

- Mi lett, te?

- Amikor elmentél volt - folytatta anyám -, jól emlékezhetsz, hogy nem akart felkelni az ágyról, s beszélni sem tudott, csak hümmögtetett bamba módra. Hát olyannak maradt szegény. Nem szól semmit, csak hümmögtet most is. Még egy pohár vizet is, ha kér tőle az ember, nem tud hozni. Csak ennék mindig, és issza a sok vizet; s ha nem adok eleget enni neki, akkor bömböl, mint az állat, s ront össze mindent. Háromszor is elhívtam a doktort, de azt mondta, hogy nem lehet segíteni rajta, mert hülye.

- Hülye?!

- Azt mondta a doktor.

Apám felállt, hogy az lehetetlen, amit a két fülével hall, s mérges nyugtalansággal kérdezte:

- S hol van?

- A názárénus templomába tettem.

- No, hadd lám! - mondta apám, és megindult. Lesz itt öröm, gondoltam magamban, s apámat megelőzve, gyorsan bérepültem a kicsi templomba, hogy egyesüljek a testemmel. Hát ott kuporgott a szalmán, amire egy pokróc volt terítve, s előtte egy cseberben víz. Egy pillanatot sem vártam; hanem ujjongva belérepültem, megszállottam a kormányzósági palotát, és onnét széjjelterjedtem a végtagokba, mint ahogy azelőtt voltam.

Mint az Isten lehelete, mámor futott a testemen végig, felálltam a pokrócról, és nagyot nyújtózkodva megropogtattam a tagjaimat, mintha hosszú álomból és boldogan ébredtem volna fel.

Éppen akkor a kicsi templom ajtaján felpattant a zár, mert anyám úgy tartott volt engemet, hogy el ne kóboroljak. Elsőnek apám lépett bé, s merőn nézve közeledett felém, mintha barlangba jött volna, hol a vadállat lakót kell megközelíteni. Megvártam, hogy egészen közel jöjjön hozzám, s akkor sem szóltam semmit, hanem magamban mosolyogtam.

- Mátyás! - mondta apám.

- Úgy hívnak - feleltem neki, mire odafordult anyámhoz, s így szólt:

- Hát ez beszél, te!

Anyám a meglepetéstől egy hangot sem tudott adni.

- Üsmersz-e engem? - kérdezte megint apám.

- Igen.

- Hát ki vagyok?

- Maga a negyedik századból a második szakasz parancsnoka - mondtam.

Most már apám kezdett hüledezni, hogy micsoda dologgal állhat szembe. Közelebb jött, megnézegetett engem, majd azt kérdezte, hogy én honnét tudom, amit az előbb mondtam. Azt feleltem neki, hogy álmomban jelentette nekem a názárénus szelleme, aki most sem hagyott el minket, hanem vigyáz reánk a magasból. Erre apám megfordult, hogy láthassa, mit szólhat mostan anyám, de ő nem szólott semmit, hanem a padban leborulva és könnyek között imádkozott.

Aztán lassan megszokták, hogy nekem csakugyan nincsen semmi bajom s hogy ennek tartózkodás nélkül örvendhetnek. A faluban is híre futott, hogy velem miféle csoda esett meg, s mindenki csodált és tartott tőlem, aminek én későbbi életemben sok hasznát vettem, mert mindenféle csodálatos meséket találtak ki rólam.

Így múlt az idő.

S amikor már odáig érkeztünk volna, hogy letelt ismét az apám szabadsága, éppen az utolsó előtti napon, azt a hírt hozta egy katona, hogy senkinek sem kell többet visszamenni a háborúba, mert felzavarodtak a harctereken a katonák, s amiatt kiütött a béke.

Nagy volt az öröm.

Csakugyan egyre-másra jövägettek haza a katonák, s egyik sem ment vissza, hanem a szekér mellé és az ekeszarva mellé álltak, mint rendes időben.

- No, talán csak nagyapám is hazajő most már! - mondtam egy este.

Sem apám, sem anyám nem hitték, hogy hazajöhessen a vénember, aki négy esztendeig semmi hírt nem adott magáról, s aki már hatvanhét esztendősen lehetett, ha élt is valahol. De nem az ők hitetlenségének volt igaza, hanem az én reménységemnek, mert október közepén, egy borús reggel, megjelent nagyapám.

Én s anyám a szobában időztünk, apám pedig a lovakkal volt az istállóban. De először nem akartunk hinni a szemünknek, mert amikor megnyílt az ajtó, csak annyit láttunk, hogy egy öreg huszár belépik azon, kard van az oldalán, a nyakán őrmesteri rang, sok érem a mellén, és a sűrke bajusza legényesen ki van penderítve.

Összeütötte a bokáját, és azt mondta:

- Imhol van egy öreg huszár: ki az?

Mind a ketten hamar kitaláltuk, hogy ki lehet az öreg huszár, mert anyám a nyakába esett, én pedig a jobb kezét ragadtam meg, hogy megcsókoljam.

Aztán kimentem apámhoz, és megkiáltottam neki is az örömhírt.

Amikor együtt bémentünk ketten, már ült nagyapám a padon, és a kardja az asztalra volt téve, úgy megbecsülte most is. Úgy vettük körül, mint egy öreg királyt, vagy még inkább úgy, mint egy piros arkangyalt, ahogy ő megjövendölte volt magáról, és bé is töltötte. Lestük a szájáról a szót, s csak ámultunk, amikor elbeszélte, hogy hol járt a négy esztendő alatt, miképpen vitézkedett, és hány embert szabadított meg a kenyértől.

Tizenegyet mondott, amennyi golyót én vettem volt az ócskapiacon.

- Assok egy kicsit! - jegyezte meg nevetve apám.

Erre az öreg a piros nadrág zsebibe mélyesztette a kezét, majd egy zsebkendőt húzott onnét elé, ami össze volt bogozva. Azt nagy ügyelettel az asztalra tette, ott lassan kioldotta, s hát egy sereg levágott emberi fül dőlt széjjel a zsebkendő mezején.

Apám és én ámulattal hajoltunk oda, anyám pedig némi irtózattal.

- Olvasd meg, hány van! - mondta nekem nagyapám.

Megolvastam és jelentettem:

- Tizenegy!

- Annyi éppen! - mondta nagyapám.

- S azt mind maga vágta le? - kérdezte anyám.

- Én!

Felemelte az asztalról a kardot, és hozzátette:

- Evvel!

Aztán visszabogozta a zsákmányt a zsebkendőbe, anyám pedig megfogott egy tyúkot, hogy jó és bőséges ételt készítsen, ha már mindnyájan együtt vagyunk ismét, s én is csodálatosan meggyógyultam a bambaságból.

Attól kezdve dolgozni kezdtünk ismét, hogy a rendet és a békét helyreállítsuk a gazdaságban is, de azért csak félbe-szerbe ment most is a munka, mert a katonák egyre jövogettek haza és bújtak össze. Húsz-harminc ember gyűlt egybe esténként némelyik háznál, s nagyapám örökké ott volt a közepiben. Ahogy teltek a napok, új és új híreket hoztak a városból és a világ minden részéből, s azokat apróra megvitatták a kiszolgált katonák.

Az egyik pénteken hét olyan ember is megérkezett, akik fogságból szabadultak. Mindjárt ezek kerültek középre, mert idegen országból jöttek, s onnét olyan híreket hoztak, hogy a szegények és a munkában sínylődők kerekedtek felül abban az idegen országban.

- Úgy kéne nálunk is! - kiáltotta az egyik.

Vasárnap délutánra már nagy gyűlést hívtak egybe a fogoly-katonák, s a gyűlést az iskolában tartották. Egyik-másik lázító beszédet mondott, hogy miképpen kell bánni az urakkal s ismét azokkal a gazdákkal is, akiknek több földjük van, mint másnak.

Estére már olyan hírt is hoztak, hogy az urak eladták a hazát, s nemsokára idegen katonák jönnek az országba. Megbolydult az egész falu; s mindenki csak azt kereste, hogy mi igaz lehet a hírekből, s úgy jártak és futkorásztak ide-oda a faluban, mintha a nyakukról a fejüket vesztették volna el.

S akkor egész éjjel gyüleseztek a katonák, hogy mit kéne tenni. Mialatt veszekedtek, és bizonygatták magukról, hogy ki a legokosabb az egészben, ezalatt két párt alakult ki lassan közöttük. Az egyiknek egy fogságot szenvedett katona volt a vezére, aki azt hirdette, hogy

semmi egyébbe nem kell most törődni, csak leszámolni az urakkal, akik eleget nyúzták már a népet, s még a háborúba is belévittek. A másik pártnak ellenben nagyapám állott az élére, s ő a karddal a kezében azt hirdette, hogy meg kell védeni a földet, bárki akarná is elvenni tőlünk.

Apám és én is nagyapámmal tartottunk.

De a foglyok pártja semmiképpen nem hagyta magát, s reggel a vezér kiadta a parancsot, hogy munkába kell állni. S az első az legyen, hogy vonuljanak ki mind a temetőbe, s vegyék ki a sírból azt a názárénust, aki a nép jogát hirdette, és egyedül volt az igazság mellett, hogy ne legyen háború! Vegyék ki abból a megvetett sírból, ahová az urak hatalma küldte a prófétát, és tegyék legelől a temetőbe, mert ő az, akit követni kellett volna!

Nagy zúgással, ásókkal és csákányokkal ki is vonultak mindjárt a temetőbe, és úgy cselekedtek, ahogy mondták. S amikor ezt elvégezték, nagy gerjedelmükben a templom ellen akartak vonulni, hogy összerombolják a padokat, és leszakasszák a prédikálószerkezetet, amelyből háborút prédikált a pap.

De akkor nagyapám is kiadta a parancsot az ő embereinek, hogy fegyverrel kell megvédelmezni az Atyát és az Ő hajlékát, mert csak onnét jöhet az új élet. S karddal a kezében odaállott a templom elé, körülötte pedig puskákkal az emberek. Nagy diadallal jött a foglyok serege, hogy bétörje az ajtót, de amikor meglátták nagyapámat kivont karddal állani, mint egy piros arkangyalt, akkor megtorpantak egy kicsit. A vezérük azonban elkiáltotta magát:

- Halál reá, aki az utunkba áll!

A következő percben megroppant egy puska és nagyapám a földre esett, mint egykor a názárénus. Mind rácsődültek abban a percben, s amikor látták, hogy csakugyan meghalt, rettenve állottak, és senkinek sem jutott eszébe, hogy többet lőjön. De nagyapámat még halva sem eresztették ki az ítéletük alól, hanem törvényt hoztak, hogy megvetésből a názárénus helyére kell temetni.

Oda is temették.

Akkor este sokáig imádkoztam a mi kicsi templomunkban. Amikor kijöttem onnét, megálltam az őszi ég alatt, és felnéztem rá, hogy lássam az Istent. De az Isten helyett csak egy jelt láttam, amiből megértettem, hogy tovább mit kell cselekedni. Először két kicsi csillagból állott ez a jel, majd eltűnt a kettő, és az ő helyükre egy nagyobb csillag tündöklött elé, amely egyedül ragyogott.

Tudtam, hogy nagyapám és a názárénus volt a két kicsi csillag, s azok eggyé lettek a nagyban, amiképpen eggyé lettek bennem, hogy ne éljen többé külön a test és külön a szellem, hanem együtt akarjon teremteni egy jobb világot.

.oOo.